

Σχολή Κοινωνικών Επιστημών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών

**Εγκληματολογικές και Ποινικές προσεγγίσεις της διαφθοράς του
οικονομικού και του οργανωμένου εγκλήματος**

Διπλωματική εργασία

**« Κρατικό - εταιρικό έγκλημα στην Ελλάδα: η υπόθεση
Novartis».**

Φοιτήτρια: Μπαμπάση Αφροδίτη

A.M. 519512

Α Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Μαργαρίτα Γασπαρινάτου

Β Έπιβλέπουσα Καθηγήτρια: Βίκυ Βασιλαντωνοπούλου

Αθήνα, Μάρτιος 2025

Ευχαριστίες

Ολοκληρώνοντας αυτό το ακαδημαϊκό ταξίδι, θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες στην επιβλέπουσα καθηγήτριά μου Μαργαρίτα Γασπαρινάτου, για την πολύτιμη καθοδήγηση, την υποστήριξη και τις καίριες παρατηρήσεις της σε κάθε στάδιο της πτυχιακής μου εργασίας αλλά και συνολικότερα στην ακαδημαϊκή μου πορεία. Θα ήθελα να ευχαριστήσω επίσης και την διευθύντρια του προγράμματος, καθηγήτρια Σοφία Βιδάλη, η οποία με το όραμα και την αφοσίωσή της μου έδωσε το κίνητρο να παρακολουθήσω το πρόγραμμα και να εξελιχθώ ακαδημαϊκά αλλά και επαγγελματικά. Τέλος, ένα μεγάλο ευχαριστώ στην οικογένειά μου και ιδιαίτερα στα παιδιά μου για την στήριξη, υπομονή και ενθάρρυνσή τους σε κάθε βήμα αυτής της διαδρομής.

Περίληψη

Η παρούσα μελέτη εξετάζει τη δράση της εταιρείας Novartis στην Ελλάδα, εστιάζοντας στον τρόπο που η αλληλεπίδραση μεταξύ κρατικών θεσμών και ιδιωτικών επιχειρήσεων μπορεί να οδηγήσει στην ανάπτυξη κρατικό - εταιρικού εγκλήματος. Χρησιμοποιώντας τα εργαλεία της Κριτικής θεωρίας της Εγκληματολογίας, αναλύεται το φαινόμενο της διαφθοράς στον τομέα της υγείας, εντός του πλαισίου της πολιτικής οικονομίας του καπιταλιστικού συστήματος. Η εργασία πραγματεύεται κριτικά τις δράσεις που ανέπτυξε η εταιρεία Novartis και ιδιαίτερα τα δίκτυα διαφθοράς που δημιούργησε, αναλύοντας παράλληλα τον τρόπο που οι θεσμικές αδυναμίες της Ελλάδας ενισχύουν τη δράση τους. Επιπλέον αναλύεται η διαδικασία προμηθειών, εστιάζοντας στα δομικά προβλήματα του συστήματος υγείας που δημιουργούν ένα ευνοϊκό περιβάλλον για τη διαφθορά. Παρουσιάζονται τα στοιχεία που κατέθεσαν στις αρχές οι προστατευόμενοι μάρτυρες, τη δικαστική και κοινοβουλευτική διερεύνηση της υπόθεσης, καθώς και τις απόπειρες συγκάλυψής της από πολιτικούς και θεσμικούς φορείς εξουσίας. Επιπροσθέτως αναλύεται ο τρόπος που η χειραγώγηση της νομοθετικής και δικαστικής λειτουργίας από θεσμικούς και πολιτικούς φορείς αποτελεί στοιχείο του κρατικό - εταιρικού εγκλήματος και τον τρόπο που συμβάλλει στη διαιώνιση των φαινομένων διαφθοράς. Τέλος, εστιάζοντας στον τρόπο με τον οποίο αναλύθηκε η υπόθεση Novartis αναδεικνύεται ο συστημικός χαρακτήρας του κρατικό - εταιρικού εγκλήματος στην Ελλάδα όπου κρατικές και εταιρικές πρακτικές αλληλοεπιδρούν δημιουργώντας ένα περιβάλλον ατιμωρησίας και θεσμικής αποδυνάμωσης.

Λέξεις κλειδιά: Κριτική Εγκληματολογία, εγκλήματα των ισχυρών, έγκλημα του λευκού κολάρου, οικονομικό έγκλημα, κρατικό εταιρικό έγκλημα, διαφθορά, οργανωσιακή παρέκκλιση, οργανωμένο έγκλημα, κοινωνικός έλεγχος, παγκοσμιοποίηση, ανθρώπινα δικαιώματα

Abstract

The present study examines the activities of the company Novartis in Greece, focusing on how the interaction between state institutions and private enterprises can lead to the development of state-corporate crime. Using the Theory of Critical Criminology, the phenomenon of corruption in the healthcare sector is analyzed within the framework of the political economy of the capitalist system. The study critically addresses the actions undertaken by Novartis, particularly the corruption networks it established, while also analyzing how Greece's institutional weaknesses reinforce such activities. Additionally, the procurement process is examined, highlighting the structural problems of the healthcare system that create a favorable environment for corruption. The study presents the evidence provided to the authorities by protected witnesses, the judicial and parliamentary investigation of the case, as well as the attempts by political and institutional actors of power to cover it up. Furthermore, it analyzes how the manipulation of legislative and judicial functions by institutional and political actors constitutes an element of state-corporate crime and contributes to the perpetuation of corruption. Finally, by focusing on the way the Novartis case was analyzed, the systemic nature of state-corporate crime in Greece is highlighted, where state and corporate practices interact, creating an environment of impunity and institutional weakening.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ ΤΟ ΚΡΑΤΙΚΟ - ΕΤΑΙΡΙΚΟ ΕΓΚΛΗΜΑ ΚΑΙ ΟΙ ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΚΑΤΑΒΟΛΕΣ ΤΟΥ	9
1.1. Από το έγκλημα λευκού κολάρου στο κρατικό - εταιρικό έγκλημα	9
1.2 Η έννοια της λειτουργίας των κοινωνικών δομών στην προσέγγιση του Merton	12
1.4 Το οργανωσιακό έγκλημα και η οργανωσιακή παρέκκλιση	14
1.5 Το κρατικά οργανωμένο έγκλημα και η συμβιωτική σχέση νομιμότητας-παρανομίας	15
1.6 Το κρατικό εταιρικό έγκλημα ως παραβίαση δικαιωμάτων, έγκλημα της παγκοσμιοποίησης	16
1.7 Προς ένα ολοκληρωμένο θεωρητικό σχήμα ανάλυσης των εγκλημάτων των ισχυρών.	18
1.8 Το κρατικό εταιρικό έγκλημα στην Ελλάδα και οι μεταβλητές διευκόλυνσής του	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ Η ΔΙΑΦΘΟΡΑ ΣΤΟ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΥΓΕΙΑΣ ΩΣ ΚΡΑΤΙΚΟ ΕΤΑΙΡΙΚΟ ΕΓΚΛΗΜΑ	22
2.1. Ευαλωτότητα συστήματος υγείας στη διαφθορά και επίπεδα διαφθοράς	22
2.2 Η κατάσταση στην Ελλάδα, αντίληψη διαφθοράς.	25
2.3. Το φαινόμενο της διαφθοράς στο σύστημα προμηθειών του συστήματος υγείας στην Ελλάδα	28
2.3 Το ζήτημα της τιμολόγησης των φαρμάκων στην Ελλάδα, ανάλυση προβλημάτων	33
2.4 Ανάλυση Πορίσματος Εξεταστικής Επιτροπής της Βουλής των Ελλήνων, για τα σκάνδαλα στο χώρο της Υγείας	35
2.5 Κριτική επισκόπηση	39
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ Η ΥΠΟΘΕΣΗ NOVARTIS ΣΕ ΔΙΕΘΝΕΣ & ΕΘΝΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ	40
3.1 Οι πρακτικές της εταιρείας Novartis σε διεθνές επίπεδο	40
3.2 Ιστορικό της υπόθεσης στην Ελλάδα	43
3.3 Αναλυτική παρουσίαση της εμπλοκής της Novartis σε παράνομες πρακτικές και διαδικασίες δωροδοκίας.	46
3.4 Η ενδεχόμενη εμπλοκή πολιτικών προσώπων και η σχετική έρευνα, ποινική και κοινοβουλευτική	49
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ Η ΥΠΟΘΕΣΗ NOVARTIS ΩΣ ΚΡΑΤΙΚΟ ΕΤΑΙΡΙΚΟ ΕΓΚΛΗΜΑ-ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΣΥΓΚΑΛΥΨΗΣ	53
4.1. Η υπόθεση Novartis ως κρατικό - εταιρικό έγκλημα, ανάλυση των πρακτικών διαφθοράς της εταιρείας	53
4.2 Χειραγώγηση νομοθετικής και δικαστικής λειτουργίας και πολιτικές παρεμβάσεις στο έργο της διερεύνησης της υπόθεσης Novartis	58
4.3 Διαδικασίες συγκάλυψης και ο περιορισμός της ελευθερίας του Τύπου	61

ΚΑΤΑΛΗΚΤΙΚΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	63
---	-----------

Βιβλιογραφία	66
---------------------	-----------

Εισαγωγή

Στην παρούσα μελέτη θα ερευνηθεί η δράση της εταιρείας Novartis στην Ελλάδα με στόχο να εντοπιστούν τα στοιχεία αυτά που μπορούν να εντάξουν την υπόθεση σε μια ανάλυση περί κρατικό - εταιρικού εγκλήματος. Η μελέτη διερευνά κατά πόσο το οικονομικό και πολιτικό περιβάλλον, στο οποίο δραστηριοποιήθηκε η εταιρεία Novartis στην Ελλάδα, συνιστά ένα πλαίσιο που ευνοεί την ανάπτυξη φαινομένων διαφθοράς και κρατικό - εταιρικών εγκλημάτων, προσδίδοντάς τους συστημικά χαρακτηριστικά. Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στους τρόπους που η σύμπραξη κρατικών θεσμών και ιδιωτικών εταιρειών οδηγεί στην ανάπτυξη του κρατικού - εταιρικού εγκλήματος, και στην αναζήτηση των παραμέτρων που το προκαλούν και το αναπαράγουν. Η ανάλυση της υπόθεσης Novartis πραγματοποιείται μέσα από τα εργαλεία που προσφέρει η Κριτική Θεωρία της Εγκληματολογίας και σύμφωνα με το πλαίσιο που ορίζει η πολιτική οικονομία που έχει διαμορφώσει το κυρίαρχο καπιταλιστικό οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό σύστημα. Σε αυτό το πλαίσιο η Κριτική Θεωρία της Εγκληματολογίας και ιδιαίτερα η θεωρία για τα εγκλήματα των ισχυρών, που διαμορφώθηκε με σημείο αναφοράς τη θεωρία για το έγκλημα του λευκού κολάρου αλλά μετεξελέγχθηκε σε μια σύγχρονη θεωρία για το κρατικό - εταιρικό έγκλημα παρέχει το απαραίτητο εννοιολογικό πλαίσιο για την ανάλυση των πρακτικών διαφθοράς της εταιρείας Novartis. Η θεωρία των εγκλημάτων των ισχυρών ερμηνεύει το εγκληματικό φαινόμενο ως προϊόν της αλληλεπίδρασης πολιτισμικών και κοινωνικών παραγόντων στο πλαίσιο της πολιτικής οικονομίας τονίζοντας τον καθοριστικό ρόλο της κρατικής δράσης στη διαμόρφωση και εξέλιξη του ποινικού φαινομένου. Οι παράγοντες που διευκολύνουν την εκδήλωση περιπτώσεων κρατικό - εταιρικού εγκλήματος στην Ελλάδα απορρέουν από τη δομή του οικονομικού μοντέλου ανάπτυξης της χώρας και τις λειτουργικές ιδιαιτερότητες του πολιτικού και οικονομικού της συστήματος. Η αλληλεπίδραση νόμιμης και παράνομης οικονομικής δραστηριότητας διαμορφώνει ένα περιβάλλον αδύναμης και αναποτελεσματικής κρατικής λειτουργίας όπου γκρίζες οικονομικές ζώνες μπορούν να αναδυθούν και να λειτουργήσουν παράλληλα. Το φαινόμενο αυτό είναι ιδιαίτερα έντονο στην Ελλάδα, όπου ο πελατειακός χαρακτήρας του πολιτικού συστήματος, η παραοικονομία και η απουσία ουσιαστικού κοινωνικού ελέγχου ενισχύουν την ανάπτυξη κρατικό - εταιρικών εγκλημάτων. Η ανάλυση του φαινομένου της διαφθοράς στον τομέα της υγείας είναι αναγκαίος έτσι ώστε να γίνει αντιληπτός ο τρόπος

δράσης της εταιρείας Novartis και το περιβάλλον μέσα στο οποίο αυτή αναπτύσσεται. Αρχικά, θα προσδιορίσουμε την έννοια της διαφθοράς και, στη συνέχεια, θα αναλύσουμε τα διαφορετικά επίπεδά της στον χώρο της υγείας, εξετάζοντας τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε επιπέδου, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο αυτά συνδέονται και αλληλοεπιδρούν. Επίκεντρο της ανάλυσής μας θα αποτελέσουν τα φαινόμενα υψηλής διαφθοράς όπως και η αναζήτηση των δομικών αδυναμιών του συστήματος υγείας που συνέβαλλαν στην δημιουργία ενός περιβάλλοντος ευνοϊκού για την ανάπτυξη κρατικό - εταιρικών εγκλημάτων. Ειδικότερα θα αναλύσουμε τον τρόπο που έχει οργανωθεί η διαδικασία προμηθειών αλλά και η παροχή υγειονομικών υπηρεσιών, οι οποίες μέσα από την εμπλοκή σε αυτές και του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα, δημιουργούν ένα σύνθετο πλέγμα σχέσεων, στο οποίο η εμφάνιση συγκρούσεων συμφερόντων και η ανάπτυξη φαινομένων διαφθοράς είναι συχνά και δύσκολα ανιχνεύσιμα από τους ελεγκτικούς μηχανισμούς. Επιπλέον θα δοθεί έμφαση στην ανάλυση των παραγόντων που συμβάλλουν στην αυξημένη ευαλωτότητα του ελληνικού συστήματος υγείας σε φαινόμενα διαφθοράς. Αυτό θα γίνει και με τα στοιχεία που έχουν καταγραφεί κατά την διάρκεια κοινοβουλευτικής διερεύνησης υποθέσεων διαφθοράς του συστήματος. Σκοπός να αναδειχθούν οι χρόνιες παθολογίες του ελληνικού συστήματος υγείας που συνθέτουν ένα εγκληματογόνο περιβάλλον, προσφέροντας ευκαιρίες σε επιχειρήσεις αλλά και κρατικούς φορείς να παρεκκλίνουν των επίσημων κανόνων. Στη συνέχεια θα επικεντρωθούμε στην ανάλυση των πρακτικών διαφθοράς της εταιρείας Novartis στο διεθνές αλλά κυρίως στο ελληνικό επίπεδο, παρουσιάζοντας την υπόθεση όπως εξελίχθηκε στο δικαστικό και το κοινοβουλευτικό πεδίο. Επίκεντρό μας θα αποτελέσουν οι καταθέσεις των προστατευόμενων μαρτύρων στις αμερικανικές και τις ελληνικές δικαστικές αρχές αλλά και οι εργασίες της εξεταστικής επιτροπής που συστάθηκε στη Βουλή για να διερευνήσει τις τυχόν ευθύνες των πολιτικών προσώπων. Στην τελευταία ενότητα θα προσπαθήσουμε να συνθέσουμε τα στοιχεία που έχουν προκύψει από τη δράση της εταιρείας Novartis αλλά και τη διερεύνηση της υπόθεσης από τις αρχές έτσι ώστε να αναδείξουμε τις παραμέτρους που συνθέτουν την υπόθεση ως κρατικό εταιρικό έγκλημα. Ειδικότερα έμφαση θα δοθεί στα φαινόμενα χειραγώγησης της νομοθετικής και δικαστικής λειτουργίας από πολιτικούς και θεσμικούς φορείς εξουσίας καθώς στις προσπάθειες συγκάλυψης της υπόθεσης Novartis. Αναδεικνύοντας ότι τα φαινόμενα αυτά επιδρούν στη διαμόρφωση ενός συστήματος ατιμωρησίας, όπου η λογοδοσία αποδυναμώνεται και η διαφθορά διαιωνίζεται, δίνοντας έμφαση στο συστημικό χαρακτήρα που τελικά λαμβάνει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ ΤΟ ΚΡΑΤΙΚΟ - ΕΤΑΙΡΙΚΟ ΕΓΚΛΗΜΑ ΚΑΙ ΟΙ ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΚΑΤΑΒΟΛΕΣ ΤΟΥ

1.1. Από το έγκλημα λευκού κολάρου στο κρατικό - εταιρικό έγκλημα

Οι αλλαγές στον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας της οικονομίας και της κοινωνίας στις αρχές του 20ου αιώνα, στην αμερικανική κυρίως κοινωνία, συνέβαλλαν σε μια στροφή της κυρίαρχης θεώρησης για το έγκλημα από τις ατομοκεντρικές προσεγγίσεις σε περισσότερο κοινωνικά εστιασμένες προσεγγίσεις (Βασιλαντωνοπούλου, 2014: 46). Οι τελευταίες επικεντρώθηκαν στην επιρροή των κοινωνικών, οικονομικών και πολιτισμικών παραμέτρων στη διαμόρφωση της εγκληματικής συμπεριφοράς, αναγνωρίζοντας ότι οι συνθήκες ζωής και οι ανισότητες στην κοινωνία μπορούσαν να παίξουν καθοριστικό ρόλο στην εμφάνιση εγκληματικών πράξεων. Η αμφισβήτηση από την εγκληματολογική θεωρία, της κυρίαρχης θεώρησης του εγκλήματος δημιούργησε τη θεωρία των εγκλημάτων των ισχυρών. Μέχρι τότε το έγκλημα αντιμετωπιζόταν κυρίως ως ένα φαινόμενο που προέρχεται από της χαμηλές κοινωνικές τάξεις και μπορεί να εξηγηθεί από τις κοινωνικές συνθήκες μέσα στις οποίες ζουν όπως τη φτώχεια, τον κοινωνικό τους αποκλεισμό άλλα και από παθολογικές καταστάσεις οι οποίες δημιουργούνται σε αυτό το κοινωνικό πλαίσιο, (Βασιλαντωνοπούλου, 2014: 47). Ο E. Sutherland εισήγαγε την έννοια του εγκλήματος του λευκού κολάρου, δημιουργώντας έτσι ένα εργαλείο ανάλυσης του εγκλήματος που εστίαζε και στον οργανισμό και τη δομή και όχι μόνο στο άτομο δηλαδή τον μεμονωμένο δράστη και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες διαπράχθηκε το έγκλημα (Γεωργούλας, 2019: 41). Η παραπάνω προσέγγιση του εγκληματικού φαινομένου εστίασε στην ανάλυση του οργανισμού μέσα στον οποίο δημιουργείται το έγκλημα αλλά και στις σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στη δομή και τα άτομα που δρουν εκεί (Γεωργούλας, 2019: 41). Παρόλα αυτά ο E. Sutherland παρέμεινε σε μία ατομοκεντρική ανάλυση του εγκλήματος, αφού στην ανάλυσή του η θέση που κατέχει ο δράστης στην κοινωνία αποτελεί κυρίαρχο στοιχείο, όμως έθεσε τις βάσεις για μια ανάλυση του εγκλήματος, όχι απλά ως μια υπόθεση παρέκκλισης από τους κυρίαρχους κανόνες αλλά ως ένα πολυσύνθετο φαινόμενο που

συνδέεται με τις πολύπλοκες, συχνά συγκρουσιακές κοινωνικές διαδικασίες της σύγχρονης εποχής (Βασιλαντωνοπούλου, 2014: 69).

Σύμφωνα με τη θεωρία του λευκού κολάρου, δράστες εγκλημάτων μπορεί να είναι και άτομα που ανήκουν στην κοινωνική ελίτ, όπως επιχειρηματίες, στελέχη πολυεθνικών εταιρειών αλλά και ανώτατα κρατικά στελέχη και όχι μόνο τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα (Sutherland, 1944: 132). Στόχος του E. Sutherland ήταν να εξηγήσει τον τρόπο αλλά και τους λόγους που οι ανώτερες κοινωνικά τάξεις, δηλαδή η κοινωνική ελίτ εμπλέκεται σε εγκληματικές δραστηριότητες, οι οποίες μπορεί να εκφεύγουν της ποινικής νομοθεσίας αλλά να εμπεριέχονται στο αστικό ή διοικητικό δίκαιο (Sutherland, 1944: 132). Η τυπολογία του εγκλήματος του λευκού κολάρου χρησιμοποιήθηκε κυρίως για να εξηγήσει τα οικονομικά εγκλήματα και τα εγκλήματα που διαπράττουν οι επιχειρήσεις αντιμετωπίζοντας έτσι περιορισμούς στο να αναλύσει τα κοινωνικά αίτια του εγκλήματος αλλά και το οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον μέσα στο αυτό αναπτύσσεται. Η ευρύτητα της έννοιας του λευκού κολάρου και η έμφαση που έδινε στο επαγγελματικό περιβάλλον του δράστη εντός του οποίου διαπράττεται το έγκλημα περιόρισε την ανάλυση και οδήγησε στην ανάδυση νέων θεωριών (Βιδάλη, 2017: 134). Επιπλέον λόγος αμφισβήτησης της επάρκειας της θεωρίας αυτής αποτέλεσε το γεγονός ότι δεν αμφισβητεί, παρά μόνο περιγράφει, την λειτουργία του καπιταλιστικού τρόπου οργάνωσης της οικονομίας (Βασιλαντωνοπούλου, 2014: 71). Η έννοια και η λειτουργία των κοινωνικών δομών αγνοήθηκε γεγονός που περιόριζε την έρευνα της εγκληματολογίας στο τρόπο που γεννιέται και εξαπλώνεται το έγκλημα του λευκού κολάρου αλλά και γενικότερα τα εγκλήματα των ισχυρών (Βασιλαντωνοπούλου, 2014: 73).

Η θεωρία του E. Sutherland εξελίχθηκε από νεότερους θεωρητικούς όπως ήταν ο S. Box, που επικεντρώθηκε στην ανάλυση του τρόπου λειτουργίας του οργανισμού και του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο δρουν οι διοικούντες του, εντοπίζοντας ως αιτία παραβατικών συμπεριφορών τις περιορισμένες ευκαιρίες επίτευξης στόχων όσο και το βαθμό αβεβαιότητας του περιβάλλοντος λειτουργίας του οργανισμού (Γεωργούλας, 2019: 43). Αναφορικά με την αντιμετώπιση, δηλαδή την ποινική απάντηση τα εγκλήματα του λευκού κολάρου, η θεωρία του W. Bonger, αναδεικνύει την μεροληπτική στάση του νομικού συστήματος και ως προς τις συμπεριφορές που ποινικοποιούνται και ως προς αυτές που τελικά καταλήγουν σε καταδίκες (Βασιλαντωνοπούλου, 2014: 123). Ο προβληματισμός σχετικά με τις συμπεριφορές που μπορεί να μην ποινικοποιούνται από το νομικά σύστημα αλλά να παράγουν μεγάλη κοινωνική βλάβη και εν γένει οι περιορισμοί που θέτουν οι κρατικοί ορισμοί για το έγκλημα έστρεψε την

επιστημονική έρευνα σε ερμηνευτικά εργαλεία όπου κεντρική θέση έχει το κρατικό επιχειρηματικό έγκλημα (Γεωργούλας, 2019:47).

Η έννοια του κρατικά οργανωμένου εγκλήματος αναπτύχθηκε από τον W. Chambliss, ο οποίος εστίασε και αυτός στη δομή ως παράγοντα ανάπτυξης του εγκλήματος βάζοντας όμως στο επίκεντρο της ανάλυσής του τις σχέσεις ανάμεσα στο δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα (Βιδάλη, 2017: 134-135).

Ο ρόλος του κράτους στην παραγωγή του εγκλήματος είναι κεντρικός στην ανάλυσή του, καθώς η έρευνα επικεντρώνεται τόσο στις παρανομίες που διαπράττει το ίδιο το κράτος όσο και στις παράνομες σχέσεις που διαμορφώνονται μεταξύ πολιτικής και οικονομικής εξουσίας (Βιδάλη, 2017: 136). Αυτές οι σχέσεις εντοπίζονται στις θεμελιώδεις λειτουργίες του κράτους, όπως στη διαδικασία νομοθέτησης, στην εφαρμογή των νόμων, αλλά και σε ένα ευρύτερο φαινόμενο παρανομίας που αναπτύσσεται μέσα στους κρατικούς μηχανισμούς (ό. Το φαινόμενο αυτό συχνά απορρέει από τις προσπάθειες ισχυρών κοινωνικών ομάδων να αποκτήσουν ή/και να διατηρήσουν την εξουσία.

Η Κριτική Εγκληματολογία εξέλιξε τη θεωρία των ισχυρών χρησιμοποιώντας εργαλεία της θεωρίας της οργανωσιακής παρέκκλισης, καταλήγοντας σε μια συγκροτημένη εννοιολόγηση του κρατικό - εταιρικού εγκλήματος. Ειδικότερα οι R. Kramer και R. Michalowski προσέγγισαν την έννοια αυτή δίνοντας έμφαση στον τρόπο και τον τόπο που αλληλοεπιδρά το κράτος με τις επιχειρήσεις παράγοντας σοβαρή εγκληματικότητα (Γεωργούλας, 2019: 47). Σκοπός της θεωρίας τους ήταν να ανατρέψει την κυρίαρχη αντίληψη, όχι μόνο για το ποιες πράξεις αποτελούν το έγκλημα αλλά και για το ποιος εγκληματεί και με ποια αποτελέσματα για το κοινωνικό σύνολο, δηλαδή να αναδείξει τις κοινωνικές αδικίες και την κοινωνική βλάβη που μπορεί να δημιουργηθεί από τη διάδραση μεταξύ οικονομικής και πολιτικής εξουσίας (Michalowski & Kramer, 2007: 202). Έδωσαν έναν ορισμό στο κρατικό - εταιρικό έγκλημα σύμφωνα με τον οποίο έτσι ονομάζονται «οι παράνομες ή κοινωνικά επιβλαβείς πράξεις που συμβαίνουν όταν ένας ή περισσότεροι θεσμοί πολιτικής διακυβέρνησης επιδιώκουν ένα στόχο σε άμεση συνεργασία με έναν ή περισσότερους φορείς οικονομικής παραγωγής και παροχής υπηρεσιών» (Michalowski & Kramer, 2007: 203). Αυτή η συνεχής διάδραση και ενδυναμούμενη αλληλεπίδραση ανάμεσα στους οικονομικούς και πολιτικούς φορείς παράγει έγκλημα δηλαδή πλήττει κοινωνικά σύνολα παράγοντας κοινωνικής βλάβη. Η διάδραση αυτή μπορεί να λάβει δύο μορφές, στο έγκλημα που προκαλείται από το κράτος και αφορά άμεσες παρεκκλίνουσες δράσεις εταιρειών που έχουν

προσληφθεί από τη δημόσια διοίκηση να υλοποιήσουν ένα έργο και στο κρατικό - εταιρικό έγκλημα που διευκολύνεται από το κράτος, το οποίο συμβαίνει όταν οι αρμόδιοι κρατικοί ελεγκτικοί μηχανισμοί δεν καταφέρνουν να σταματήσουν την παράνομη -παράτυπη επιχειρηματική δράση (Χουλιάρης, 2019: 78). Ανεξάρτητα από τις πράξεις που χαρακτηρίζονται ως κρατικό - εταιρικά εγκλήματα, η θεωρία που ανέπτυξαν γι' αυτό οι Michalowski και Kramer συνέβαλλε στην ανάδειξη και άλλων παραμέτρων του κρατικό - εταιρικού εγκλήματος. Ειδικότερα έγκλημα μπορεί να είναι το προϊόν σχέσεων που αναπτύσσονται ανάμεσα σε διαφορετικούς φορείς, δημόσιους ή/και ιδιωτικούς, ενώ ακόμα και η δυναμική που παράγεται μεταξύ οικονομικών και πολιτικών θεσμών δύναται να παράγει επιβλαβείς πράξεις (Βιδάλη, 2017: 137).

1.2 Η έννοια της λειτουργίας των κοινωνικών δομών στην προσέγγιση του Merton

Μελετώντας την ιδιαιτερότητα της αμερικανικής κοινωνίας, και ιδιαίτερα τις περιόδους κρίσεων όπως ήταν η κρίση του 1929 προέκυψε η θεωρία για το εγκληματικό φαινόμενο από τον R. Merton (Βασιλαντωνοπούλου, 2014: 75). Ο R. Merton διατύπωσε τη θεωρία της ανομίας εστιάζοντας στις συμπεριφορές των ανθρώπων ως προς την προτεραιότητα που έχουν για την επίτευξη συγκεκριμένων κοινωνικών στόχων (Βιδάλη, 2013: 143). Παράλληλα με την ανάπτυξη της θεωρίας του λευκού κολάρου που έκανε ο E. Sutherland, ο R. Merton αναπτύσσει τη θεωρία του εκκινώντας από την ανάλυση της αμερικανικής κοινωνίας και του τρόπου που έχει δομηθεί (Βασιλαντωνοπούλου, 2014: 76). Σε αυτό το θεωρητικό σχήμα η παραβατική συμπεριφορά, δηλαδή το έγκλημα, προκύπτει ως αποτέλεσμα της ανισορροπίας ανάμεσα στους κυρίαρχους κοινωνικούς στόχους και τα διαθέσιμα μέσα που υπάρχουν για τα άτομα έτσι ώστε να τους επιτύχουν (Βιδάλη, 2013: 143).

Ο R. Merton δίνει έμφαση στη λειτουργία των κοινωνικών δομών και ειδικότερα στα στοιχεία αυτά που πλέον δεν λειτουργούν, δεν μπορούν δηλαδή να επιτελέσουν τον ρόλο για τον οποίο θεσμοθετήθηκαν. Μερικά από αυτά είναι η κατάρρευση των αποδεκτών κοινωνικών προτύπων, η απουσία κοινωνικής συνοχής και το έλλειμα κοινωνικής συναίνεσης (Βασιλαντωνοπούλου, 2014: 77). Αποτέλεσμα αυτής της αλλαγής στον τρόπο λειτουργίας αλλά και στο κοινωνικού ρόλου που επιτελούν πλέον οι κοινωνικές δομές είναι συγκεκριμένα πρόσωπα που πιέζονται από αυτές να εμπλέκονται σε μη συμβατικές συμπεριφορές (Βιδάλη, 2013: 144). Ο καπιταλιστικός τρόπος οργάνωσης της οικονομίας και της κοινωνίας δημιουργεί

τις κοινωνικές δομές, που παράγουν αυτή τη μη συμβατική συμπεριφορά. Ειδικότερα στον σύγχρονο καπιταλισμό η κατανάλωση υλικών αγαθών και η αύξηση του χρήματος είναι οι στόχοι που πρέπει να επιτύχουν τα άτομα για να αυξήσουν το κοινωνικό τους κύρους, αυτό οδηγεί στην απληστία και σε μια συνεχή προσπάθεια ικανοποίησης των αναγκών αυτών με οποιοδήποτε μέσο είναι διαθέσιμο (Βιδάλη, 2013: 144).

Η ανομία που έχει δημιουργεί στην καπιταλιστική κοινωνία και παράγει το έγκλημα είναι το αποτέλεσμα των διαμορφωμένων κοινωνικών δομών, αποτελεί δηλαδή μια κοινωνική διαδικασία. Επιπλέον η ανομία αναλύεται από τον R. Merton με όρους δυσαρμονίας και ανισορροπίας των κοινωνικών δομών, δηλαδή το έγκλημα παράγεται λόγω της ανισορροπίας ανάμεσα στην πολιτισμική και στην κοινωνική δομή (Βιδάλη, 2013: 145). Η οικονομική επιτυχία και η αύξηση του ατομικού οικονομικού κέρδους αποτελούν τους στόχους της κυρίαρχης πολιτισμικής δομής, ενώ η κοινωνική δομή, που αποτελεί το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων που αναπτύσσονται μέσα στην καπιταλιστική κοινωνία, είναι το εμπόδιο πλέον για την επίτευξη του κυρίαρχου πολιτισμικού στόχου (Βιδάλη, 2013: 145). Η ανισορροπία αυτή έχει ως αποτέλεσμα, σύμφωνα με τον R. Merton, τη δημιουργία μιας απόστασης ανάμεσα στους κοινωνικούς στόχους, που θέτουν οι κοινωνικές δομές και στα θεσμικά διαθέσιμα μέσα για την υλοποίησή τους (Βασιλαντωνοπούλου, 2014: 85). Η δυνατότητα πρόσβασης ή η έλλειψη αυτής στις νομιμοποιημένες ευκαιρίες επίτευξης των πολιτισμικών στόχων, δηλαδή στην κοινωνική δομή προσδιορίζεται με το κριτήριο της κοινωνικής θέσης (Βασιλαντωνοπούλου, 2014: 87). Παρατηρούμε εδώ ταξικά κριτήρια που επιβάλλονται από την κυρίαρχη κοινωνική δομή, ως προς τις ευκαιρίες επίτευξης των πολιτισμικών στόχων. Οι στόχοι υπερβαίνουν τα όρια των κοινωνικών τάξεων, τα διαθέσιμα μέσα όμως δεν είναι τα ίδια για όλους.

Οι κοινωνικές δομές, εξηγεί ο R. Merton, είναι διαμορφωμένες με τρόπο που παράγουν εγκληματικότητα, οδηγώντας τα άτομα σε πράξεις καινοτομίας για να επιτύχουν τους πολιτισμικούς στόχους που έχουν τεθεί από τις θεσμοθετημένες δομές (Βασιλαντωνοπούλου, 2014: 92-93). Η συμβολή του R. Merton έγκειται στο γεγονός ότι μετατοπίζει το έγκλημα του λευκού κολάρου από το επίπεδο της ανθρώπινης συμπεριφοράς στο επίπεδο των κοινωνικών δομών και είναι ο πρώτος θεωρητικός που μελετά το έγκλημα ως συστατικό στοιχείο του συστήματος προβλέποντας ότι τελικά το ίδιο το σύστημα είναι αυτό που κατασκευάζει το έγκλημα στην προσπάθειά του να διατηρηθεί και να αναπαραχθεί (Βασιλαντωνοπούλου, 2014: 102).

1.4 Το οργανωσιακό έγκλημα και η οργανωσιακή παρέκκλιση

Η θεωρία της οργανωσιακής παρέκκλισης προσφέρει τα απαραίτητα εργαλεία κατανόησης της έννοιας των εγκλημάτων των ισχυρών και ειδικότερα του κρατικό εταιρικού εγκλήματος. Η προβληματική του οργανωσιακού εγκλήματος έγκειται στο κατά πόσο εγκληματούν όχι μόνο τα φυσικά πρόσωπα αλλά και τα νομικά πρόσωπα (Michalowski & Kramer, 2007: 210). Η μετάβαση από μια μικρό ανάλυση του εγκληματικού φαινομένου σε μια μακρό ανάλυση, όπου η προσοχή της θεωρίας επικεντρώνεται στο κοινωνικό σύστημα, ως ένα σύνολο θεσμών και οργανώσεων, το οποίο αναλύεται πλέον ως ένας φορέας αυτόνομης δράσης που μπορεί να παράγει και έγκλημα, οδήγησε στην ανάδυση των θεωριών της οργανωσιακής παρέκκλισης (Χουλιάρας, 2019: 74).

Σε συνέχεια της θεωρίας της ανομίας που παράγουν οι κοινωνικές δομές του R. Merton, η οργανωσιακή θεωρία αναλύει το έγκλημα υπό το πρίσμα της απουσίας νόμιμων διαθέσιμων μέσων για την επίτευξη των στόχων που θέτει ο οργανισμός και που θα πρέπει τα μέλη του να επιτύχουν, γεγονός που οδηγεί σε φαινόμενα οργανωσιακής παρέκκλισης (Michalowski & Kramer, 2007: 210). Στην ανάλυση αυτή ο οργανισμός και ο τρόπος που έχει δομηθεί και λειτουργεί παράγει το έγκλημα. Μια πράξη θεωρείται παρεκκλίνουσα όταν η κοινωνία που έχει θέσει συγκεκριμένους κανόνες που ορίζουν τη συνήθη συμπεριφορά, θεωρεί ότι η πράξη αυτή παραβαίνει τους θεσμοθετημένους αυτούς κανόνες ενώ παράλληλα έχει ορίσει δομές και μηχανισμούς που επιβάλλουν ποινές για την καταπάτηση των κανόνων (Penny & Ward, 2004: 4). Βασική διαπίστωση, της θεωρίας της οργανωσιακής παρέκκλισης, είναι ότι η παρέκκλιση, δηλαδή το έγκλημα, παράγεται για λογαριασμό της οργάνωσης καθώς συνδέεται με τους στόχους της (Χουλιάρας, 2019: 74). Επιπλέον θα πρέπει να συνυπάρχουν συγκεκριμένες συνθήκες για να χαρακτηριστεί μια πράξη ως οργανωσιακώς παρεκκλίνουσα, δηλαδή θα πρέπει να μην ανταποκρίνεται στους κοινωνικά θεσμοθετημένους κανόνες, αλλά να ανταποκρίνεται στους κανόνες που έχει ορίσει η οργάνωση, να είναι σε γνώση και να υποστηρίζεται ενεργά ή ακόμα και παθητικά από τη διοίκηση της οργάνωσης καθώς και τα νέα μέλη της οργάνωσης να αποδέχονται και να δρουν με βάση τους κανόνες δράσης της οργάνωσης (Χουλιάρας, 2019: 75).

Τα εγκλήματα των ισχυρών χαρακτηρίζονται ως τυπολογίες της θεωρίας της οργανωσιακής παρέκκλισης καθώς η ανάλυση της οργάνωσης ως φορέα όχι μόνο αυτόνομης

αλλά και εγκληματικής δράσης οδηγεί σε αυτή την ανάλυση (Χουλιάρης, 2019: 76). Το κρατικό έγκλημα αποτελεί μια κατηγορία οργανωσιακού εγκλήματος, καθώς αποτελείται από θεσμοθετημένες δομές, δηλαδή οργανισμούς, που έχουν συγκεκριμένους στόχους να επιτύχουν (Penny & Ward, 2004: 5). Αναφερόμαστε σε μια πολιτική κουλτούρα που έχει δημιουργηθεί από τους κρατικούς θεσμούς και το οργανωσιακό τους πλαίσιο που τελικά οδηγεί σε εγκληματικές πράξεις (Michalowski & Kramer, 2007: 206). Η απάντηση του κράτους, του οργανισμού αυτού δηλαδή, στις οργανωσιακές παρεκκλίσεις, που είναι αδύναμη και αναποτελεσματική καθώς απουσιάζουν ή είναι ανεπαρκείς οι μηχανισμοί ελέγχου και επιβολής κυρώσεων, είναι η ένδειξη ότι υπάρχει συμβατότητα οργανωσιακών στόχων και παρεκκλίνουσων πράξεων (Penny & Ward, 2004: 6). Όσον αφορά στη έρευνα των κρατικό - εταιρικών εγκλημάτων, η θεωρία της οργανωσιακής παρέκκλισης συμβάλλει στην κατανόηση και διερεύνηση των εγκλημάτων αυτών καθώς αναδεικνύει τον τρόπο που αλληλοεπιδρούν αλλά και αλληλοεξαρτούν την λειτουργία τους οι επιχειρήσεις με τα κράτη στον σύγχρονο καπιταλισμό (Γεωργούλας, 2019: 48).

1.5 Το κρατικά οργανωμένο έγκλημα και η συμβιωτική σχέση νομιμότητας-παρανομίας

Η έρευνα και η εγκληματολογική ανάλυση του κρατικό - εταιρικού εγκλήματος για να είναι άρτια και με μεγάλο εύρος θα πρέπει να γίνεται στο πλαίσιο που ορίζει η πολιτική οικονομία. Διότι δεν δύναται να υπάρχει κρατικό έγκλημα χωρίς εμπλοκή της οικονομικής εξουσίας (Michalowski & Kramer, 2007: 201), κι αυτό διότι οι πολιτικές ελίτ, που είναι οι δράστες των κρατικό - εταιρικών εγκλημάτων δρουν με την υποστήριξη των οικονομικών ελίτ, ενώ τα όρια μεταξύ οικονομικών και πολιτικών συμφερόντων είναι δυσδιάκριτα σε αυτό το σχήμα (ό.π.).

Η Κριτική Θεωρία της Εγκληματολογίας επειδή δίνει έμφαση στα μέσα που χρησιμοποιούν οι δράστες των κρατικό - εταιρικών εγκλημάτων αλλά και στον κοινό τρόπο δράσης, παροχών και υπηρεσιών ανάμεσα στο οργανωμένο, το κρατικό - εταιρικό και το έγκλημα του λευκού κολάρου αναδεικνύει και τη σύνδεση που υπάρχει ανάμεσα στη νομιμότητα και την παρανομία (Βιδάλη, 2017: 164). Τα εγκλήματα των ισχυρών για να συμβούν πρέπει να στηρίζονται από ένα σύστημα ή υποσύστημα εξουσίας, δηλαδή από ένα πλέγμα οικονομικής και πολιτικής ισχύος (Γασπαρινάτου, 2021: 119). Σε αυτό το σχήμα τα όρια της νομιμότητας διαρκώς μεταβάλλονται έτσι ώστε να εξυπηρετούνται οι επιδιώξεις των

εγκληματικών δικτύων και ο ποινικός νόμος τελικά καταλήγει να λειτουργεί προς όφελός τους (Γασπαρινάτου, 2021: 119). Ο W. Chambliss ήταν αυτός που ανέδειξε την συμβιωτική σχέση ανάμεσα στα διαφορετικά εγκλήματα των ισχυρών αλλά και με την νομιμότητα, με τα όρια ανάμεσα στις νόμιμες και παράνομες πρακτικές των εγκλημάτων αυτών να είναι ρευστά (Βιδάλη, 2017: 143). Ειδικά στο κρατικά οργανωμένο έγκλημα ακριβώς επειδή δημιουργούνται συμπράξεις από τους κρατικούς, θεσμικούς φορείς εξουσίας, που διαμορφώνουν και προασπίζουν θεσμικά τον νόμο, το αποτέλεσμα είναι να αναδύονται και να λειτουργούν γκρίζες ζώνες νομιμότητας στις οποίες ο επίσημος κοινωνικός έλεγχος έχει εξουδετερωθεί (Γασπαρινάτου, 2021: 120). Σε αυτό το περιβάλλον η λειτουργία των γκρίζων ζωνών νομιμότητας συμβάλλει στο να υπάρχουν θεσμικές λειτουργίες ενός παράλληλου συστήματος εξουσίας που έχουν υποκαταστήσει τις επίσημες θεσμικές κρατικές λειτουργίες και λειτουργούν ως μεσάζοντες ανάμεσα στην διαφορετικές κοινωνικές ομάδες από τη βάση μέχρι την κορυφή της κοινωνικής πυραμίδας (Γασπαρινάτου, 2021: 121).

Το αποτέλεσμα της συμβιωτικής σχέσης ανάμεσα στην νομιμότητα και την παρανομία που έχουν διαμορφώσει τα εγκλήματα των ισχυρών οδηγεί στο να είναι δυσδιάκριτα τα όρια μεταξύ νόμιμης δραστηριότητας και παραβίασης του νόμου και να καθίσταται δύσκολη η δίωξη των εγκλημάτων αυτών. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται και η προβληματική σχετικά με τον τρόπο διαμόρφωσης του ποινικού νόμου από τις κυρίαρχες ομάδες εξουσίας.

1.6 Το κρατικό εταιρικό έγκλημα ως παραβίαση δικαιωμάτων, έγκλημα της παγκοσμιοποίησης

Το κρατικό - εταιρικό έγκλημα αναλύθηκε παραπάνω σε ένα θεωρητικό επίπεδο όμως πρακτικά θα πρέπει να διερευνήσουμε τα φαινόμενα τα οποία περιλαμβάνει αλλά και το αγαθό το οποίο βλάπτει. Τα φαινόμενα, που αφορούν πράξεις, παραλείψεις, συμπράξεις δομών, που μπορούν να χαρακτηριστούν ως κρατικό - εταιρικό έγκλημα περιλαμβάνουν την εγκληματικότητα των πολιτικών, δηλαδή την κατάχρηση εξουσίας, τον πολιτικό εκφοβισμό, τα φαινόμενα διαφθοράς στη δημόσια διοίκηση κ.α., την εγκληματικότητα που συνδέεται με την κρατική ασφάλεια και την λειτουργία των σωμάτων ασφαλείας, την εγκληματικότητα που αφορά στις οικονομικές δραστηριότητες αλλά και την εγκληματικότητα που σχετίζεται με παραβιάσεις κοινωνικών δικαιωμάτων, όπως είναι ο θεσμικός ρατσισμός, η ανεργία, η επισφάλεια στην εργασία κ.α. (Χουλιάρης, 2019: 77). Η παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων

στην εγκληματικότητα που παράγεται από το κρατικό -- εταιρικό έγκλημα είναι προφανές, αφού η έννοια της οικονομικής βίας που συνδέεται με φαινόμενα διαφθοράς στη δημόσια διοίκηση οδηγεί σε καταπάτηση κοινωνικών δικαιωμάτων.

Το κρατικό - εταιρικό έγκλημα ως παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων γίνεται καλύτερα αντιληπτό μέσα από την ανάλυσή του στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης. Ο σύγχρονος καπιταλισμός χαρακτηρίζεται από μια παγκοσμιοποιημένη αγορά, στην οποία κυριαρχούν οι πολυεθνικές επιχειρήσεις, δημιουργώντας ένα περιβάλλον όπου οι εθνικές αγορές επισκιάζονται από τις λειτουργίες της παγκόσμιας αγοράς ενώ οι πολίτες χάνουν τον έλεγχο των οικονομικών τους (Friedrichs, 2007: 168). Το αποτέλεσμα είναι η αύξηση των οικονομικών και κοινωνικών ανισοτήτων, αφού η κοινωνική πλειοψηφία ζει και εργάζεται σε δυσμενές οικονομικό περιβάλλον όπου εντείνεται το φαινόμενο της φτωχοποίησης με την υποβάθμιση της ποιότητας ζωής ενώ δημιουργούνται πολιτικές και οικονομικές ελίτ, οι οποίες κυριαρχούν προωθώντας τα δικά τους συμφέροντα (Friedrichs, 2007: 169). Οι κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες ενισχύονται ενώ το κράτος αποσύρεται αποδυναμωμένο από την άσκηση πολιτικών ελέγχου και ουσιαστικής άσκησης κοινωνικών πολιτικών υπέρ των αδυνάμων και ευάλωτων. Αυτό το παγκοσμιοποιημένο οικονομικό περιβάλλον, σύμφωνα και με την θεωρητική συμβολή της Κριτικής Εγκληματολογίας και ειδικότερα της θεωρίας της οργανωσιακής παρέκκλισης είναι εγκληματογόνο. Το κράτος αποτελεί σε αυτό το περιβάλλον ένα εργαλείο των ελίτ που κατέχουν και την εξουσία και στοχεύουν στον έλεγχο της κοινωνικής πλειοψηφίας και ειδικότερα των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων ενώ ταυτόχρονα δρουν προς όφελος των δικών τους συμφερόντων (Βιδάλη, 2013: 184). Η κοινωνική βλάβη που παράγει το κρατικό - εταιρικό έγκλημα είναι ουσιαστικά η παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η παραπάνω προσέγγιση χρησιμοποιήθηκε από την Κριτική Θεωρία για να εξηγήσει ότι έγκλημα δεν είναι μόνο μια πράξη που παραβιάζει τον ποινικό νόμο αλλά μπορεί να είναι και μια πράξη που διαπράττει ένα νομικό πρόσωπο, όπως είναι μια εταιρία ή ακόμα και κρατική υπηρεσία και η οποία είναι βλαπτική για ένα κοινωνικό σύνολο (Χουλιάρης, 2019: 77). Άλλωστε σύμφωνα με την ανάλυση του W. Chambliss ο ποινικός νόμος, που παράγει ο καπιταλισμός, είναι αποτέλεσμα των δομικών κοινωνικών συγκρούσεων που υπάρχουν στις ταξικές κοινωνίες και φορέας των συμφερόντων της κυρίαρχης ελίτ (Βασιλαντωνοπούλου, 2014: 127). Οι κοινωνικές αντιθέσεις που παράγονται ως αποτέλεσμα των συγκρούσεων ανάμεσα στα διαφορετικά ταξικά συμφέροντα και αποτυπώνονται στις σχέσεις παραγωγής που κυριαρχούν στο καπιταλιστικό σύστημα, ουσιαστικά παράγουν και το

έγκλημα, το έγκλημα αυτό προκαλεί κοινωνική βλάβη δηλαδή καταπατά τα ανθρώπινα δικαιώματα και ειδικά αυτά των κατώτερων κοινωνικά τάξεων.

1.7 Προς ένα ολοκληρωμένο θεωρητικό σχήμα ανάλυσης των εγκλημάτων των ισχυρών.

Η θεωρία των εγκλημάτων των ισχυρών προσφέρει μια ανάλυση του εγκληματικού φαινομένου που βασίζεται στην παραδοχή ότι το έγκλημα είναι αποτέλεσμα αλληλεπίδρασης ανάμεσα σε στοιχεία της πολιτικής οικονομίας, πολιτιστικών και κοινωνικών παραγόντων και ιδεολογιών, αναδεικνύοντας την πολιτική σε ισχυρό παράγοντα της διαδικασίας δημιουργίας του ποινικού φαινομένου (Χουλιάρας, 2019: 65). Το κράτος σε αυτό το πλαίσιο αναλύεται με διπλό τρόπο, είτε ως θεσμικός παράγοντας που ρυθμίζει το εγκληματικό φαινόμενο είτε ως πηγή εγκλήματος (Χουλιάρας, 2019: 65). Το πεδίο εφαρμογής της θεωρίας αυτής είναι αρκετά ευρύ και δεν περιορίζεται στο κράτος αλλά επεκτείνεται στην παγκόσμια οικονομία ενσωματώνοντας την έννοια της παγκοσμιοποίησης στην ανάλυση του εγκληματικού φαινομένου. Η κοινωνική βλάβη που παράγει η παρέκκλιση των ελίτ και συνιστά το αποτέλεσμα των εγκλημάτων των ισχυρών αναλύεται διεξοδικά στη θεωρία αυτή αναδεικνύοντας όχι μόνο την φυσική βλάβη που παράγει το έγκλημα αλλά την οικονομική και την ηθική βλάβη (Χουλιάρας, 2019: 70). Αποτέλεσμα αυτού είναι οι συμπεριφορές που γίνονται αντιληπτές στο πλαίσιο άσκησης οικονομικής δραστηριότητας, άσκησης πολιτικής και κρατικού ελέγχου να αναλύονται ως παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων δηλαδή ως παρεκκλίνουσες συμπεριφορές που προκαλούν βλάβη σε ένα ευρύ κοινωνικό σύνολο. Η θεωρία των εγκλημάτων των ισχυρών, μπορούμε να πούμε, ότι αποτελεί μια συνθετική προσέγγιση που αναλύει το έγκλημα όχι μόνο ως παραβίαση του ποινικού νόμου αλλά και ως παραβίαση άλλων κλάδων δικαίου, ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ως κοινωνική βλάβη.

Η έρευνα και η ανάλυση εγκλημάτων των ισχυρών αποτελεί μια δύσκολη και περίπλοκη διαδικασία λόγω της φύσης των εγκλημάτων αυτών και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους αλλά και λόγω των εμποδίων που συχνά υπάρχουν στη πρόσβαση σε επίσημα αρχεία καθώς αυτά μπορεί να αφορούν απόρρητα κρατικά έγγραφα ή αρχεία επιχειρήσεων που απαιτούν ειδικές άδειες (Αλοσκόφης, 2019: 96-97).

1.8 Το κρατικό εταιρικό έγκλημα στην Ελλάδα και οι μεταβλητές διευκόλυνσής του

Η μελέτη περιπτώσεων κρατικό - εταιρικού εγκλήματος στην Ελλάδα για να είναι ολοκληρωμένη πρέπει να λαμβάνει υπόψη τη διαδικασία δημιουργίας του νεότερου ελληνικού κράτους καθώς και τη διαδικασία μετάβασής του από ένα φεουδαρχικό μοντέλο λειτουργίας και οικονομικής ανάπτυξης στον σύγχρονο καπιταλισμό. Σε αυτό το πλαίσιο ανάλυσης θα πρέπει να αναφερθεί συνοπτικά ο τρόπος που αναπτύχθηκε η ελληνική οικονομία και το ελληνικό πολιτικό σύστημα και οι κοινωνικές σχέσεις που αναπτύχθηκαν και λειτούργησαν μέσα σε αυτό.

Στην Ελλάδα η εκβιομηχάνιση της οικονομίας βασίστηκε σε μια μικρή βιομηχανική παραγωγή που αφορούσε κυρίως τον κλάδο των κατασκευών και της μεταποίησης, με μικρές και μικρομεσαίες επιχειρήσεις (Βιδάλη, 2017: 138). Σε αυτό το οικονομικό περιβάλλον οι κοινωνικές σχέσεις διαδραμάτισαν κομβικό ρόλο, καθώς ο μηχανισμός κοινωνικής και πολιτικής αναπαραγωγής που προϋπήρχε, και στηριζόταν σε πελατειακές σχέσεις και οικογενειακούς δεσμούς, συνέβαλλε στον τρόπο που λειτούργησε η σύγχρονη ελληνική επιχειρηματικότητα και κατ' επέκταση η ελληνική οικονομία (Βιδάλη, 2017: 138). Ο πελατειακός χαρακτήρας των κοινωνικών σχέσεων ευνόησε την ανάδυση και εξάπλωση της παραοικονομίας και των παράλληλων δομών εξουσίας. Ενώ συνέβαλλε και στη διαμόρφωση του κομματικού - πολιτικού συστήματος.

Η δομική αντίφαση, που κυριάρχησε στον ελληνικό κρατικό μηχανισμό κατά τον 19^ο αιώνα οδήγησε στη δημιουργία ενός κρατικού μηχανισμού με χαρακτηριστικά αστικού κράτους δυτικού τύπου σε μια όμως προκαπιταλιστική κοινωνία και οικονομία (Γασπαρινάτου, 2021: 123).

Επιπροσθέτως, ο τρόπος λειτουργίας και ο ρόλος των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα, είναι σημαντικός για την ανάλυση του πολιτικού και κοινωνικού περιβάλλοντος που υπάρχει στη χώρα. Ειδικότερα φαίνεται κατά την περίοδο της μεταπολίτευσης ότι κυριάρχησε ένα μοντέλο κοινωνικής συναίνεσης της κυρίαρχης τάξης και των μικρομεσαίων στρωμάτων, που βασίστηκε σε ένα δίπολο διαπλοκής και ανοχής (Γασπαρινάτου, 2019: 181). Ο ρόλος των πολιτικών κομμάτων ήταν διαμεσολαβητικός με το πολιτικό προσωπικό να λειτουργεί ως μεσάζοντας σε μια κατάσταση όπου τα μεγάλα οικονομικά συμφέροντα της χώρας έχοντας διασφαλίσει την ανοχή της κοινωνίας κατασπαταλούσαν το δημόσιο πλούτο, παρέχοντας όμως

ανταλλάγματα στη μεγάλη κοινωνική βάση (Γασπαρινάτου, 2019: 181). Ο πλούτος της χώρας δεν αναδιανέμονταν με έναν αξιοκρατικό και δίκαιο τρόπο αλλά μέσα από τη λειτουργία πελατειακών σχέσεων και ειδικότερα μέσω διευθετήσεων, εξυπηρετήσεων αλλά και μέσω μιας μεγάλης ανοχής, από την πλευρά του κράτους, απέναντι στο οικονομικό και το οργανωμένο έγκλημα. Αυτό που κυριάρχησε ήταν ένα μοντέλο ανάπτυξης με την ελληνική οικονομία να λειτουργεί ως γκρίζα ζώνη, όπου παράνομες δραστηριότητες ξεπλενόταν στη νόμιμη οικονομία, με τα πολιτικά κόμματα να χρησιμεύουν ως οχήματα ροής κεφαλαίου για την εδραίωση αυτού του μοντέλου, εξασφαλίζοντας την αύξηση των κερδών για το επιχειρηματικό κεφάλαιο και την κοινωνική στήριξη στους κυρίαρχους πολιτικούς θεσμούς (ό.π.). Το αποτέλεσμα ήταν η δημιουργία μιας κανονικότητας στην Ελλάδα, η οποία χαρακτηρίζεται από πρακτικές διαφθοράς σε πολλούς τομείς της οικονομικής και πολιτικής δραστηριότητας, τις οποίες στηρίζουν είτε ενεργητικά είτε παθητικά σχεδόν το σύνολο την διαφορετικών κοινωνικών στρωμάτων (Γασπαρινάτου, 2019: 182).

Το κρατικό - εταιρικό έγκλημα διευκολύνεται να αναπτυχθεί και να δράσει στο παραπάνω μοντέλο οικονομικής και πολιτικής λειτουργίας, ενώ ταυτόχρονα η απουσία ελέγχου, λογοδοσίας και εποπτείας των επιχειρήσεων συμβάλλει περαιτέρω στις ευκαιρίες ανάπτυξης περιπτώσεων κρατικό εταιρικού εγκλήματος (Γασπαρινάτου, 2021: 108). Οι μεταβλητές διευκόλυνσης περιπτώσεων κρατικού - εταιρικού εγκλήματος στην Ελλάδα, προκύπτουν από τον τρόπο διάρθρωσης του οικονομικού μοντέλου ανάπτυξης της χώρας και του τρόπου λειτουργίας του πολιτικού συστήματος. Πρέπει να επισημανθεί ότι στην Ελλάδα έχει καθιερωθεί μια ιδιοκτησιακή νοοτροπία των δημόσιων υποθέσεων από την κυρίαρχη εξουσία (Βιδάλη, 2017: 141). Σε αυτό το πλαίσιο τα αναπτυξιακά εργαλεία της ελληνικής δημόσιας διοίκησης λειτούργησαν ως εργαλεία των δράσεων του οργανωμένου εγκλήματος και του κρατικό - εταιρικού εγκλήματος για την ανάδυση μιας νέας κανονικότητας προερχόμενη από την παρανομία (Βιδάλη, 2017: 142). Οι διαδικασίες αναδιανομής του πλούτου ανάμεσα στο δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα δεν έγιναν με μια δίκαιη και δημοκρατική διαδικασία αλλά σχετίστηκαν με την επέκταση των κρατικό - εταιρικών εγκλημάτων, παραδείγματα αποτέλεσαν το σκάνδαλο του Χρηματιστηρίου της δεκαετίας του '90, όπως και το σκάνδαλο με τα ελληνικά ομόλογα των ασφαλιστικών εταιριών (Βιδάλη, 2017: 142).

Τα χαρακτηριστικά του ελληνικού κράτους που συνέβαλλαν στην ανάπτυξη περιπτώσεων κρατικό - εταιρικού εγκλήματος και εντοπίζονται στο διαμορφωμένο σύστημα

κοινωνικών σχέσεων ανάμεσα στον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα είναι αυτά που δημιούργησαν μια εξωθεσμική συναίνεση στο κυρίαρχο σύστημα εξουσίας. Το εξωθεσμικό αυτό σύστημα εξουσίας λειτούργησε προς όφελος των κυρίαρχων φορέων πολιτικής και οικονομικής δραστηριότητας και μαζί με έναν αδρανοποιημένο τυπικό κοινωνικό έλεγχο που κυριάρχησε, συνέβαλαν στην ανάπτυξη ενός πλαισίου ανομίας όπου αναπτύχθηκε το κρατικό - εταιρικό έγκλημα (Βιδάλη, 2017: 143). Η απουσία ελέγχων, λογοδοσίας και εποπτικών μηχανισμών της δράσης των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων συνέβαλαν στην παγίωση ενός πλέγματος εξουσίας μέσω τυπικών και άτυπων δικτύων επιρροής, τα οποία έγιναν δομικό χαρακτηριστικό των κρατικών δομών (Γασπαρινάτου, , 2021: 108).

Επιπλέον η εργασιακή κουλτούρα που έχει διαμορφωθεί στην Ελλάδα, δηλαδή το σύστημα καταμερισμού εργασίας συνδέεται με συγκεκριμένους δράστες κρατικό - εταιρικών εγκλημάτων, καθώς έχει διαμορφωθεί μια επαγγελματική ελίτ, που σε ένα περιβάλλον προσφοράς εγκληματικών ευκαιριών, μετατοπίζονται από τη νομιμότητα στην παρανομία χρησιμοποιώντας δίκτυα κοινωνικών σχέσεων που ευνοούν τέτοιες μετατοπίσεις (Βιδάλη, 2017: 144). Εκτός αυτού τα κρατικό - εταιρικά εγκλήματα στην Ελλάδα προκύπτουν ως το αποτέλεσμα μιας παγιωμένης θεσμικής ανομίας στο πλαίσιο μιας διαχειριστικής αντίληψης για την διακυβέρνηση της χώρας, ειδικά όταν συνδέονται με τα εγκλήματα της παγκοσμιοποίησης, όπως αυτά που συντελέστηκαν με την εισαγωγή του κράτους σε μια περίοδο δημοσιονομικών προσαρμογών ως αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης και της αύξησης του χρέους το 2010, προκαλώντας σοβαρές κοινωνικές βλάβες και παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Κουρούτζας, 2019: 124).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ Η ΔΙΑΦΘΟΡΑ ΣΤΟ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΥΓΕΙΑΣ ΩΣ ΚΡΑΤΙΚΟ ΕΤΑΙΡΙΚΟ ΕΓΚΛΗΜΑ

2.1. Ευαλωτότητα συστήματος υγείας στη διαφθορά και επίπεδα διαφθοράς

Στο παρόν κεφάλαιο θα εστιάσουμε στους λόγους ο τομέας της υγείας καθίσταται ιδιαίτερα ευάλωτος στην εμφάνιση φαινομένων διαφθοράς. Αρχικά, θα επιχειρήσουμε να προσδιορίσουμε την έννοια της διαφθοράς, ενώ στη συνέχεια θα εξετάσουμε τα διαφορετικά επίπεδα διαφθοράς που αναπτύσσονται στον χώρο της υγείας με ειδική αναφορά στις ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κάθε επιπέδου αλλά και στον τρόπο που αυτά διαπλέκονται και αλληλεπιδρούν.

Η διαφθορά αποτελεί ένα κοινωνικό φαινόμενο, το οποίο γίνεται αντιληπτό μέσα από συγκεκριμένες κοινωνικές συμπεριφορές που είτε τυποποιούνται στο νόμο ως εγκλήματα είτε όχι, αναφερόμαστε σε πράξεις, παραλήψεις αλλά και συχνά κοινωνικά αποδεκτές πρακτικές (Γασπαρινάτου, Σταμούλη, Κουρούτζας, 2022: 10). Στο επίκεντρο του ορισμού της διαφθοράς είναι η κατάχρηση εξουσίας από δημόσιους ή ακόμα και από ιδιωτικούς φορείς εξουσίας με σκοπό την απόκτηση οφέλους, είτε οικονομικού είτε πολιτικού (Della Porta & Vannucci, 2012: 3). Η θέση και ο ρόλος των υποκειμένων που εμπλέκονται σε πράξεις που αποτελούν μορφές διαφθοράς είναι ουσιαστικός, καθώς από εκεί προκύπτει και η κατάχρηση εξουσίας. Ένας παρόμοιος ορισμός της πολιτικής διαφθοράς είναι αυτός της κατάχρησης εξουσίας από άτομα που κατέχουν τον θεσμικό ρόλο για τη θέσπιση και εφαρμογή των νόμων, με σκοπό την αύξηση ή ακόμα και τη διατήρηση της οικονομικής ή και της πολιτικής τους εξουσίας (Γασπαρινάτου, 2019: 163). Μορφές διαφθοράς αποτελούν οι πράξεις της δωροδοκίας και της δωροληψίας αλλά και αθέμιτες πρακτικές που συμβαίνουν στο δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα, όπως είναι η αθέμιτη επιρροή στη διαδικασία λήψης πολιτικών αποφάσεων και τη νομοθετική διαδικασία, η κατάχρηση δημοσίων πόρων και γενικότερα πρακτικές ευνοιοκρατίας για συγκεκριμένα οικονομικά ή και πολιτικά συμφέροντα που προκύπτουν ως αποτέλεσμα διεργασιών και κοινωνικών σχέσεων, όπως οι πελατειακές σχέσεις (Γασπαρινάτου, 2019: 163).

Στον χώρο της υγείας η διαφθορά εμφανίζεται με διάφορες μορφές, οι οποίες μπορούν να τοποθετηθούν σε τρία βασικά επίπεδα. Το πρώτο επίπεδο, το οποίο χαρακτηρίζεται από

χαμηλή διαφθορά, αφορά ενεργητική και παθητική δωροδοκία με τη μορφή ανεπίσημων πληρωμών από ασθενείς σε γιατρούς είτε με σκοπό να εξασφαλίσουν γρηγορότερη πρόσβαση στις δομές υγείας είτε ως επιπλέον πληρωμή για τις υπηρεσίες τους (Γασπαρινάτου, Σταμούλη, Κουρούτζας, 2022: 11). Οι ανεπίσημες αυτές πληρωμές μπορεί είτε να γίνονται για να εκφραστεί η ευγνωμοσύνη των ασθενών προς τους γιατρούς, και μπορεί να χαρακτηριστεί ως πολιτισμικό χαρακτηριστικό που έχει αναπτυχθεί στο ελληνικό σύστημα υγείας, είτε ως ένα είδος εκβίασης, στις περιπτώσεις που τις απαιτεί ο γιατρός, που τότε λαμβάνει και ποινικά χαρακτηριστικά (Souliotis, Golna, Tountas, et al., 2015: 161).

Το δεύτερο επίπεδο, το οποίο χαρακτηρίζεται από φαινόμενα υψηλής διαφθοράς, περιλαμβάνει πρακτικές διαφθοράς που σχετίζονται με τις διαδικασίες στον τομέα των προμηθειών φαρμάκων και υλικών των συστημάτων υγείας, όπως είναι παράνομες πρακτικές από ιδιωτικές εταιρίες στο πεδίο του μάρκετινγκ αλλά, των παροχών προς το ιατρικό προσωπικό με ανταλλάγματα όπως την προώθηση των οικονομικών συμφερόντων των εταιριών (Γασπαρινάτου, Σταμούλη, Κουρούτζας, 2022: 11). Στην Ελλάδα το σύστημα υγείας είναι πιο ευάλωτο σε τέτοιες πρακτικές διαφθοράς λόγω της απουσίας ενός αποτελεσματικού κεντρικού συστήματος προμηθειών (European Commission, 2017: 33). Σε αυτό το επίπεδο εντοπίζονται και οι πρακτικές διαφθοράς που αφορούν τις πληρωμές των προμηθευτών, όπως οι καθυστερήσεις, η ιεράρχηση των πληρωμών με μη αντικειμενικό τρόπο με την παράλληλη ανοχή και υποστήριξη, σε κάποιες περιπτώσεις, του κρατικού μηχανισμού που εμπλέκεται στη διαδικασία τιμολόγησης και αποζημίωσης των φαρμάκων (Stamouli, Gasparinatos, Kouroutzas, 2023: 266).

Το τρίτο επίπεδο, αφορά στις σχέσεις μεταξύ των εμπλεκόμενων στο σύστημα υγείας εταιριών και σε υψηλόβαθμους κρατικούς υπαλλήλους και σε πρακτικές διαφθοράς που αναπτύσσονται κατά τη διαδικασία νομοθέτησης αλλά και του σχεδιασμού και της υλοποίησης πολιτικών στο χώρο της υγείας (ό.π.). Οι εταιρείες που δραστηριοποιούνται στο χώρο της υγείας, όπως είναι οι φαρμακοβιομηχανίες, χρησιμοποιούν αθέμιτες πιέσεις προς τις πολιτικές ηγεσίες αρμόδιων Υπουργείων λειτουργώντας σε μια γκρίζα αθέατη ζώνη στα όρια νομιμότητας και παρανομίας που σκοπό έχει τη δημιουργία ενός οικονομικού κλίματος που θα λειτουργεί υπέρ των συμφερόντων των εταιρειών (Stamouli, Gasparinatos, Kouroutzas, 2023: 266).

Ο χώρος της υγείας είναι από τους πιο ευάλωτους της δημόσιας διοίκησης στην ανάπτυξη φαινομένων διαφθοράς. Η ευαλωτότητα προκύπτει από τα δομικά χαρακτηριστικά

του συστήματος υγείας, όπως είναι η πολυπλοκότητα του ίδιου του συστήματος παροχής υπηρεσιών αλλά και από τα χαρακτηριστικά των χρηστών των υπηρεσιών υγείας (Souliotis, Golna, Tountas, et al., 2015: 159).

Παράγοντες ευαλωτότητας του συστήματος υγείας σε φαινόμενα διαφθοράς συνίστανται στην ευαλωτότητα των ασθενών, στο μεγάλο μέγεθος των χρηματικών ροών του συστήματος και κατ' επέκταση στα μεγάλα χρηματικά ποσά που μπορούν να αποτελέσουν το κέρδος όσων συναλλάσσονται με αυτό, με τον ανταγωνισμό ανάμεσα στις επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα που συνδιαλέγονται με τα κρατικά συστήματα υγείας να αυξάνουν τις ευκαιρίες για αθέμιτες πρακτικές (Stamouli, Gasparinatu, Kouroutzas, 2023: 258). Επιπλέον θα πρέπει να ερευνηθεί και ο τρόπος που λειτουργεί και έχει δομηθεί το ελληνικό σύστημα υγείας διότι και αυτοί οι παράμετροι μπορούν να καταστήσουν ένα σύστημα υγείας ευάλωτο σε φαινόμενα διαφθοράς.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει εντοπίσει και επισημάνει τα προβλήματα και τις αδυναμίες του τομέα υγείας, καταλήγοντας ότι αποτελεί τομέα υψηλού κινδύνου σε πρακτικές διαφθοράς (European Commission, 2024: 58). Παράγοντες που συμβάλλουν σε αυτό είναι το γεγονός ότι υπάρχει άμεση εξάρτηση των πολιτών από τις υπηρεσίες υγείας, καθώς είναι απαραίτητες για την ζωή και την διασφάλιση της υγείας τους. Η ευαλωτότητά τους επιτείνει τον κίνδυνο να προβούν σε παράνομες πληρωμές και/ή να μην καταγγείλουν τέτοια φαινόμενα όπως είναι η δωροδοκία του προσωπικού του συστήματος υγείας (European Commission, 2024: 58). Επιπλέον στους ασθενείς κυριαρχεί ο φόβος και η ανασφάλεια για την υγεία τους, παράγοντες που συμβάλλουν περαιτέρω σε αυτή την συνθήκη. Η πολυπλοκότητα των δομών του συστήματος υγείας αποτελεί άλλον έναν παράγοντα ευαλωτότητας σε πρακτικές διαφθοράς, ειδικά σε χώρες, όπου οι δομές υγείας δεν αποτελούνται από ένα ενιαίο σύστημα αλλά από κατακερματισμένες δομές με διάφορα υποσυστήματα για την κάλυψη διαφορετικών πληθυσμιακών ομάδων (European Commission, 2024: 59). Επιπλέον ο συνδυασμός παροχών υγείας από τον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα ενισχύει την πολυπλοκότητα του συστήματος και τα φαινόμενα αδιαφάνειας καθώς ο ιδιωτικός τομέας είναι συνήθως λιγότερο ρυθμισμένος, και λιγότερο ελεγχόμενος, με πολυάριθμους ιδιωτικούς και δημόσιους ασφαλιστικούς φορείς να εμπλέκονται σε αυτόν (European Commission, 2024: 59).

Ο τρόπος που έχει οργανωθεί, με την εμπλοκή πολλών και διαφορετικών φορέων, η διαδικασία προμήθειων και παροχής υγειονομικών υπηρεσιών δημιουργεί ένα σύνθετο πλέγμα σχέσεων, στο οποίο η εμφάνιση συγκρούσεων συμφερόντων και η ανάπτυξη φαινομένων

διαφθοράς είναι συχνά και δύσκολα ανιχνεύσιμα (European Commission, 2024: 60). Στην Ελλάδα η απουσία ενός αποτελεσματικού κεντρικού συστήματος προμηθειών, με την ταυτόχρονη απουσία επαρκούς και καταρτισμένου προσωπικού στο υπάρχον σύστημα αποτελεί σχετικό παράδειγμα ευαλωτότητας του συστήματος υγείας (Stamouli, Gasparinatu, Kouroutzas, 2023: 270). Γενικότερα η απουσία κεντρικής εποπτείας και αποτελεσματικής οργάνωσης και διαχείρισης στη διοίκηση του συστήματος υγείας, συμβάλλει στην αύξηση της ευαλωτότητας του συστήματος σε πρακτικές διαφθοράς (Γασπαρινάτου, Σταμούλη, Κουρούτζας, 2022: 21).

Τα συστήματα υγείας είναι τομείς με μεγάλες δημόσιες δαπάνες, γεγονός που συμβάλλει στην ύπαρξη κινήτρων για παράνομες δραστηριότητες, ενδεικτικά αναφέρουμε ότι μόνο για το 2020 σύμφωνα με τον ΠΟΥ (Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας) οι παγκόσμιες δαπάνες στον τομέα της υγείας ανήλθαν στα 9 τρισεκατομμύρια δολάρια (European Commission, 2024: 58). Η απουσία αποτελεσματικού συστήματος ελέγχου και λογοδοσίας σε όλο το φάσμα της λειτουργίας του συστήματος υγείας, ταυτόχρονα με τα κενά στη σχετική νομοθεσία και την αδύναμη λειτουργία των ρυθμιστικών φορέων μπορούν να οδηγήσουν στην αύξηση φαινομένων διαφθοράς (Γασπαρινάτου, Σταμούλη, Κουρούτζας, 2022: 31). Επιπλέον, παράγοντες όπως οι κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες, τα χαμηλά επίπεδα εκπαίδευσης και η πολιτική αστάθεια επιδεινώνουν το πρόβλημα (European Commission, 2024: 59).

Περαιτέρω παράγοντες που δημιουργούν ευκαιρίες για την ανάπτυξη του φαινομένου της διαφθοράς στο χώρο της υγείας αποτελούν η απουσία ρυθμιστικού πλαισίου σε επιμέρους τομείς λειτουργίας του συστήματος, όπως είναι τα ιατρικά πρωτόκολλα και οι εκθέσεις αξιολόγησης των παρεχόμενων ιατρικών υπηρεσιών (Stamouli, Gasparinatu, Kouroutzas, 2023: 270). Επιπλέον οι χαμηλοί μισθοί του προσωπικού του συστήματος υγείας και ειδικά των γιατρών στις δημόσιες δομές υγείας μπορούν να οδηγήσουν σε φαινόμενα δωροδοκιών (European Commission, 2017: 34).

2.2 Η κατάσταση στην Ελλάδα, αντίληψη διαφθοράς.

Η ανάπτυξη φαινομένων διαφθοράς αλλά και η αντίληψη που έχουν οι Έλληνες πολίτες για τη διαφθορά στη χώρα τους έχουν βαθιές ρίζες στην ιστορία του ελληνικού κράτους. Από τη συγκρότηση του νεοελληνικού κράτους τον 19ο αιώνα, η δομή της διοίκησης

χαρακτηριζόταν από πελατειακές σχέσεις που αφορούν τις σχέσεις που αναπτύχθηκαν ανάμεσα σε ιδιωτικά συμφέροντα και το πολιτικό σύστημα (Γασπαρινάτου, 2021: 121). Η πολιτική εξουσία ανέπτυξε μια ιδιοκτησιακή αντίληψη για τον δημόσιο τομέα, ενώ παράλληλα εμπλεκόταν και με συμφέροντα του ιδιωτικού τομέα, δημιουργώντας έτσι πεδία αλληλοεξάρτησης μεταξύ των δύο τομέων (Βιδάλη, 2017: 141).

Η διαφθορά ως φαινόμενο είναι δύσκολο να μετρηθεί ποσοτικά, καθώς εμπεριέχει πολλούς και διαφορετικούς παράγοντες που αλληλοεπιδρούν, δημιουργώντας περίπλοκες σχέσεις (Della Porta & Vannucci, 2012: 1). Η μέτρηση της διαφθοράς είναι μια δυσνόητη και περίπλοκη διαδικασία που μπορεί να εμπεριέχει κινδύνους σχετικά με το αποτέλεσμα της, κι αυτό διότι δεν υπάρχει ένας απόλυτα αντικειμενικός τρόπος να αποτυπωθεί ποσοτικά. Όπως ενδεχομένως μπορεί να συμβεί και με άλλα εγκλήματα, μπορεί κι αυτό να μην καταγγέλλεται, ενώ η διάχυση του φαινομένου της διαφθοράς σε τομείς όπως η οικονομία ή η επιχειρηματικότητα είναι δύσκολο να υπολογιστεί (Della Porta & Vannucci, 2012: 8). Επιπλέον η δημοσιοποίηση περιπτώσεων σοβαρών περιπτώσεων διαφθοράς σε ένα κράτος μπορεί να είναι είτε αποτέλεσμα ενός υψηλού ποσοστού διαφθοράς στη χώρα είτε αποτέλεσμα ορθής λειτουργίας των ελεγκτικών και διοικητικών μηχανισμών ενώ η ύπαρξη ελεύθερης και ανεξάρτητης δημοσιογραφίας συμβάλλει και αυτή στην ανάδειξη πρακτικών διαφθοράς (Della Porta & Vannucci, 2012: 8).

Η διαφθορά στην Ελλάδα βρίσκεται σε υψηλά επίπεδα σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της Ε.Ε. αλλά και διεθνώς και αυτό υπολογίζεται σύμφωνα με διεθνή εργαλεία που μετρούν την αντίληψη που έχουν οι πολίτες για τη διαφθορά. Η Διεθνής Διαφάνεια έχει αναπτύξει ένα εργαλείο μέτρησης της διαφθοράς, που μετράει την αντίληψη που έχουν οι πολίτες για τη διαφθορά σε όλα τα επίπεδα του δημοσίου τομέα, με βάση μια κλίμακα μέτρησης από το 0 (υψηλή διαφθορά) έως το 100 (χαμηλή διαφθορά) (Corruption Perception Index), (Transparency International, 2019). Ο δείκτης αυτός αποτυπώνει για το 2023, αύξηση της αντίληψης για τη διαφθορά σε πολλά επίπεδα για την Ελλάδα. Ειδικότερα η Ελλάδα έπεσε τρεις θέσεις στο 49, από το 2022, και σύμφωνα με τη Διεθνή Διαφάνεια αντιμετωπίζει κρίση του κράτους δικαίου, με χαρακτηριστικές υποθέσεις διαφθοράς το σκάνδαλο των υποκλοπών με τις παράνομες παρακολουθήσεις δημοσιογράφων και πολιτικών και τις επιθέσεις στην ελευθερία του τύπου (Cresswell, Myrzabekova, Prokic, 2024). Ένα από τα βασικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η Ελλάδα και συνέβαλλε στην αύξηση της αντίληψης της διαφθοράς είναι ο περιορισμός του δικαιώματος των δημοσιογράφων να ερευνούν και να καταγράφουν

ελεύθερα υποθέσεις διαφθοράς και σκανδάλων, καθώς και η συγκέντρωση των ΜΜΕ σε ιδιωτικά συμφέροντα που διαπλέκονται με την πολιτική ελίτ της χώρας (Cressvell, Myrzabekova, Prokic, 2024).

Σύμφωνα με το Ευρωβαρόμετρο, μια μέθοδο μέτρησης του δείκτη διαφθοράς στα κράτη μέλη της Ε.Ε., η Ελλάδα αποκλίνει σημαντικά από τον μέσο όρο της Ε.Ε. (European Commission, 2024: 1). Ειδικότερα το 98% των Ελλήνων πολιτών πιστεύει πως υπάρχει εκτεταμένη διαφθορά σε όλους τους τομείς της χώρας, τη στιγμή που ο αντίστοιχος μέσος όρος της Ε.Ε. είναι στο 68% (ό.π.). Η αντίληψη για τη διαφθορά στους δημόσιους θεσμικούς φορείς είναι η υψηλότερη ανάμεσα στα κράτη μέλη της Ε.Ε., αφού το 96% των Ελλήνων πολιτών θεωρεί ότι υπάρχει διαφθορά στους θεσμικούς φορείς του δημόσιου τομέα, ενώ ο ευρωπαϊκός μέσος όρος βρίσκεται στο 71% (ό.π.). Επιπλέον το 53% των Ελλήνων πολιτών πιστεύει πως η διαφθορά αυξήθηκε τα τελευταία τρία χρόνια στη χώρα μας, ενώ σημαντικό ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι ένα μεγάλο ποσοστό, το 92%, θεωρεί ότι η στενή σχέση ιδιωτικού και δημόσιου τομέα οδηγεί σε φαινόμενα διαφθοράς (European Commission, 2024: 3). Όσον αφορά τη λειτουργία της οικονομίας και της αγοράς, η Ελλάδα έχει το υψηλότερο, ανάμεσα στα κράτη μέλη της Ε.Ε. ποσοστό πολιτών, το 84%, που θεωρεί ότι η διαφθορά παρεμποδίζει τον υγιή ανταγωνισμό των επιχειρήσεων (European Commission, 2024: 3). Όμως και στο πεδίο του ελέγχου και της διαλεύκανσης υποθέσεων διαφθοράς, η αντίληψη που έχουν οι πολίτες είναι ότι η Ελλάδα είναι ανεπαρκής. Ειδικότερα το 83%, το υψηλότερο ποσοστό ανάμεσα στις 27 χώρες της Ε.Ε., θεωρεί ότι υποθέσεις υψηλής διαφθοράς δεν διώκονται αποτελεσματικά στη χώρα τους (ό.π.).

Ο τομέας της υγείας της Ελλάδας θεωρείται από τους πλέον ευάλωτους στην ανάπτυξη φαινόμενων διαφθοράς με τους Έλληνες πολίτες να την αναφέρουν, στην μέτρηση του Ευρωβαρόμετρου σε ποσοστό 89%, ως τον πιο συνήθη τομέα στον οποίο θα βρεθούν αντιμέτωποι με περιπτώσεις διαφθοράς, όταν ο ευρωπαϊκός μέσος όρος είναι στο 27% (European Commission, 2024: 1).

2.3. Το φαινόμενο της διαφθοράς στο σύστημα προμηθειών του συστήματος υγείας στην Ελλάδα

Το σύστημα υγείας στην Ελλάδα είναι διαμορφωμένο με έναν μεικτό τρόπο όπου συνδυάζεται ο δημόσιος και ο ιδιωτικός τομέας, στην παροχή ιατρικών υπηρεσιών και φαρμακευτικών προϊόντων. Υπάρχει το Εθνικό Σύστημα Υγείας (ΕΣΥ) που λειτουργεί ταυτόχρονα και παράλληλα με το ασφαλιστικό σύστημα υγείας της χώρας (European Commission, 2017: 32). Οι ιατρικές υπηρεσίες παρέχονται όχι μόνο από το ΕΣΥ αλλά και από φορείς υγείας του ιδιωτικού τομέα. Ειδικότερα για την πρωτοβάθμια υγεία υπάρχει για τους ασθενείς η δυνατότητα να λάβουν ιατρική φροντίδα στο ΕΣΥ ή και σε ιδιωτικά ιατρεία, ενώ η δευτεροβάθμια φροντίδα υγείας παρέχεται από νοσοκομεία και δομές υγείας που συγκροτούν το ΕΣΥ και από ιδιωτικές κλινικές (European Commission, 2017: 33).

Η υποχρηματοδότηση του συστήματος υγείας στην Ελλάδα αλλά και η συμμετοχή σε αυτό του ιδιωτικού τομέα, ο οποίος αποζημιώνεται για την παροχή των υπηρεσιών του στους ασφαλισμένους από δημόσια ασφαλιστικά ταμεία, δημιουργεί ευκαιρίες ανάπτυξης πρακτικών διαφθοράς αλλά και εκδήλωσης περιπτώσεων κρατικό - εταιρικού εγκλήματος (Stamouli, Gasparinatos, Kouroutzas, 2023: 270). Σε αυτή την ενότητα θα επικεντρωθούμε στην ανάλυση του φαινομένου της διαφθοράς στο σύστημα προμηθειών ιατροτεχνολογικού εξοπλισμού και στις φαρμακευτικές δαπάνες. Αρχικά θα πρέπει να μελετήσουμε τον τρόπο που έχει δομηθεί το σύστημα προμηθειών και της φαρμακευτικής δαπάνης στο σύστημα υγείας και στη συνέχεια να εξετάσουμε τη δομή και τη λειτουργία των δικτύων διαφθοράς μέσα σε αυτά. Το νομοθετικό πλαίσιο που ρυθμίζει το σύστημα προμηθειών και τη φαρμακευτική δαπάνη στο ελληνικό σύστημα υγείας είναι περίπλοκο, μεταβάλλεται σε συχνά χρονικά διαστήματα ενώ η μορφή που έχει σήμερα προέκυψε, κατά κάποιο τρόπο, από τα προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής και τη σχετική νομοθεσία για μεταρρυθμίσεις στο χώρο της δημόσιας διοίκησης με το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης του και της κρίσης χρέους 2010.

Από το 2011 μέχρι σήμερα στην Ελλάδα υπάρχει ένα κεντρικό σύστημα διαχείρισης, χρηματοδότησης και αποζημίωσης των προμηθειών και της φαρμακευτικής δαπάνης με τον Εθνικό Οργανισμό Παροχής Υπηρεσιών Υγείας να είναι ο κεντρικός φορέας διαχείρισης των κρατικών δαπανών για το σύστημα υγείας (OECD/European Observatory on Health Systems and Policies 2021: 7). Ο Υπουργός Υγείας είναι αρμόδιος για την εποπτεία και διαχείριση του συνόλου του συστήματος υγείας, ενώ ο ΕΟΠΥΥ είναι ο φορέας που συνάπτει συμβάσεις, για

την παροχή ιατρικών υπηρεσιών, με τον ιδιωτικό τομέα, οι οποίες αφορούν κυρίως εξω-νοσοκομειακή περίθαλψη και διαγνωστικές εξετάσεις από ιδιωτικούς φορείς (OECD/European Observatory on Health Systems and Policies 2021: 7). Η δημόσια δαπάνη για το τομέα της υγείας είναι αρκετά χαμηλή ειδικά σε σχέση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, αφού για το 2019 ήταν στο 7,8% του ΑΕΠ, όταν ο μέσος όρος στην Ε.Ε. ήταν στο 9,9% (OECD/European Observatory on Health Systems and Policies 2021: 8).

Κεντρικός διαχειριστής του συστήματος προμηθειών είναι η Εθνική Κεντρική Αρχή Προμηθειών Υγείας (ΕΚΑΠΥ), η οποία αποτελεί νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου, συστάθηκε με τις διατάξεις του νόμου 4865/2021 (Α' 238) και εποπτεύεται από το Υπουργείο Υγείας. Σκοπός της Αρχής, σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου 4865/2021 είναι ο κεντρικός, στρατηγικός και επιχειρησιακός σχεδιασμός του οικονομικού και εφοδιαστικού κύκλου της προμήθειας προϊόντων και υπηρεσιών του συστήματος υγείας, καθώς και η παρακολούθηση και έλεγχος των αναλώσεων στον τομέα της δημόσιας υγείας (άρθρο 4 ν.4865/2021). Σύμφωνα με το άρθρο 9 του ν. 4865/2021 η ΕΚΑΠΥ είναι αρμόδια για τη διενέργεια διαγωνισμών και τη σύναψη συμβάσεων, ως Εθνική Αρχή Αγορών, για την κεντρική προμήθεια προϊόντων και υπηρεσιών.

Η ΕΚΑΠΥ, σύμφωνα με τα δεδομένα της έρευνας των Γασπαρινάτου, Σταμούλη, Κουρούτζας, για τη διαφθορά στο χώρο της υγείας, δεν μπορεί να θεωρηθεί ένα αποτελεσματικό κεντρικό σύστημα προμηθειών καθώς αντιμετωπίζει θεσμικές αδυναμίες και δεν είναι επαρκώς στελεχωμένη (Γασπαρινάτου, Σταμούλη, Κουρούτζας, 2022: 24). Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με άλλα προβλήματα στο σύστημα προμηθειών όπως η έλλειψη τεχνογνωσίας, η απουσία ενιαίας κωδικοποίησης των προϊόντων, η έλλειψη ενός κεντρικού συστήματος, το οποίο θα εντοπίζει τις ανάγκες σε προμήθειες, το περίπλοκο και συχνά δυσκίνητο γραφειοκρατικό νομοθετικό πλαίσιο που διέπει της δημόσιες συμβάσεις αλλά και οι παράτυπες πρακτικές των εταιριών δημιουργούν ένα περιβάλλον ιδιαίτερα ευάλωτο σε φαινόμενα διαφθοράς (Γασπαρινάτου, Σταμούλη, Κουρούτζας, 2022: 24). Η προβληματική και εντελώς αναποτελεσματική λειτουργία της ΕΚΑΠΥ έχει ως αποτέλεσμα να μην μπορούν να πραγματοποιηθούν κεντρικοί διαγωνισμοί για τα ιατροτεχνολογικά προϊόντα και τελικά οι προμήθειες να γίνονται από κάθε δομή υγείας ξεχωριστά, δημιουργώντας έτσι ένα σύστημα προμηθειών ευάλωτο και εκτεθειμένο σε φαινόμενα διαφθοράς με ελάχιστο έλεγχο των διαδικασιών (Γασπαρινάτου, Σταμούλη, Κουρούτζας, 2022: 26).

Η διαφθορά στο σύστημα προμηθειών εντοπίζεται ιδιαίτερα στο τρόπο που διενεργούνται οι διαγωνισμοί. Σύννηθες φαινόμενο είναι η διενέργεια φωτογραφικών διαγωνισμών αλλά και οι σοβαρές καθυστερήσεις που μπορεί να οφείλονται σε σκοπιμότητες έτσι ώστε να λάβει το έργο συγκεκριμένη ανάδοχη εταιρεία (Γασπαρινάτου, Σταμούλη, Κουρούτζας, 2022: 25). Η απουσία εξειδικευμένου προσωπικού στη ΕΚΑΠΥ αλλά και ενός κεντρικού συστήματος για τον εντοπισμό των αναγκών όλων των δημόσιων δομών υγείας του συστήματος έχει ως αποτέλεσμα οι διαδικασίες προμηθειών να γίνονται από τις ίδιες τις δομές και όχι κεντρικά με αποτέλεσμα να υπάρχουν ευκαιρίες ανάπτυξης πρακτικών διαφθοράς, όπως η ανάθεση των έργων σε συγκεκριμένες εταιρείες (Γασπαρινάτου, Σταμούλη, Κουρούτζας, 2022: 26). Επιπλέον συνήθεις πρακτικές που ακολουθούν τα νοσοκομεία για να καλύψουν άμεσες και επείγουσες ανάγκες είναι οι απευθείας αναθέσεις, χωρίς διαγωνισμό, παρατάσεις υφιστάμενων συμβάσεων παρακάμπτοντας τις διαγωνιστικές διαδικασίες αλλά και κατατιμήσεις ποσών έτσι ώστε να κερδίζουν περισσότερες ανάδοχες εταιρίες (Γασπαρινάτου, Σταμούλη, Κουρούτζας, 2022: 26).

Πρακτικές διαφθοράς στο σύστημα προμηθειών μπορούν να προκύψουν και μέσα από τη διαδικασία πληρωμών των εταιριών που προμηθεύουν τις δομές του συστήματος υγείας, και αφορούν ειδικότερα σε καθυστερήσεις στις πληρωμές ενώ παρατηρείται και η ανάπτυξη αθέμιτων πρακτικών από τη δημόσια διοίκηση όπως είναι η ευνοϊκή ιεράρχηση των εντολών πληρωμής αλλά και η ανοχή της διοίκησης σε υπερτιμολογήσεις προϊόντων από τις εταιρείες (Γασπαρινάτου, Σταμούλη, Κουρούτζας, 2022: 30).

Η οικονομική κρίση με την κρίση χρέους που αποκαλύφθηκε το 2010 οδήγησε στην εφαρμογή προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής με ταυτόχρονες μεταρρυθμίσεις στη δημόσια διοίκηση στο πλαίσιο πολιτικών καταπολέμησης χρόνιων πρακτικών διαφθοράς. Σε αυτό το πλαίσιο θεσμοθετήθηκαν αλλαγές και στο σύστημα προμηθειών στην υγεία με σκοπό την ενίσχυση της διαφάνειας του συστήματος, όπως ήταν η θεσμοθέτηση του Παρατηρητηρίου Τιμών για τα ιατροτεχνολογικά προϊόντα, η ενοποίηση των ασφαλιστικών ταμείων τα και η ίδρυση του Εθνικού Φορέα Κοινωνικής Ασφάλισης (ΕΦΚΑ), ενώ αλλαγές έγιναν και στο σύστημα της αποζημίωσης των φαρμάκων (European Commission 2017: 38). Οι αλλαγές αυτές μείωσαν την ευαλωτότητα του συστήματος σε φαινόμενα διαφθοράς, όμως δεν την εξάλειψαν καθώς τα δίκτυα διαφθοράς προσαρμόστηκαν στα νέα δεδομένα ενώ οι θεσμικές αυτές μεταρρυθμίσεις δεν ολοκληρώθηκαν ή δεν εφαρμόστηκαν σωστά με αποτέλεσμα να

δημιουργηθούν νέες ευκαιρίες για παράνομες πρακτικές (Stamouli, Gasparinatos, Kouroutzas, 2023: 271).

Ο τρόπος διοίκησης των δομών υγείας και ειδικά η επιλογή των διοικητών τους με πολιτικά και όχι αντικειμενικά κριτήρια είναι προβληματικός ως προς την αντικειμενικότητα και τη διαφάνεια στις αποφάσεις τους, οι οποίες περιλαμβάνουν και τις διαδικασίες προμηθειών. Στην Ελλάδα οι διοικητές των νοσοκομείων και των άλλων δομών υγείας διορίζονται από την πολιτική ηγεσία του Υπουργείου Υγείας με βάση τις πολιτικές πεποιθήσεις τους και τις προσωπικές σχέσεις που έχουν με το πολιτικό κόμμα που βρίσκεται στην κυβέρνηση, το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με τις αρμοδιότητες που έχουν, όπως η διαχείριση κεφαλαίων που αφορούν στη λειτουργία των δομών και την απουσία αποτελεσματικών ελέγχων του έργου τους δημιουργεί ευκαιρίες για ανάπτυξη φαινομένων διαφθοράς (European Commission 2017: 38).

Η διαφθορά στο χώρο της υγείας δεν είναι ένα πρόβλημα του δημόσιου συστήματος υγείας αλλά απλώνεται και στον ιδιωτικό τομέα, όπου αναπτύσσεται μια μαύρη-ανεπίσημη παράλληλη οικονομία του ιδιωτικού τομέα (European Commission, 2017: 38). Όσον αφορά τη διαφθορά στο σύστημα προμηθειών αυτή εμφανίζεται στη βάση οριζόντιων και κάθετων σχέσεων που προκύπτουν μέσα από ανεπίσημα δίκτυα που δομούνται πάνω σε διαπροσωπικές σχέσεις από επαγγελματίες υγείας, εκπροσώπους εταιρειών και άλλους, και χαρακτηρίζονται από περιπλοκότητα στην οργάνωσή τους, απουσία ξεκάθαρης δομής και ηγεσίας ενώ σκοπό έχουν το κέρδος (Stamouli, Gasparinatos, Kouroutzas, 2023: 271).

Η φαρμακευτική δαπάνη, η οποία ανήκει ουσιαστικά στο σύστημα προμηθειών του συστήματος υγείας, έχει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τα οποία μπορούν να συμβάλλουν στην ανάπτυξη φαινομένων διαφθοράς. Όπως και με τις υπόλοιπες προμήθειες η κεντρική διαχείριση γίνεται από το Υπουργείο Υγείας μέσω των εποπτευόμενων φορέων του, όπως το ΕΚΑΠΥ και τον ΕΟΠΥΥ (νόμος 4316/2014). Επιπλέον έχει θεσμοθετηθεί ο Εθνικός Οργανισμός Φαρμάκων που είναι αρμόδιος για την έγκριση, τιμολόγηση και κυκλοφορία των φαρμάκων (Κανονισμός ΕΟΦ, ΦΕΚ Β 798/2004). Η εμπλοκή δημόσιου και ιδιωτικού τομέα στην διαδικασίες συνταγογράφησης, προμήθειας και αποζημίωσης φαρμάκων αλλά και πρακτικές των φαρμακευτικών εταιριών που πολλές φορές είναι αθέμιτες δημιουργούν φαινόμενα διαφθοράς.

Πρακτικές διαφθοράς αποτελούν δράσεις που προκαλούν τη ζήτηση φαρμάκων όπως είναι η υπερτιμολόγηση των φαρμάκων, η υπερσυνταγογράφηση καθώς και η

συνταγογράφηση φαρμάκων που δεν φτάνουν ποτέ στον ασθενή, γεγονός που μπορεί να υποδεικνύει ακόμα και παράνομες εξαγωγές (European Commission, 2017: 39). Επιπλέον πρακτικές διαφθοράς στο χώρο του φαρμάκου αποτελούν οι απευθείας δωροδοκίες γιατρών με σκοπό την συνταγογράφηση συγκεκριμένου σκευάσματος, όπως θα αναλύσουμε παρακάτω οι φαρμακευτικές εταιρείες χρησιμοποιούν τέτοιες αθέμιτες πρακτικές για να προωθήσουν τα προϊόντα τους και να αυξήσουν τα κέρδη τους (European Commission, 2017: 39).

Επιπροσθέτως φαινόμενα υψηλής διαφθοράς εμφανίζονται στις διαδικασίες που αφορούν τη ρύθμιση της αγοράς του φαρμάκου, τις τιμές και τις αποζημιώσεις, και εντοπίζονται στις σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στις φαρμακοβιομηχανίες και σε υψηλόβαθμους κρατικούς υπαλλήλους που μπορούν να επηρεάσουν τη διαδικασία νομοθέτησης, τη διαδικασία που λαμβάνονται οι πολιτικές αποφάσεις αλλά και τη χάραξη πολιτικής στον τομέα του φαρμάκου (Stamouli, Gasparinatos, Kouroutzas, 2023: 266). Οι φαρμακευτικές εταιρείες λειτουργώντας σε γκρίζες ζώνες της οικονομίας και στα όρια ανάμεσα στη νομιμότητα και την παρανομία ασκούν πολιτικές λόμπυ προσπαθώντας να επηρεάσουν τη λειτουργία της δημόσιας διοίκησης υπέρ των συμφερόντων τους και εμπλέκονται σε πρακτικές πολιτικής αιχμαλωσίας, όπως είναι η υπόγεια χρηματοδότηση πολιτικών κομμάτων έτσι ώστε να δημιουργείται ένα κλίμα στην εφαρμοζόμενη πολιτική που θα τους επιφέρει αύξηση των κερδών τους (Stamouli, Gasparinatos, Kouroutzas, 2023: 266).

Ο προβληματικός και τελικά αναποτελεσματικός διοικητικός και δικαστικός έλεγχος των υποθέσεων διαφθοράς στο σύστημα προμηθειών ενισχύουν ένα καθεστώς αδιαφάνειας που έχει δημιουργηθεί στον τομέα της υγείας. Ειδικότερα αυτές οι δομικές δυσλειτουργίες εντοπίζονται στην έλλειψη συντονισμού μεταξύ των διαφορετικών υπηρεσιών, στην αλληλοεπικάλυψη αρμοδιοτήτων, στην απουσία εξειδικευμένων δομών ελέγχου σε εντός των δομών υγείας, αλλά και σε μια έλλειψη κουλτούρας συνεργασίας μεταξύ των υπηρεσιών (Γασπαρινάτου, Σταμούλη, Κουρούτζας, 2022: 31). Ο δικαστικός έλεγχος των υποθέσεων διαφθοράς είναι προβληματικός καθώς απουσιάζει η σχετική τεχνογνωσία του δικαστικού συστήματος όπως είναι οι εξειδικευμένοι εμπειρογνώμονες, ενώ και το ίδιο το ποινικό δίκαιο δεν εγγυάται την διαλεύκανση των υποθέσεων (Γασπαρινάτου, Σταμούλη, Κουρούτζας, 2022: 32).

2.3 Το ζήτημα της τιμολόγησης των φαρμάκων στην Ελλάδα, ανάλυση προβλημάτων

Το πεδίο της τιμολόγησης των φαρμάκων χαρακτηρίζεται από περιπλοκότητα και πολυνομία, με συχνές αλλαγές στις σχετικές νομοθετικές ρυθμίσεις. Θα αναφερθούμε συνοπτικά στη διαδικασία που ακολουθεί η Ελλάδα για την τιμολόγηση των φαρμάκων και μετά θα αναλύσουμε τα προβλήματα σε αυτή με έμφαση στην ευαλωτότητά του σε πρακτικές διαφθοράς.

Τα φάρμακα παγκοσμίως χωρίζονται στα πρωτότυπα που είναι νέα στην αγορά και λέγονται φάρμακα με πατέντα και σε αυτά που έχει περάσει ένα διάστημα από την κυκλοφορία τους, συνήθως 10 χρόνια, και δεν είναι πια πατενταρισμένα και στα γενόσημα φάρμακα. Τα φάρμακα έχουν τρεις τιμές αναφοράς, την τιμή λιανικής πώλησης, την τιμή αποζημίωσης, η οποία είναι η τιμή του ασφαλιστικού φορέα την οποία πληρώνει το κράτος και την τιμή που λαμβάνουν όταν έχει περάσει ένα ορισμένο διάστημα που κυκλοφορούν στην αγορά (Stamouli, Gasparinatos, Kouroutzas, 2023: 279). Στην Ελλάδα για την τιμολόγηση νέων φαρμάκων εφαρμόζεται ένα σύστημα, που εφαρμόζεται στις περισσότερες χώρες της Ε.Ε., με βάση την εξωτερική τιμή αναφοράς (Τιμή Αναφοράς: ΤΑ). Ειδικότερα οι τιμές των νέων φαρμάκων (πατέντας) προκύπτουν από το μέσο όρο των τριών χαμηλότερων τιμών των χωρών κρατών μελών της Ε.Ε. Σύμφωνα με την Υπουργική απόφαση με Αριθμ. Δ3(α) 6295 του 2024, «για να λάβει τιμή για πρώτη φορά ένα φάρμακο αναφοράς εντός της περιόδου προστασίας των δεδομένων του απαιτείται να έχει λάβει τιμή η συγκεκριμένη φαρμακοτεχνική μορφή, περιεκτικότητα και συσκευασία (εννεαψήφιος κωδικός Ε.Ο.Φ.), σε τουλάχιστον τρία (3) κράτη-μέλη της Ευρωζώνης. Τα ορφανά φάρμακα τιμολογούνται ακόμη και εάν διατίθενται τιμές σε δύο (2) μόνο κράτη-μέλη της Ευρωζώνης. Η ανώτατη τιμή παραγωγού (ex-factory), των φαρμάκων αναφοράς υπό καθεστώς προστασίας ορίζεται ως ο μέσος όρος των 2 χαμηλότερων διαφορετικών τιμών των κρατών μελών της Ευρωζώνης.» (άρθρο 6 της Υ.Α. αριθ. Δ3 (α) 6295 ΦΕΚ 1100). Με τη χρήση του μηχανισμού της Ε.Ε. που αφορά την εξωτερική τιμή αναφοράς, τα φάρμακα ανατιμολογούνται δύο φορές κάθε χρόνο, ενώ υπάρχει και η Λίστα θετικών αποζημιώσεων βάσει της οποίας αποζημιώνει το κράτος τα φάρμακα που πληρώνουν τα ασφαλιστικά ταμεία και δημιουργείται με βάση τις διαμορφωμένες με τον παραπάνω τρόπο τιμές (Souliotis et. oth. 2016: 2). Κρατικοί φορείς που ασχολούνται με τις διαδικασίες που αφορούν στην τιμολόγηση και κυκλοφορία των φαρμάκων είναι: ο Εθνικός Οργανισμός Φαρμάκων (ΕΟΦ) και η Επιτροπή Διαπραγμάτευσης Τιμών. Ο ΕΟΦ συστάθηκε

με τον νόμο 1316/1983, ο οποίος έχει τροποποιηθεί αρκετές φορές μέχρι σήμερα. Ο ΕΟΦ λειτουργεί υπό την εποπτεία του κράτους η οποία ασκείται από τον Υπουργό Υγείας (ν.1316/1983, άρθρο 1).

Σύμφωνα με το άρθρο 5 του ν. 4931/2022 συστήθηκε στον ΕΟΠΠΥ η Επιτροπή Διαπραγμάτευσης Τιμών Αποζημίωσης Υπηρεσιών Υγείας, Ιατροτεχνολογικών Προϊόντων και Υλικών (Επιτροπή Διαπραγμάτευσης), η οποία «διαπραγματεύεται με όλους τους συμβαλλόμενους με τον Ε.Ο.Π.Υ.Υ. παρόχους τις τιμές αποζημίωσης των υπηρεσιών, των ιατροτεχνολογικών προϊόντων και υλικών, καθώς και τους όρους των σχετικών συμβάσεων, και εισηγείται στο Δ.Σ. του Ε.Ο.Π.Υ.Υ. τη διατήρηση ή την τροποποίησή τους.» (άρθρο 5 ν. 4931/2022). Επιπλέον θεσμοθετήθηκε το Παρατηρητήριο Τιμών Φαρμάκων με το νόμο 3846/2010 (ΦΕΚ 66/Α/2010). Σκοπός του Παρατηρητηρίου είναι η παρακολούθηση και καταγραφή των τιμών φαρμάκων στην ελληνική αγορά. Ειδικότερα, το Παρατηρητήριο σύμφωνα με τον ν. 3846/2010, συλλέγει δεδομένα και παρακολουθεί τις τιμές των φαρμάκων για να διασφαλίσει ότι παραμένουν σε επίπεδα συμβατά με τις τιμές στην Ευρωπαϊκή Ένωση και σε άλλες χώρες.

Η Ελλάδα, σύμφωνα με το σύστημα εξωτερικής αναφοράς τιμών ήταν η χώρα αναφοράς για τον προσδιορισμό της τιμής των φαρμάκων σε άλλες χώρες (Stamouli, Gasparinatos, Kouroutzas, 2023: 279). Η διαδικασία τιμολόγησης περιλαμβάνει και τον ΕΟΦ, αφού είναι αυτός που μελετά τις τιμές των φαρμάκων στις υπόλοιπες χώρες της Ε.Ε. και φτιάχνει τη λίστα βάση της οποίας αποζημιώνονται τα φάρμακα από το κράτος, επιπλέον κατά διαστήματα συστήνονταν επιτροπές του Υπουργείου Υγείας για την τιμολόγηση που συχνά άλλαζαν μορφή είτε καταργούνταν (ό.π.).

Στο Πόρισμα της Εξεταστικής Επιτροπής της Βουλής για τα σκάνδαλα στο χώρο της Υγείας, που θα αναλύσουμε διεξοδικά στην επόμενη ενότητα, αναφέρονται από τους μάρτυρες, που κατέθεσαν κατά τη διάρκεια εργασιών της Επιτροπής, τα προβλήματα στη διαδικασία τιμολόγησης των φαρμάκων που υπήρξαν πριν τη ψήφιση του νόμου 4052/2012. Τα προβλήματα αυτά δημιούργησαν μεγάλη οικονομική επιβάρυνση στο κρατικό προϋπολογισμό καθώς οδήγησαν σε διόγκωση της φαρμακευτικής δαπάνης. Η τιμολόγηση των φαρμάκων γινόταν, αποκλειστικά, μέσω Υπουργικών Αποφάσεων και μπορεί ο μηχανισμός τιμολόγησης να μην ήταν αυθαίρετος αλλά να ακολουθούσε μια διαδικασία όπου η τιμή προσδιοριζόταν μέσω της εύρεσης της μέσης τιμής του αντίστοιχου φαρμάκου των τριών χαμηλότερων τιμών μεταξύ των κρατών της Ε.Ε., όμως υπήρχαν και εκεί σοβαρές

στρεβλώσεις της διαδικασίας (Βουλή των Ελλήνων, Πόρισμα για τα σκάνδαλα στο χώρο της υγείας, 2018: 237). Οι στρεβλώσεις αυτές εντοπίστηκαν στην απουσία αυτοματοποιημένου, ελεγχόμενου και δημοσίως προσβάσιμου συστήματος δεδομένων για την αναζήτηση της μέσης χαμηλότερης τιμής στην Ε.Ε. αλλά και στις αθέμιτες πρακτικές των φαρμακευτικών εταιριών που επηρέαζαν την διαδικασία αυτή (ό.π.). Τα επόμενα έτη και με αφορμή την κρίση της ελληνικής οικονομίας το 2010, έγιναν προσπάθειες από τις πολιτικές ηγεσίες του Υπουργείου Υγείας για αλλαγές στον τρόπο τιμολόγησης των φαρμάκων με στόχο να δημιουργηθεί μια αδιάβλητη και διαφανής διαδικασία τιμολόγησης. Κύριο νομοθέτημα προς αυτή την αλλαγή κατεύθυνσης ήταν ο νόμος 4052/2012, με τον οποίο η αρμοδιότητα της υποβολής πρότασης για τον καθορισμό των Τιμών ήταν ο ΕΟΦ (άρθρο 21 ν.4052/2012). Ενώ δημιουργήθηκε και η Επιτροπή Διαπραγμάτευσης (άρθρο 29 ν. 3918), η οποία άρχισε να λειτουργεί από το 2015 και μετά. Επιπλέον άλλαξε ο τρόπος συνταγογράφησης των φαρμάκων, που πλέον γίνεται με βάση τη δραστική ουσία και όχι με συγκεκριμένα σκευάσματα (άρθρο 21 ν. 4052/2012). Τα προβλήματα και η αδιαφάνεια στο πεδίο του φαρμάκου δεν εξαλείφθηκαν. Η έκδοση Υπουργικών Αποφάσεων που καθορίζουν λεπτομέρειες στις διαδικασίες αποζημιώσεων των φαρμάκων συνεχίζουν ενώ μπορεί οι ανεξέλεγκτες συνταγογραφήσεις να σταμάτησαν όμως οι φαρμακευτικές εταιρίες έχουν βρει άλλους τρόπους να επηρεάζουν τους επαγγελματίες υγείας έτσι ώστε να προωθούν τα δικά τους σκευάσματα.

2.4 Ανάλυση Πορίσματος Εξεταστικής Επιτροπής της Βουλής των Ελλήνων, για τα σκάνδαλα στο χώρο της Υγείας

Η Βουλή των Ελλήνων συνέστησε Εξεταστική Επιτροπή στις 12 Απρίλιου 2017 μετά από ομόφωνη απόφαση του σώματος, με σκοπό τη διερεύνηση σκανδάλων, κυρίως οικονομικών, στο χώρο της υγείας κατά την περίοδο 1997-2014. Σε αυτό το κεφάλαιο θα αναλύσουμε το Πόρισμα στο οποίο κατέληξε η Επιτροπή με ιδιαίτερη έμφαση στα συμπεράσματά του για το χώρο του φαρμάκου και τα φαινόμενα διαφθοράς που εντόπισε εκεί.

Συνοπτικά να αναφέρουμε ότι η Εξεταστική Επιτροπή εργάστηκε στο πλαίσιο μιας στρατηγικής για την καταπολέμηση των φαινομένων διαφθοράς, που αναπτύσσονται στη Δημόσια Διοίκηση και ειδικά στον χώρο της υγείας και στη λογική της ενίσχυσης της διαφάνειας στη λειτουργία της Δημόσιας Διοίκησης, διερευνώντας τη διαδικασία λειτουργίας

και μεταβίβασης του Κοινωφελούς Ιδρύματος «Ερρίκος Ντυνάν» με σκοπό την ανάδειξη τυχόν παράνομων πρακτικών, το ζήτημα των υπερτιμολογήσεων της υπερσυνταγογράφησης των αρθροσκοπήσεων, τη νομιμότητα προσλήψεων στο ΚΕΕΛΠΝΟ, με επέκταση της έρευνας αυτής στο σύνολο της νομιμότητας λειτουργίας του οργανισμό και τη διερεύνηση των παθογενειών και των προβλημάτων γενικά στο χώρο του φαρμάκου και των ιατρικών προμηθειών γενικότερα στο χώρο της υγείας (Βουλή των Ελλήνων, Πόρισμα για τα σκάνδαλα στο χώρο της υγείας, 2018: 61). Τμήμα της έρευνας που διενήργησε η Επιτροπή αποτέλεσε η οικονομική ζημιά που προκλήθηκε στο ελληνικό δημόσιο από τη διαφθορά στο χώρο της υγείας που αποτιμήθηκε σε δεκάδες δις ευρώ αλλά και οι σχέσεις ανάμεσα σε οικονομικά συμφέροντα που δραστηριοποιούνται στο χώρο της υγείας και σε πολιτικούς παράγοντες που δημιουργήθηκαν με σκοπό την αύξηση της πολιτικής και οικονομικής εξουσίας και των δύο (Βουλή των Ελλήνων, Πόρισμα για τα σκάνδαλα στο χώρο της υγείας, 2018: 62). Όπως θα γίνει αντιληπτό από την ανάλυσή μας το Πόρισμα αναδεικνύει περιπτώσεις κρατικό-εταιρικών εγκλημάτων στο χώρο της υγείας και μια οργανωσιακή υποκουλτούρα διαφθοράς που έχει δημιουργηθεί και στηρίζεται σε δίκτυα που έχουν οργανωθεί μέσα από διαπροσωπικές σχέσεις επαγγελματιών στο χώρο της υγείας και κρατικών υπαλλήλων.

Η έρευνα της Επιτροπής βασίστηκε και σε δικογραφίες που μεταβιβάστηκαν από την Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου αλλά και από την Εισαγγελέα Διαφθοράς στη Βουλή, οι οποίες περιλάμβαναν κατηγορίες για πρώην Υπουργούς Υγείας όπως αυτή που αφορούσε διωκόμενες πράξεις σε βαθμό κακουργήματος σε βάρος του πρώην Υπουργού Υγείας σχετικά με μεθοδεύσεις υπερκοστολόγησης της ιατρικής πράξης της διαγνωστικής εξέτασης της αρθροσκόπησης με την επιβάρυνση του δημόσιου συμφέροντος (Βουλή των Ελλήνων, Πόρισμα για τα σκάνδαλα στο χώρο της υγείας, 2018: 150). Ειδικότερα στο ζήτημα αυτό το Πόρισμα καταλήγει ότι υπήρχαν σοβαρά προβλήματα ως προς τη νομιμότητα της διαδικασίας τιμολόγησης της συγκεκριμένης διαγνωστικής εξέτασης καθώς υπήρξαν παρατυπίες στην αδειοδότηση του ιατρικού φορέα που διενεργούσε την εξέταση και ο οποίος είχε σύμβαση με τον ΕΟΠΥΥ με ταυτόχρονες σοβαρές ενδείξεις για οικονομική ζημιά για το ελληνικό δημόσιο (Βουλή των Ελλήνων, Πόρισμα για τα σκάνδαλα στο χώρο της υγείας, 2018: 216). Επιπλέον η έρευνα της υπόθεσης από την Εξεταστική Επιτροπή ανέδειξε το γεγονός ότι η υπέρμετρη οικονομική επιβάρυνση του δημοσίου συνετέλεσε στη δημιουργία του μεγάλου δημοσιονομικού ελλείματος το οποίο οδήγησε την Ελλάδα στην ανάγκη λήψης οικονομικών

μέτρων που συνέβαλλαν στην οικονομική και κοινωνική εξαθλίωση των πολιτών της (Βουλή των Ελλήνων, Πόρισμα για τα σκάνδαλα στο χώρο της υγείας, 2018: 217).

Η Εξεταστική Επιτροπή ασχολήθηκε διεξοδικά και με το ζήτημα της φαρμακευτικής δαπάνης στην Ελλάδα διερευνώντας τις αιτίες που κατά την περίοδο από το 1987 μέχρι το 2014 η δαπάνη ήταν ιδιαίτερα υψηλή λόγω των πολιτικών που εφαρμόστηκαν και είχαν ως αποτέλεσμα αύξηση των κερδών για τις φαρμακευτικές εταιρείες με την ταυτόχρονη διασπάθιση δημοσίου χρήματος (Βουλή των Ελλήνων, Πόρισμα για τα σκάνδαλα στο χώρο της υγείας, 2018: 218). Εξετάστηκαν οι νομοθετικές αλλαγές που έγιναν στα χρόνια αυτά στον τρόπο τιμολόγησης, διάθεσης και αποζημίωσης των φαρμάκων, που οδήγησαν σε μεγάλη αύξηση της δημόσιας φαρμακευτικής δαπάνης όπως παρουσιάστηκε από επίσημα στατιστικά στοιχεία. Ειδικότερα το Πόρισμα καταλήγει στο ότι νομοθετικές αλλαγές που έγιναν συνέβαλλαν στην αύξηση των τιμών των φαρμάκων προκαλώντας αύξηση των κρατικών δαπανών όπως και στο ότι οι αλλαγές αυτές λειτούργησαν υπέρ των οικονομικών συμφερόντων των φαρμακευτικών εταιρειών (Βουλή των Ελλήνων, Πόρισμα για τα σκάνδαλα στο χώρο της υγείας, 2018: 219). Το θέμα των πρακτικών διαφθοράς στο χώρο της υγείας και συγκεκριμένα η διασπάθιση δημοσίου χρήματος διερευνήθηκαν διεξοδικά όπου αναδείχθηκαν στοιχεία που αποδεικνύουν ότι υπήρξαν τέτοιες πρακτικές από ανώτερους κρατικούς υπαλλήλους αλλά και από πολιτικά πρόσωπα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το στοιχείο ότι το έλλειμα στην υγεία για το 2000 ήταν 2 δις ευρώ, ενώ το 2009 έφτασε στα 17 δις ευρώ (Βουλή των Ελλήνων, Πόρισμα για τα σκάνδαλα στο χώρο της υγείας, 2018: 228). Σύμφωνα με τον κ. Ρακιντζή, που διετέλεσε Επιθεωρητής Δημόσιας Διοίκησης την περίοδο 2010-2014, τα κύρια προβλήματα του χώρου της υγείας που έχουν οδηγήσει στη δημιουργία περιοχών γκρίζας οικονομίας είναι η οικονομική σπατάλη, η παραοικονομία και η διαφθορά, φαινόμενα που ενδυναμώνονται από την έλλειψη ελέγχων από τη δημόσια διοίκηση (Βουλή των Ελλήνων, Πόρισμα για τα σκάνδαλα στο χώρο της υγείας, 2018: 228). Ο Γενικός Γραμματέας Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Υπουργείου Δικαιοσύνης στην «Εκθεση Πεπραγμένων 2012-2013», κ. Σούρλας, επικεντρώνεται στο ζήτημα των δωροδοκιών που έγιναν από εταιρείες εμπορίας φαρμάκων και άλλων προμηθειών στο χώρο της υγείας, προς ιατρούς αλλά και κρατικούς αξιωματούχους που εμπλέκονταν σε διαδικασίες συμβάσεων για προμήθειες του συστήματος (Βουλή των Ελλήνων, Πόρισμα για τα σκάνδαλα στο χώρο της υγείας, 2018: 229). Χαρακτηρίστηκαν από τον κ. Σούρλα, ως «κυκλώματα διαφθοράς», οι δομές που είχαν φτιάξει όσοι εμπλέκονταν στα φαινόμενα διαφθοράς, ενώ τονίζεται στο

Πόρισμα η συμβολή των κυκλωμάτων αυτών στην οικονομική κατάρρευση της Ελλάδας (ό.π.). Στην παραπάνω έκθεση εμπεριέχονται στοιχεία για την έκταση της διαφθοράς στο χώρο της υγείας, όπως ο χρηματισμός γιατρών, οι διαβλητές διαδικασίες προμηθειών και υπερτιμολογήσεις υλικών, οι υπερσυνταγογραφήσεις καθώς και η διάθεση φαρμάκων σε πολλαπλάσιες τιμές σε σχέση με αυτές άλλων χωρών (ό.π.).

Περαιτέρω σημαντικό στοιχείο του Πορίσματος αποτελεί το γεγονός ότι αναδεικνύει τις παράνομες πρακτικές που χρησιμοποιούσαν πολυεθνικές εταιρείες που δραστηριοποιούνται στο χώρο του φαρμάκου, όπως είναι η δωροδοκία κρατικών αξιωματούχων ή ακόμα και ιδιωτικών υπαλλήλων που είχαν σχέση εργασίας με το Δημόσιο με σκοπό την προώθηση των δικών τους φαρμάκων και την αύξηση των κερδών τους (Βουλή των Ελλήνων, Πόρισμα για τα σκάνδαλα στο χώρο της υγείας, 2018: 229). Σχετικές καταδικαστικές αποφάσεις με την επιβολή προστίμων υπήρξαν από τις δικαστικές αρχές των Η.Π.Α., οι οποίες επέβαλλαν πρόστιμα 350 εκ. ευρώ σε πέντε πολυεθνικές εταιρείες που δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα, για τα αδικήματα της δωροδοκίας Ελλήνων δημοσίων υπαλλήλων, ωστόσο στην Ελλάδα δεν υπήρξαν αντίστοιχες καταδικαστικές αποφάσεις από τα ελληνικά δικαστήρια (Βουλή των Ελλήνων, Πόρισμα για τα σκάνδαλα στο χώρο της υγείας, 2018: 230). Επιπλέον στοιχεία σχετικά με τους λόγους της υψηλής φαρμακευτικής δαπάνης στην Ελλάδα με την ταυτόχρονη οικονομική ζημία για το ελληνικό Δημόσιο, παρουσιάζονται στο Πόρισμα, και προκύπτουν από τη δυσλειτουργία και την απουσία διοικητικών και δικαστικών ελέγχων στο σύστημα προμηθειών και διάθεσης των φαρμάκων. Το Πόρισμα αναφέρει ως φαινόμενα που ενίσχυσαν τη διαφθορά στο χώρο του φαρμάκου τις χωρίς έλεγχο εισαγωγές νέων φαρμακευτικών σκευασμάτων, την αδιαφορία της Διοίκησης για την εγχώρια φαρμακοβιομηχανία, την ανάπτυξη αθέμιτων πρακτικών ανταγωνισμού των πολυεθνικών φαρμακευτικών εταιρειών, τις δωροδοκίες κρατικών υπαλλήλων, την απουσία διαγνωστικών και θεραπευτικών πρωτοκόλλων αλλά και την απουσία διακρατικής συνεργασίας για την παρέμβαση στον τρόπο αξιολόγησης και διαπραγμάτευσης των τιμών των φαρμάκων (Βουλή των Ελλήνων, Πόρισμα για τα σκάνδαλα στο χώρο της υγείας, 2018: 234).

Το Πόρισμα αναδεικνύει τα στοιχεία της λειτουργίας του συστήματος οργάνωσης του τομέα της υγείας στην Ελλάδα, που ευνοούν και συμβάλλουν στην ανάπτυξη κρατικό - εταιρικών εγκλημάτων. Ο ιδιωτικός και ο δημόσιος τομέας δρούσαν με τρόπο εγκληματικό ενώ η πολιτική εξουσία, σύμφωνα με το υλικό από τις δικογραφίες που διαβιβάστηκαν στην Εξεταστική Επιτροπή και τις καταθέσεις μαρτύρων, είχε ευθύνες, μέσω των Υπουργών

διαφόρων κυβερνήσεων (Βουλή των Ελλήνων, Πόρισμα για τα σκάνδαλα στο χώρο της υγείας, 2018: 241). Πολιτικές ευθύνες προκύπτουν από το τρόπο οργάνωσης του πλαισίου τιμολόγησης των φαρμάκων, την μεγάλη αύξηση των δαπανών στο χώρο της υγείας και την απουσία βούλησης από την πολιτική ηγεσία να ελέγξει και εν τέλει να σταματήσει τα φαινόμενα διαφθοράς, γεγονός που αποτυπώθηκε στις σχετικές εκθέσεις ελεγκτικών κρατικών μηχανισμών (Βουλή των Ελλήνων, Πόρισμα για τα σκάνδαλα στο χώρο της υγείας, 2018: 241).

2.5 Κριτική επισκόπηση

Οι χρόνιες παθολογίες της ελληνικής δημόσιας διοίκησης όπως είναι η ανάπτυξη και λειτουργία πελατειακών σχέσεων αλλά και η απουσία αποτελεσματικών μηχανισμών διοικητικού και δικαστικού ελέγχου των φαινομένων διαφθοράς συνετέλεσαν στην ανάπτυξη και μεγέθυνση της αδιαφάνειας στο χώρο της υγείας που λαμβάνουν τα χαρακτηριστικά κρατικό - εταιρικού εγκλήματος. Η ελληνική δημόσια διοίκηση λειτουργεί ως γκρίζα ζώνη, όπου παράνομες και νόμιμες δραστηριότητες διαπλέκονται, ενώ η πολιτική εξουσία διακατέχεται από μια ιδιοκτησιακή λογική των κρατικών λειτουργιών με αποτέλεσμα την ανάπτυξη κρατικό - εταιρικών εγκλημάτων που εμφανίζονται σε διάφορους τομείς της δημόσιας διοίκησης όπως είναι η υγεία (Γασπαρινάτου, 2021: 124).

Ο τομέας της υγείας, ιδιαίτερα ευάλωτος σε πρακτικές διαφθοράς, αποτελεί πεδίο ανάπτυξης εγκλημάτων που συχνά είναι περίπλοκα και δύσκολο να εντοπιστούν. Τα δίκτυα διαφθοράς που αναπτύχθηκαν και λειτουργούν σε αυτόν έχουν οργανωσιακά χαρακτηριστικά και οργανωμένο χαρακτήρα και δεν αποτελούν μεμονωμένες περιπτώσεις παράνομης δραστηριότητας (Γασπαρινάτου, Σταμούλη, Κουρούτζας, 2022: 34). Το φαινόμενο έχει συστηματικό χαρακτήρα ειδικά στην περίπτωση της Ελλάδας που συνδυάζεται με την απουσία αποτελεσματικού διοικητικού και δικαστικού ελέγχου όπως και την απουσία του επίσημου κοινωνικού ελέγχου για την πρόληψη και την ουσιαστική καταστολή του.

Οι παράνομες πρακτικές που προκύπτουν από την δράση των εταιριών που δραστηριοποιούνται στον τομέα των προμηθειών, από τους επαγγελματίες υγείας, από τους κρατικούς υπαλλήλους αλλά και από πολιτικά πρόσωπα που εμπλέκονται στις διαδικασίες νομοθέτησης και άσκησης πολιτικών στο χώρο της υγείας αναπτύσσονται σε μια συμβιωτική σχέση με τη νομιμότητα (Chambliss, 1988: 154). Αυτή η συμβιωτική σχέση μεταξύ της

χάραξης πολιτικών, της νομοθετικής λειτουργίας, της νόμιμης λειτουργίας του ιδιωτικού τομέα και της διαφθοράς είναι το συστατικό στοιχείο που επιτρέπει την επιβίωση και την άνθισή της για δεκαετίες στο ελληνικό σύστημα υγείας (Stamouli, Gasparinatos, Kouroutzas, 2023: 284).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ Η ΥΠΟΘΕΣΗ NOVARTIS ΣΕ ΔΙΕΘΝΕΣ & ΕΘΝΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

3.1 Οι πρακτικές της εταιρείας Novartis σε διεθνές επίπεδο

Οι εταιρείες παραγωγής και εμπορίας φαρμάκων έχουν μπει στο στόχαστρο ερευνών, που έχουν καταλήξει και σε καταδίκες από τις δικαστικές αρχές χωρών όπως των ΗΠΑ, για εμπλοκή σε πρακτικές διαφθοράς και σε αθέμιτες πρακτικές, στο πλαίσιο άσκησης των επιχειρηματικών τους δραστηριοτήτων (Gotzsche, 2015: 38-39). Σε αυτό το κεφάλαιο θα αναφερθούμε στις πρακτικές που εφάρμοζε σε διεθνές επίπεδο η φαρμακοβιομηχανία Novartis.

Η Novartis, αποτελεί μία από τις μεγαλύτερες πολυεθνικές φαρμακευτικές εταιρείες στον κόσμο με βάση την Ελβετία, και έχει βρεθεί στο επίκεντρο πολλών σκανδάλων που αφορούν παράνομες πρακτικές. Οι καταγγελίες εναντίον της περιλαμβάνουν δωροδοκίες, διαφθορά, χειραγώγηση της επιστημονικής έρευνας, καθώς και απόκρυψη δεδομένων από ρυθμιστικές και ελεγκτικές αρχές (Lynch, 2016). Αυτές οι πρακτικές προκαλούν κοινωνική βλάβη σε μεγάλο μέρος του κοινωνικού συνόλου καταπατώντας ανθρώπινα δικαιώματα, παραβαίνουν όμως και την ποινική νομοθεσία, όπως αποδεικνύεται από τα αποτελέσματα της δικαστικής εμπλοκής της εταιρείας.

Ο τρόπος που δραστηριοποιούνται οι ιδιωτικές εταιρείες στο χώρο της υγείας περιλαμβάνει μια στενή συνεργασία με το ιατρικό προσωπικό δημόσιων και ιδιωτικών φορέων υγείας, διοικητές νοσοκομείων και κυβερνητικούς αξιωματούχους. Οι συνεργασίες αυτές στόχο έχουν την προώθηση των προϊόντων των εταιρειών και εντάσσονται σε πρακτικές marketing, που είναι νόμιμες και αναγκαίες για τη λειτουργία της αγοράς. Όμως συχνά οι

πρακτικές αυτές οδηγούν σε ένα επιθετικό marketing που εμπεριέχει κινδύνους όπως είναι η προώθηση φαρμάκων που δεν έχουν επαρκή επιστημονική τεκμηρίωση (Wrangle, 2020).

Η εταιρεία Novartis έχει κατηγορηθεί επανειλημμένα για τη χρήση δωροδοκιών, με σκοπό την προώθηση των προϊόντων της. Το 2020, η εταιρεία συμφώνησε να πληρώσει περισσότερα από 729 εκ. δολάρια στις Η.Π.Α., για να διευθετήσει κατηγορίες που αφορούσαν την προσφορά χρημάτων και άλλων κινήτρων σε γιατρούς. Αυτές οι πρακτικές είχαν ως στόχο την αύξηση των πωλήσεων φαρμάκων, ακόμη και όταν αυτά δεν ήταν απαραίτητα ή κατάλληλα για τους ασθενείς (U.S. Department of Justice, 2020). Επιπλέον η εταιρεία κατέληξε σε εξωδικαστικούς συμβιβασμούς που αφορούσαν εμπλοκή της σε αθέμιτες πρακτικές προώθησης των προϊόντων της και σε δωροδοκίες στις Η.Π.Α., στην Ελλάδα, στην Κορέα και στο Βιετνάμ (Wrangle, 2020). Περιστατικά εμπλοκής της εταιρείας σε παράνομες δραστηριότητες έχουν καταγραφεί και στην Κίνα, όπου η Novartis χρησιμοποίησε ψευδείς "εκπαιδευτικές εκδηλώσεις" για να καλύψει τις δωροδοκίες προς γιατρούς και νοσοκομεία (Lynch, 2016). Το 2020 εκδίδεται και η απόφαση της Επιτροπής Κεφαλαιαγοράς των Η.Π.Α σύμφωνα με την οποία, τοπικές θυγατρικές ή συνεργαζόμενες εταιρείες της Novartis, καθώς και η πρώην θυγατρική της Alcon Inc., συμμετείχαν σε δράσεις που περιλάμβαναν αθέμιτες πληρωμές ή παροχή ωφελημάτων σε δημόσιους και ιδιωτικούς παρόχους υπηρεσιών υγείας στη Νότια Κορέα, το Βιετνάμ αλλά και την Ελλάδα, με αντάλλαγμα τη συνταγογράφηση ή τη χρήση προϊόντων της Novartis και της Alcon (U.S. Securities and Exchange Commission, 2020). Η απόφαση αναφέρει ότι αυτά τα παράνομα σχέδια έλαβαν χώρα μεταξύ 2012 και 2016 και ήταν γνωστά σε ορισμένα διευθυντικά στελέχη των τοπικών θυγατρικών ή συνεργαζόμενων εταιρειών. Επιπλέον, διαπιστώθηκε ότι η Novartis δεν διέθετε επαρκείς εσωτερικούς ελεγκτικούς μηχανισμούς στη δραστηριότητα της πρώην θυγατρικής της Alcon στην Κίνα, κατά την περίοδο 2013-2015, όπου χρησιμοποιήθηκαν πλαστά συμβόλαια στο πλαίσιο τοπικών χρηματοδοτικών συναλλαγών, οδηγώντας σε μεγάλες οικονομικές ζημιές (ό.π.).

Ο τρόπος που λειτουργούσε η εταιρεία περιλάμβανε την παροχή κινήτρων, συνήθως οικονομικών, προς τους γιατρούς με σκοπό τη συνταγογράφηση φαρμάκων της εταιρείας. Τα κίνητρα αυτά έπαιρναν τη μορφή χρηματοδότησης της συμμετοχής τους σε ιατρικά συνέδρια, τη χρηματοδότηση ιατρικών ερευνών αμφίβολης ποιότητας που συχνά είχαν λάθη ή δεν κατέληγαν σε κάποιο αποτέλεσμα, συμβουλευτικά προγράμματα με αμοιβές, χρηματοδότηση ομιλιών σε εκδηλώσεις και χρηματοδότηση ειδικών συναντήσεων στρογγυλής τραπέζης

(Wrange, 2020). Τα χρηματικά ποσά που δίνονταν από την εταιρεία για τους παραπάνω σκοπούς ήταν σε πολλές περιπτώσεις ιδιαίτερα υψηλά, ενώ επεκτεινόταν και στα μέλη των οικογενειών των γιατρών και περιλάμβαναν και επιπλέον υλικές παροχές όπως κινητά τηλέφωνα, υπολογιστές, βιβλία ακόμα και ανακαινίσεις επαγγελματικών χώρων και κατοικιών, αγορές αυτοκινήτων, πληρωμές σπουδών των παιδιών τους ακόμα και μάρκες καζίνων κατά τη διάρκεια των συνεδρίων (Γασπαρινάτου, Σταμούλη, Κουρούτζας, 2022: 12).

Στις Η.Π.Α. η εταιρεία ενεπλάκη σε σκάνδαλο που αφορά την απόκρυψη κρίσιμων δεδομένων από τον Αμερικανικό Οργανισμό Τροφίμων και Φαρμάκων (FDA) κατά τη διαδικασία έγκρισης του φαρμάκου Zolgensma, το οποίο προορίζεται για τη θεραπεία της νωτιαίας μυϊκής ατροφίας. Η εταιρεία παραδέχθηκε ότι είχε παραποιήσει δεδομένα που ήταν απαραίτητα για την αξιολόγηση της ασφάλειας και της αποτελεσματικότητας του φαρμάκου (Pharmaceutical Technology, 2022). Η παραποίηση δεδομένων ερευνών σχετικά με την ασφάλεια και την αποτελεσματικότητα φαρμάκων αποτελεί μια αθέμιτη πρακτική ιδιαίτερα σοβαρή καθώς θέτει σε κίνδυνο την ασφάλεια και την υγεία των ασθενών.

Οι πρακτικές διαφθοράς της Novartis σε ένα παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον μπορεί να έχουν οδηγήσει σε επιβολή υψηλών προστίμων, όμως αυτά δεν φαίνεται να επαρκούν για την αποτροπή παρόμοιων πρακτικών. Ο χώρος του φαρμάκου έχει συνδεθεί σε πολλές περιπτώσεις με εγκληματικές πράξεις και παράνομες πρακτικές εκ μέρους των φαρμοβιομηχανιών, που αφορούν τον τρόπο προώθησης των σκευασμάτων τους όπως το παράνομο marketing με την προώθηση φαρμάκων για μη προβλεπόμενες χρήσεις, την απάτη, ακόμη και την απόκρυψη ερευνητικών δεδομένων αναφορικά με πιθανές βλαβερές συνέπειες, πρακτικές που αποκαλύπτονται κυρίως στις ΗΠΑ (Gotzsche, 2015: 43).

Το 2010 η εταιρεία Novartis, κατέληξε σε εξωδικαστικό συμβιβασμό καταβάλλοντας 423 εκ. δολάρια, και αφορούσε ποινικές και αστικές ευθύνες που προέκυψαν εξαιτίας παράνομης προώθησης των φαρμάκων της (Gotzsche, 2015: 44). Ειδικότερα η εξωδικαστική συμφωνία ανέφερε ότι η εταιρεία δωροδόκησε επαγγελματίες υγείας έτσι ώστε να συνταγογραφούν σκευάσματά της για προβλήματα υγείας που δεν αντιμετωπίζονταν επαρκώς με αυτά, αποκρύπτοντας ευρήματα σχετικών ερευνών (Gotzsche, 2015: 44). Σύμφωνα με Επιτροπή Υγείας που συνέστησε το Βρετανικό Κοινοβούλιο με σκοπό τη διερεύνηση παραβιάσεων της νομοθεσίας από τη βιομηχανία φαρμάκων, εταιρείες του κλάδου όπως η Novartis, έχουν αναπτύξει μεγάλη επιρροή και παρεμβαίνουν στην εκτελεστική και

νομοθετική εξουσία επιβάλλοντας την προάσπιση και προώθηση των συμφερόντων τους καθιστώντας το Υπουργείο Υγείας της Βρετανίας εκπρόσωπό τους (Gotzsche, 2015: 57).

Η εταιρεία Novartis δεν είναι η μόνη στο χώρο της φαρμακοβιομηχανίας που έχει εμπλακεί σε αθέμιτες πρακτικές που στόχο έχουν την αύξηση των πωλήσεων των σκευασμάτων της αλλά μάλλον φαίνεται ότι τέτοιες πρακτικές τείνουν να γίνουν κανονικότητα στο σύνολο της αγοράς φαρμάκου. Πληροφοριοδότης δημοσίου συμφέροντος σε υπόθεση απάτης από την φαρμακοβιομηχανία Pfizer, πρώην υπάλληλός της, ανέφερε ότι η δράση της εταιρείας έχει αρκετές ομοιότητες με το οργανωμένο έγκλημα καθώς και οι δύο δραστηριότητες περιλαμβάνουν τεράστια χρηματικά ποσά ενώ χρησιμοποιούν τις ίδιες παράνομες πρακτικές για να αυξήσουν τα κέρδη τους, όπως είναι η δωροδοκία και η διαφθορά ακόμα και της πολιτικής εξουσίας, επιπλέον τα αποτελέσματα της δράσης και των δύο προκαλούν μεγάλη κοινωνική βλάβη ακόμα και τον θάνατο (Gotzsche, 2015: 59).

3.2 Ιστορικό της υπόθεσης στην Ελλάδα

Η υπόθεση που αφορά την εταιρεία Novartis Hellas, δηλαδή μιας θυγατρικής εταιρείας της πολυεθνικής φαρμακευτικής εταιρείας Novartis, άρχισε να αποκαλύπτεται το 2016, όταν πρώην υπάλληλοί της απευθύνθηκαν στις δικαστικές αρχές των Η.Π.Α. και ζήτησαν να μουν σε καθεστώς προστατευόμενου μάρτυρα. Οι μάρτυρες αυτοί παρουσίασαν αποδεικτικά στοιχεία σχετικά με τις παράνομες δραστηριότητες της εταιρείας, οι οποίες περιλάμβαναν πρακτικές αθέμιτου ανταγωνισμού και δωροδοκίες προς γιατρούς και κρατικούς αξιωματούχους στην Ελλάδα, με σκοπό την αύξηση των κερδών της (Stamouli, Gasparinatu, Kouroutzas, 2023: 261). Η έρευνα αυτή κατέληξε τον Ιούνιο του 2020 σε έναν εξωδικαστικό συμβιβασμό σύμφωνα με τον οποίο η εταιρεία έπρεπε να καταβάλει 347 εκ. δολάρια για παραβάσεις της αμερικανικής νομοθεσίας που αφορούσαν σε παράνομες πληρωμές Ελλήνων αξιωματούχων και επαγγελματιών υγείας (ό.π.). Τα ευρήματα των αμερικανικών αρχών περιλάμβαναν στοιχεία για δωροδοκίες επαγγελματιών υγείας που είχαν καταγραφεί στα αρχεία της εταιρείας, σε οικονομικά αρχεία και λογαριασμούς, ως νόμιμες πληρωμές που αφορούσαν διαφημιστικές και προωθητικές δραστηριότητές της ενώ ταυτόχρονα αποκάλυψαν ψευδείς καταγραφές οικονομικών δεδομένων που παρουσιάζονταν ως αληθινές στους επενδυτές της εταιρείας (USA v. Novartis Hellas; SEC Release no. 89,149 / June 25, 2020),

αποδεικνύοντας την ύπαρξη και οικονομικών εγκλημάτων που συνυπήρχαν με τις πρακτικές διαφθοράς λειτουργώντας σε μια συμβιωτική σχέση (Βιδάλη, 2017: 164).

Τα στοιχεία που αναλύουμε στην μελέτη μας έχουν προκύψει από το επίσημο έγγραφο των αμερικανικών δικαστικών αρχών που αφορά στον εξωδικαστικό συμβιβασμό στον οποίο κατέληξε η εταιρεία Novartis Hellas στις ΗΠΑ (USA v. Novartis Hellas; SEC Release no. 89,149 / June 25, 2020), από τις κοινοβουλευτικές διαδικασίες που εξελίχθηκαν για την υπόθεση στη Βουλή των Ελλήνων και από δημοσιογραφικές έρευνες και αναλύσεις που δημοσιεύτηκαν στον ελληνικό και ξένο Τύπο.

Στην Ελλάδα η υπόθεση διαφθοράς από την εταιρεία άρχισε να απασχολεί τις δικαστικές αρχές το 2017 όταν οι προστατευόμενοι μάρτυρες κατέθεσαν ενώπιον της αρμόδιας Εισαγγελίας Διαφθοράς της χώρας, η οποία βρίσκονταν σε συνεργασία με τις αμερικανικές αρχές. Η έρευνα επικεντρώθηκε στον πρώην αντιπρόεδρο και διευθύνων σύμβουλο της Novartis Hellas, τον οποίο κατονόμασαν οι μάρτυρες ως τον άνθρωπο που υλοποιούσε τα σχέδια δωροδοκιών γιατρών αλλά και πολιτικών προσώπων (Τριάντης, 2018). Οι μάρτυρες κατέθεσαν συγκεκριμένα στοιχεία από τα αρχεία της εταιρείας, όπως προσωπική ηλεκτρονική αλληλογραφία του πρώην διευθύνοντα συμβούλου με Υπουργούς αλλά και σημειώματα ανάμεσα σε υψηλόβαθμους υπαλλήλους της, που αποδείκνυαν ότι ο διευθύνοντας σύμβουλος χρησιμοποιούσε ένα δίκτυο δημοσίων σχέσεων που είχε δημιουργήσει έτσι ώστε να επηρεάζει πολιτικά πρόσωπα όπως Υπουργούς ακόμα και Πρωθυπουργούς προσφέροντάς τους χρήματα, είτε με τη μορφή μετρητών είτε μέσω διαφημιστικών πληρωμών εταιρειών τρίτων προσώπων που όμως συνδέονταν με τα πολιτικά αυτά πρόσωπα (Marks, 2018 και Τριάντης, 2018). Σκοπός των δωροδοκιών αυτών ήταν αφενός η αύξηση των πωλήσεων των φαρμάκων της εταιρείας μέσω της συνταγογράφησης από γιατρούς του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα, αφετέρου η υλοποίηση πολιτικών στο χώρο του φαρμάκου υπέρ των συμφερόντων της συγκεκριμένης εταιρείας έναντι άλλων, όπως είναι η τιμολόγηση των σκευασμάτων της σε υψηλές τιμές αλλά και η ταχύτερη έγκριση νέων σκευασμάτων της. Η έρευνα της Εισαγγελίας Διαφθοράς περιελάμβανε στοιχεία που ενέπλεκαν στις δωροδοκίες από την εταιρεία και συγκεκριμένα 10 πολιτικά πρόσωπα, ανάμεσά τους και πρώην Υπουργούς Υγείας αλλά και δύο πρώην Πρωθυπουργούς (Marks, 2018).

Η ποινική διερεύνηση των παράνομων πρακτικών της εταιρείας στην Ελλάδα αποτέλεσε μια περίπλοκη και χρονοβόρα διαδικασία στην οποία εκτός από την έρευνα των αρχών σχετικά με τις πρακτικές διαφθοράς της εταιρείας Novartis, υπήρξε και ποινικές

διαδικασίες που ξεκίνησαν μετά από μηνύσεις των υπο διερεύνηση πολιτικών προσώπων προς τις αρμόδιες εισαγγελικές αρχές όπως και κοινοβουλευτικές διαδικασίες όπως θα αναλυθούν παρακάτω. Η διερεύνηση αυτή προκάλεσε σοβαρή πολιτική αναταραχή στο κοινοβουλευτικό και κυβερνητικό πεδίο καθώς αφορούσε παράνομες πρακτικές πολιτικών προσώπων που ανήκαν κατά κύριο λόγο σε κυβερνήσεις συντηρητικών κομμάτων ενώ ξεκίνησε κατά την περίοδο διακυβέρνησης μιας κυβέρνησης στην οποία επικεφαλής ήταν ένα κόμμα που ανήκει σε αντίπαλο πολιτικά χώρο και βρισκόταν για πρώτη φορά στη διακυβέρνηση της χώρας.

Η πορεία της διερεύνησης των παράνομων πρακτικών διαφθοράς της εταιρείας Novartis από τις ελληνικές δικαστικές αρχές ήταν χρονοβόρα, καθώς κράτησε πάνω από 7 χρόνια και ενώ οδήγησε σε διώξεις προσώπων της εταιρείας αυτές δεν κατέληξαν σε καταδίκες. Ειδικότερα το 2023 με βούλευμα του Συμβουλίου Πλημμελειοδικών απαλλάχθηκαν, λόγω παραγραφής του αδικήματος, από τις κατηγορίες για δωροδοκίες πολιτικών προσώπων και γιατρών τα πέντε στελέχη της Novartis Hellas που τους είχαν ασκηθεί οι σχετικές κατηγορίες, ανάμεσά τους και ο πρώην αντιπρόεδρος και διευθύνων σύμβουλος της εταιρείας αλλά και στέλεχός της που ήταν παράλληλα και σύμβουλος Υπουργού Υγείας (Dnews, 2023). Σχεδόν ταυτόχρονα με το παραπάνω απαλλακτικό βούλευμα εκδόθηκε η παραπομπή σε δίκη για τα αδικήματα της δωροληψίας και της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες 15 γιατρών που ερευνούνταν από τον εισαγγελέα διώξης του οικονομικού εγκλήματος καθώς φέρονται να εισέπραξαν χρήματα για να συνταγογραφήσουν σκευάσματα της εταιρείας (Dnews, 2023).

Το ελληνικό δημόσιο ξεκίνησε το 2022, με μεγάλη χρονική καθυστέρηση, διαδικασίες έτσι ώστε να αποζημιωθεί για την οικονομική ζημία που προκλήθηκε από την υπερ συνταγογράφηση φαρμάκων εκ μέρους των γιατρών, όμως χωρίς κάποιο αποτέλεσμα μέχρι σήμερα. Ειδικότερα, κατέθεσε αγωγή κατά της εταιρείας Novartis ζητώντας 214 εκ. ευρώ για βλάβη του δημοσίου συμφέροντος που προκλήθηκε από πράξεις της εταιρείας και αφορούν χρηματισμό γιατρών (EPTNews, 2022). Μέχρι το 2024, δεν υπήρχε κάποια εξέλιξη στην υπόθεση της αγωγής (Σάκκουλα, 2024), ενώ βρίσκεται σε εξέλιξη μια διαδικασία αποκάλυψης της ταυτότητας των προστατευόμενων μαρτύρων στους οποίους βασίστηκε η υπόθεση αποκάλυψης των παράνομων δραστηριοτήτων της Novartis και διώξής τους για ψευδείς καταθέσεις (Παπαδοπούλου, 2024).

3.3 Αναλυτική παρουσίαση της εμπλοκής της Novartis σε παράνομες πρακτικές και διαδικασίες δωροδοκίας.

Από τη σχετική έρευνα των αμερικανικών αρχών προκύπτουν και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της δράσης της Novartis Hellas στην Ελλάδα. Προέκυψε ότι από το 2012 μέχρι το 2016, την περίοδο για την οποία ερευνήθηκε από τις αρχές, η Novartis Hellas χρηματοδότησε τη συμμετοχή σε ιατρικά συνέδρια στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ, οφθαλμιάτρων του δημοσίου και του ιδιωτικού τομέα με ποσά που ξεπερνούσαν τις 6.000 δολάρια το άτομο (USA Vs Novartis Hellas, Crim. No. 20-538, pp. 5). Σκοπός της χρηματοδότησης αυτής ήταν να ασκηθεί επιρροή από την εταιρεία στους γιατρούς έτσι ώστε να αυξηθεί η συνταγογράφηση του φαρμάκου Lucentis και άρα τα κέρδη της εταιρείας, ενώ παράλληλα η εταιρεία κρατούσε αρχεία με τα ονόματα των γιατρών και τις ενέργειες που έκαναν προς αυτή την κατεύθυνση, έτσι ώστε σε περιπτώσεις μη συμμόρφωσης με τις οδηγίες της να σταματούσε η χρηματοδότηση της συμμετοχής τους σε συνέδρια (USA Vs Novartis Hellas, Crim. No. 20-538, pp. 5). Επιπλέον στοιχείο που προέκυψε αφορούσε αθέμιτες πρακτικές της εταιρείας που εμπεριέχονταν στο πρόγραμμα marketing με την ονομασία: «Exactly». Το πρόγραμμα αυτό παρείχε σε επαγγελματίες υγείας ιατροτεχνολογικό εξοπλισμό με αντάλλαγμα πληροφορίες από τα αρχεία των ασθενών τους, οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν για φαρμακευτικές έρευνες της εταιρείας (USA Vs Novartis Hellas, Crim. No. 20-538, pp. 11). Στο πρόγραμμα αυτό συμμετείχαν 2.000 επαγγελματίες υγείας που αντιστοιχούσαν σε περισσότερους από 44.000 ασθενείς (USA Vs Novartis Hellas, Crim. No. 20-538, pp. 11). Το πρόγραμμα μετεξελίχθηκε σε επιστημονική έρευνα το 2008, λαμβάνοντας και επίσημη πιστοποίηση από τον Ε.Ο.Φ. και χρησιμοποιούταν ως «όχημα» από την εταιρεία για να γίνονται ανεπίσημες πληρωμές σε επαγγελματίες υγείας, ενώ οι αναφορές από την έρευνα περιείχαν επιστημονικά λανθασμένα συμπεράσματα (USA Vs Novartis Hellas, Crim. No. 20-538, pp. 12).

Ειδικότερα, σύμφωνα με τους προστατευόμενους μάρτυρες, η Novartis υλοποιούσε συγκεκριμένα σχέδια για την επίτευξη των εταιρικών της στόχων. Ένα από αυτά, στο οποίο, σύμφωνα με τις καταθέσεις των μαρτύρων, εμπλέκονται και υψηλόβαθμοι κρατικοί υπάλληλοι, ήταν το “Harvard Project”, στόχος του οποίου ήταν ο χρηματισμός κρατικών λειτουργών, Υπουργών αλλά και του τότε Πρωθυπουργού της Ελλάδας, με σκοπό την αύξηση των κερδών της επιχείρησης μέσω των εφαρμοζόμενων πολιτικών της κυβέρνησης ιδιαίτερα

αυτών του Υπουργείου Υγείας (Βαξεβάνης, 2019). Το πρόγραμμα αυτό είχε δημιουργήσει μια ομάδα επιστημόνων που παρήγαγε επιστημονικό έργο τεκμηριώνοντας ουσιαστικά την ανάγκη για αύξηση της φαρμακευτικής δαπάνης από το ελληνικό δημόσιο και μάλιστα σε μια περίοδο όπου η χώρα βρισκόταν σε οικονομική κρίση και οι κυβερνήσεις υλοποιούσαν προγράμματα δημοσιονομικών περιορισμών σε πολλούς τομείς της δημόσιας διοίκησης όπως και στην υγεία (Βαξεβάνης, 2019). Σύμφωνα με τα στοιχεία που περιλαμβάνονται στην Πρόταση, που υπερψήφισε η Βουλή, για σύσταση προανακριτικής επιτροπής για την διερεύνηση ποινικών ευθυνών πολιτικών προσώπων, η δημόσια φαρμακευτική δαπάνη αυξανόταν ραγδαία από το 2000 και μετά για να φτάσει το 2010 στο 2,1% του ΑΕΠ, με τον μέσο όρο της Ε.Ε. να είναι στο 1%, γεγονός που οφειλόταν στην υπερσυνταγογράφηση και την υπερτιμολόγηση των φαρμάκων (Vouliwatch, 2018). Η Ελλάδα αποτέλεσε για την Novartis, σημαντική χώρα καθώς εάν επηρέαζε την τιμολόγηση των φαρμάκων σε αυτή τα κέρδη της ταυτόχρονα θα αυξάνονταν σε παγκόσμιο επίπεδο. Αυτό προκύπτει από το γεγονός ότι η Ελλάδα αποτελούσε, εκείνη την περίοδο, χώρα αναφοράς για τις τιμές των φαρμάκων σε 39 χώρες, λειτουργώντας ως πολλαπλασιαστής των τιμών και επηρεάζοντας τις τιμές σε άλλες αγορές. (Η Αυγή, 2019). Για παράδειγμα, για κάθε λεπτό του ευρώ που η Novartis κατάφερνε να αυξήσει τις τιμές των φαρμάκων στην Ελλάδα, τα κέρδη της αυξάνονταν σημαντικά σε παγκόσμιο επίπεδο, καθώς οι αυξήσεις αυτές επηρέαζαν τις τιμές σε άλλες χώρες που χρησιμοποιούσαν την Ελλάδα ως σημείο αναφοράς (ό.π.).

Από το 2010 και έπειτα η φαρμακευτική δαπάνη μειώθηκε αισθητά ενώ ταυτόχρονα το ελληνικό δημόσιο άρχισε να μην πληρώνει τις οφειλές του σε αποζημιώσεις φαρμάκων, με την Novartis να βρίσκεται ζημιωμένη οικονομικά καθώς συσσωρεύονταν οφειλές του ελληνικού κράτους σε αυτή ύψους 140 εκ. ευρώ, ενώ ταυτόχρονα 10 νέα φαρμακευτικά της σκευάσματα βρίσκονταν σε αναμονή έγκρισης και τιμολόγησης (Kontra Channel, 2019). Σε αυτό το νέο οικονομικό περιβάλλον που δημιουργήθηκε στη χώρα, η εταιρεία αποφάσισε να αναλάβει δράση υλοποιώντας το πρόγραμμα “Harvard Project” για να αλλάξει το καθεστώς αυτό. Αν μελετήσουμε τις πολιτικές που εφαρμόστηκαν κατά τη διάρκεια εφαρμογής του προγράμματος διαφαίνεται ότι ο στόχος του είχε επιτυχίες, αφού το 2013 ο τότε Υπουργός Υγείας, που σύμφωνα με τις καταθέσεις των προστατευόμενων μαρτύρων είχε στενή σχέση με τον αντιπρόεδρο της εταιρείας καθώς αντάλλασσαν σημειώματα που εμπεριέχονται στη δικογραφία, εξέδωσε δελτίο τιμών με αυξημένες τις τιμές των σκευασμάτων της εταιρείας

Novartis ενώ ταυτόχρονα αποπληρώθηκαν και τα χρέη του ελληνικού δημοσίου προς την εταιρεία (Vouliwatch, 2018).

Τα ποσά που διακινούνταν από την εταιρεία για δωροδοκίες γιατρών, ανώτατων κρατικών αξιωματούχων και πολιτικών ήταν τεράστια σύμφωνα με τις καταθέσεις των μαρτύρων. Ειδικότερα οι μάρτυρες κατέθεσαν, κατά τη διάρκεια των ερευνών από τις ελληνικές δικαστικές αρχές, ότι τσάντες και βαλίτσες με χρήματα δίνονταν σε Υπουργό Οικονομικών με αντάλλαγμα απόρρητες πληροφορίες και στον Υπουργό Υγείας με αντάλλαγμα ευνοϊκές τιμολογήσεις και εγκρίσεις φαρμακευτικών σκευασμάτων (Δήμα, 2018). Ως οχήματα για να καλυφθούν αυτές οι παράνομες πρακτικές χρησιμοποιούνταν νόμιμες εταιρείες, όπως διαφημιστικές ή εταιρείες δημοσίων σχέσεων, με τους μάρτυρες να κατονομάζουν συγκεκριμένη εταιρεία που άνηκε στη σύζυγο Υπουργού Οικονομικών (Δήμα, 2018).

Επιπλέον υπάρχουν ενδείξεις ότι στελέχη της εταιρείας και συγκεκριμένα ο υπό διερεύνηση πρώην Διευθύνων Σύμβουλος της εταιρείας είχε σχέσεις με άτομα του οργανωμένου εγκλήματος. Το γεγονός αυτό προκύπτει από μια υπόθεση που αποκαλύφθηκε μέσα από το δικαστικό ρεπορτάζ και αφορά τα εξής περιστατικά: το 2017 μια ημέρα πριν την έρευνα των δικαστικών αρχών δίωξης οικονομικού εγκλήματος στο σπίτι του, για την υπόθεση που μελετάμε, φέρεται να παρέδωσε μεγάλο αριθμό χρημάτων σε σακούλες (περίπου 1εκ. ευρώ) σε συγγενικά του πρόσωπα με σκοπό την φύλαξή τους, καθώς θα έλειπε με την σύντροφό του στο εξωτερικό, τα οποία τοποθέτησαν σε χρηματοκιβώτιο μέσα σε εστιατόριο που διατηρούσαν και έφυγαν για ταξίδι στο εξωτερικό. Όμως κατά το διάστημα της απουσίας τους στο κατάστημα έγινε ληστεία και τα χρήματα κλάπηκαν με τον πρώην Διευθύνοντα Σύμβουλο να μην πιστεύει την εκδοχή της ληστείας και να καταθέτει μήνυση κατά των συγγενικών του προσώπων θεωρώντας ότι η ληστεία ήταν σκηνοθετημένη με σκοπό να του πάρουν τα χρήματα (Τριάντης και Αναστασίου 2019).

Η ποινική αυτή υπόθεση έχει ενδιαφέρον αναφορικά με τον τρόπο που κεντρικά στελέχη της εταιρείας έδρασαν προσπαθώντας πιθανώς να αποκρύψουν στοιχεία από τις αρχές, καθώς εκτός από το γεγονός ότι υπήρχαν χρήματα σε σακούλες που είχε στην κατοχή του υψηλόβαθμο στέλεχος της εταιρείας που μάλιστα ήταν υπό δικαστική διερεύνηση για την υπόθεση διαφθοράς, φαίνεται ότι για την ύπαρξη των χρημάτων γνώριζαν άτομα από τον χώρο του οργανωμένου εγκλήματος. Ακόμα και πιθανές σχέσεις και συνδιαλλαγές μπορεί να υπήρχαν με άτομα του οργανωμένου εγκλήματος αφού κατά την δικαστική διερεύνηση της

υπόθεση προέκυψε ότι άτομο με υψηλή θέση στο οργανωμένο έγκλημα και δη στη Greek Mafia, είχε εισβάλλει στο εν λόγω κατάστημα και είχε απαιτήσει να πάρει το χρηματικό ποσό αυτό ως αντάλλαγμα σε υπηρεσίες που είχε προσφέρει στον πρώην Διευθύνοντα Σύμβουλο της Novartis Hellas (Τριάντης και Αναστασίου 2019).

3.4 Η ενδεχόμενη εμπλοκή πολιτικών προσώπων και η σχετική έρευνα, ποινική και κοινοβουλευτική

Στοιχεία σχετικά με την πιθανή εμπλοκή πολιτικών προσώπων στις παράνομες πρακτικές που εφάρμοζε η εταιρεία Novartis στην Ελλάδα, προέκυψαν μέσα από τις καταθέσεις των προστατευόμενων μαρτύρων στις αμερικανικές και τις ελληνικές δικαστικές αρχές και αποτυπώθηκαν στις κοινοβουλευτικές και ποινικές διαδικασίες που ακολουθήθηκαν. Σύμφωνα με τις καταθέσεις αυτές στο δίκτυο που είχαν δημιουργήσει πρόσωπα, που βρισκόταν υψηλά στην ιεραρχία της εταιρείας, εμπλέκονταν Υπουργοί, κυρίως Υγείας αλλά και Οικονομικών, ακόμα και Πρωθυπουργοί αλλά και συγγενικά τους πρόσωπα (Marks, 2018). Τα στοιχεία που αφορούσαν την εμπλοκή των πολιτικών προσώπων ενσωματώθηκαν στη δικογραφία της Εισαγγελέως Διαφθοράς και διαβιβάστηκαν την Βουλή των Ελλήνων, καθώς έτσι προβλέπει το ελληνικό Σύνταγμα και η σχετική νομοθεσία (Vouliwatch, 2018).

Ειδικότερα, αναλύοντας την Πρόταση της πλειοψηφίας, που εγκρίθηκε από τη Βουλή, για τη «σύσταση ειδικής κοινοβουλευτικής επιτροπής για τη διενέργεια προκαταρκτικής εξέτασης κατά το άρθρο 86 παρ. 3 του Συντάγματος, τα άρθρα 153 επ. του Κανονισμού της Βουλής και το άρθρο 5 του Ν. 3126/2003 περί της «Ποινικής Ευθύνης Υπουργών»» (Vouliwatch, 2018) αλλά και το Πόρισμα στο οποίο κατέληξε (Βουλή των Ελλήνων, Πόρισμα για την υπόθεση Novartis, 2018) θα αναφερθούμε στην κοινοβουλευτική διαδικασία που ακολουθήθηκε αναφορικά με την εμπλοκή πολιτικών προσώπων στις πρακτικές διαφθοράς της εταιρείας Novartis Hellas.

Σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία όταν οι δικαστικές αρχές διενεργούν έρευνα για ένα έγκλημα και βρίσκουν στοιχεία που εμπλέκουν σε αυτό πολιτικά πρόσωπα πρέπει να διαβιβάσουν τα στοιχεία αυτά στην Βουλή χωρίς περαιτέρω δράση, δηλαδή χωρίς να

διενεργούν προκαταρκτική εξέταση ή άλλες ανακριτικές πράξεις και να ασκούν ποινικές διώξεις (Vouliwatch, 2018).

Το έγγραφο των δικαστικών αρχών που διαβιβάστηκε στη Βουλή ανέφερε ότι τα πολιτικά πρόσωπα διερευνούνταν για ενδεχόμενη ποινική ευθύνη για τις πράξεις: της δωροληψίας πολιτικών αξιωματούχων, της παθητικής δωροδοκίας και της απιστίας σχετικά με την υπηρεσία (Vouliwatch, 2018) σε αυτά προστέθηκε και το αδίκημα της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες που προέκυψε αιτιακά από το αδίκημα της απιστίας (Βουλή των Ελλήνων, Πόρισμα για την υπόθεση Novartis, 2018: 31).

Η ειδική κοινοβουλευτική Επιτροπή που συστάθηκε δεν προχώρησε στη διερεύνηση πραγματικών περιστατικών και αποδείξεων σχετικά με την ενοχή ή όχι των πολιτικών προσώπων, ενώ αναλώθηκε κυρίως σε διαδικαστικά ζητήματα αλλά και σε ζητήματα αρμοδιότητας της Βουλής σχετικά με τη δίωξη των παραπάνω αδικημάτων, δηλαδή για το εάν τα αδικήματα που περιέχονταν στη σχετική δικογραφία τελέστηκαν κατά την άσκηση ή επ' ευκαιρία των καθηκόντων των Υπουργών και Πρωθυπουργών (Βουλή των Ελλήνων, Πόρισμα για την υπόθεση Novartis, 2018: 33). Στο Πόρισμα της Επιτροπής αποτυπώνεται η άποψη της πλειοψηφίας καθώς από τις εργασίες της είχαν αποχωρήσει όλα τα κόμματα της αντιπολίτευσης (Ναυτεμπορική, 2018), και η οποία συνίσταται στο ότι οι πράξεις στις οποίες φέρονται να εμπλέκονται τα πολιτικά πρόσωπα δεν εμπίπτουν στη διατύπωση ότι τα «ποινικά αδικήματα που τέλεσαν κατά την άσκηση των καθηκόντων τους» και επομένως στην κατ' άρθρο 86 παρ. 1 Συντάγματος αρμοδιότητα της Βουλής, ενώ δύνανται να υπαχθούν στον ευρύτερο κύκλο των σχετιζόμενων με τα καθήκοντα πράξεων (Βουλή των Ελλήνων, Πόρισμα για την υπόθεση Novartis, 2018: 41). Το καταληκτικό συμπέρασμα του Πορίσματος είναι ότι θα πρέπει η δικογραφία να επιστραφεί στις δικαστικές αρχές και να συνεχιστεί η ποινική διερεύνηση των εμπλεκόμενων προσώπων, όπως αποτυπώθηκε χαρακτηριστικά: «Το Πόρισμά μας, ως εκ τούτου, ότι η δίωξη και εκδίκαση των πράξεων δωροληψίας και ξεπλύματος παράνομων εσόδων πρέπει να αφεθεί στα τακτικά δικαστήρια, αφήνει ανοικτό το δρόμο για απονομή δικαιοσύνης, καταπολέμηση διαφθοράς, οριστική απαλλαγή των αθώων από κάθε ποινή, υπόνοια ή στίγμα, και για καταδίκη όσων θα κριθούν ένοχοι για παράνομες πράξεις που συνέβαλαν στην οικονομική κρίση της χώρας μας.» (Βουλή των Ελλήνων, Πόρισμα για την υπόθεση Novartis, 2018: 43).

Η παραπάνω κοινοβουλευτική διαδικασία αλλά και στο σύνολό της η υπόθεση των πρακτικών διαφθοράς που χρησιμοποίησε η εταιρεία Novartis στην Ελλάδα, αποτέλεσε πεδίο

σοβαρής πολιτικής αντιπαράθεσης ανάμεσα στα κόμματα, με αντιπαραθέσεις και εκατέρωθεν κατηγορίες περί πολιτικών σκοπιμοτήτων και πολιτικών διώξεων. Χαρακτηριστικές ήταν οι τοποθετήσεις στην Ολομέλεια της Βουλής των υπό διερεύνηση πολιτικών προσώπων, όπου κατηγόρησαν την πλειοψηφία και την κυβέρνηση για χρησιμοποίηση μιας υπαρκτής υπόθεσης διαφθοράς για να επιτύχουν πολιτικές σκοπιμότητες πλήττοντας τους πολιτικούς τους αντιπάλους ενώ αρνήθηκαν κάθε εμπλοκή (Εφημερίδα των Συντακτών, 2018). Μετά την αλλαγή της κυβέρνησης το 2019 ξεκίνησε νέος κύκλος αλληλοκατηγοριών μεταξύ των κομμάτων, καθώς η νέα κυβέρνηση που σχηματίστηκε από το κόμμα που μέχρι τότε βρισκόταν στην θέση της αξιωματικής αντιπολίτευσης ξεκίνησε ένα κύκλο κοινοβουλευτικών και ποινικών διαδικασιών εναντίον όσων είχαν κινήσει τις διαδικασίες διερεύνησης των ευθυνών των πολιτικών προσώπων την προηγούμενη περίοδο (Σταυρόπουλος, 2019). Δεν θα αναφερθούμε αναλυτικά στις πολιτικές αντιπαραθέσεις που συνόδευσαν την υπόθεση καθώς δεν αφορά την παρούσα εργασία.

Μετά την επιστροφή της δικογραφίας που αφορά τα πολιτικά πρόσωπα από την Βουλή στις δικαστικές αρχές η υπόθεση συνέχισε να διερευνάτε και κατέληξε σε αρχειοθετήσεις αλλά και σε απαλλαγές από τις κατηγορίες για τα πρόσωπα αυτά. Ειδικότερα, το 2019 οι αρμόδιες δικαστικές αρχές έθεσαν στον αρχείο την υπόθεση που αφορούσε αδικήματα δωροδοκίας τεσσάρων πολιτικών προσώπων καθώς έκριναν ότι δεν προέκυψαν στοιχεία που να στοιχειοθετούν τα αδικήματα αυτά ενώ συνέχισαν την έρευνα για άλλα πέντε πολιτικά πρόσωπα (Στάθης, 2019). Το 2022 οι εισαγγελικές αρχές εξέδωσαν πράξη αρχειοθέτησης της έρευνας που αφορούσε την υπόθεση εμπλοκής πρώην Υπουργού Υγείας στις πράξεις της δωροληψίας και της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες (Ξυνού, 2022). Η υπόθεση αφορούσε Υπουργικές Αποφάσεις που εξέδωσε ο Υπουργός και ήταν προς όφελος των συμφερόντων της εταιρείας, καθώς είχαν ως αποτέλεσμα την ταχύτερη εξόφληση οφειλών του δημοσίου προς αυτή, την ταχύτερη έγκριση των φαρμάκων της και την τιμολόγησή τους σε τιμές που ευνοούσαν την αύξηση των κερδών της εταιρείας (Τέλλογλου, 2022). Με βούλευμα δικαστικού Συμβουλίου απαλλάχτηκε από ποινικές ευθύνες κι άλλος πρώην Υπουργός Υγείας που ερευνούνταν για τα ίδια αδικήματα, καθώς σύμφωνα με το σκεπτικό δεν προέκυψαν επαρκείς ενδείξεις για να οδηγηθεί ο κατηγορούμενος σε δίκη, ενώ επιπλέον θεωρούν οι αρχές ότι οι καταθέσεις των προστατευόμενων μαρτύρων ήταν αόριστες καθώς δεν ήταν οι ίδιοι αυτόπτες μάρτυρες των περιστατικών δωροδοκίας του πολιτικού (CNN, 2022).

Η διαδικασία ποινικής διερεύνησης της εμπλοκής πολιτικών προσώπων σε πρακτικές διαφθοράς δεν κατέληξε σε δίκες ή καταδίκες των προσώπων αυτών, οπότε δεν έχουν γίνει γνωστά πολλά στοιχεία που συλλέχθηκαν από τις αρχές έτσι ώστε να μπορούμε να βγάλουμε κάποια συμπεράσματα για τη συμμετοχή τους. Όμως κάποια στοιχεία έγιναν γνωστά από δημοσιογραφικές έρευνες που δημοσιοποιήθηκαν και δημιουργούν ερωτήματα σχετικά με την επάρκεια και την αποτελεσματικότητα με την οποία λειτούργησαν οι δικαστικές αρχές. Ειδικά η κοινοβουλευτική διαδικασία που ακολουθήθηκε φαίνεται ότι καθυστέρησε αρκετά την ποινική διερεύνηση των ευθυνών των πολιτικών προσώπων. Επιπλέον, όπως θα δούμε αναλυτικά στο επόμενο κεφάλαιο, νομοθετικές και θεσμικές αλλαγές αλλά και ποινικές διώξεις των δικαστικών λειτουργών που διεξήγαγαν την έρευνα για τις τυχόν ευθύνες των πολιτικών προσώπων, έθεσαν σημαντικά εμπόδια στην ουσιαστική διερεύνηση της συμμετοχής που μπορεί να είχαν στις πρακτικές διαφθοράς της εταιρείας Novartis Hellas.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ Η ΥΠΟΘΕΣΗ NOVARTIS ΩΣ ΚΡΑΤΙΚΟ ΕΤΑΙΡΙΚΟ ΕΓΚΛΗΜΑ- ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΣΥΓΚΑΛΥΨΗΣ

4.1. Η υπόθεση Novartis ως κρατικό - εταιρικό έγκλημα, ανάλυση των πρακτικών διαφθοράς της εταιρείας

Σε αυτή την ενότητα θα αναδείξουμε τα στοιχεία που συνθέτουν το επιχείρημα ότι οι αθέμιτες πρακτικές που εφάρμοσε η εταιρεία Novartis στην Ελλάδα αλλά και ο τρόπος που έδρασαν οι ελεγκτικοί μηχανισμοί και οι μηχανισμοί διερεύνησης της υπόθεσης μπορούν να συγκροτήσουν ένα παράδειγμα κρατικό - εταιρικού εγκλήματος.

Η ανάλυση της υπόθεσης ως κρατικό - εταιρικού εγκλήματος που θα επιχειρηθεί στην παρούσα μελέτη προέρχεται από μια ενοποιημένη θεωρία του κρατικό εταιρικού εγκλήματος, η οποία συνδυάζει στοιχεία από τη θεωρία για το έγκλημα του λευκού κολάρου του E. Sutherland, τη θεωρία της οργανωσιακής παρέκκλισης και τη θεωρία για το κρατικό εταιρικό έγκλημα που ανέπτυξαν οι R. Michalowski και R. Kramer. Η παρούσα μελέτη επικεντρώνεται στα σημεία αλληλεπίδρασης κράτους και επιχείρησης που παράγουν τη σοβαρή εγκληματικότητα αναλύοντας τον τρόπο οργάνωσης, λειτουργίας και δράσης της εταιρείας Novartis μέσα στο καπιταλιστικό, παγκοσμιοποιημένο οικονομικό σύστημα. Λαμβάνουμε ως γεγονός το ότι στον σύγχρονο καπιταλισμό καμία επιχείρηση δεν μπορεί να έχει μεγάλα κέρδη αν δεν υποστηρίζεται από το κράτος αλλά ταυτόχρονα και μια κυβέρνηση δεν μπορεί να ευημερήσει εάν δεν στηρίζεται από μεγάλα οικονομικά συμφέροντα (Γεωργούλας, 2019: 48).

Η θεωρία E. Sutherland συμβάλλει στην κατανόηση του ατομικού επιπέδου δράσης των υπαλλήλων της εταιρείας, των γιατρών του δημόσιου και του ιδιωτικού συστήματος υγείας αλλά και κρατικών αξιωματούχων που εμπλέκονται σε περιπτώσεις δωροδοκίας. Σύμφωνα με την ανάλυσή του η πίεση για αύξηση του κέρδους και της εξουσίας είναι η κινητήριος δύναμη που ασκείται στα άτομα έτσι ώστε να οδηγηθούν σε παράνομες πράξεις δηλαδή στο έγκλημα (Γεωργούλας, 2019: 41). Η άσκηση πίεσης από την εταιρεία Novartis προς του ιδιώτες γιατρούς, μέσω χρηματοδοτήσεων ιατρικών ερευνών και συμμετοχών σε ιατρικά συνέδρια, που λάμβανε ακόμα και τη μορφή εκβιασμών, αφού η άρνησή τους οδηγούσε σε παύση της χρηματοδότησης αυτής, οδηγούσε στη παραγωγή εγκλήματος (USA Vs Novartis Hellas, Crim. No 20-538, pp. 5).

Προσεγγίζοντας τις πρακτικές της εταιρείας μέσω της θεωρίας της οργανωσιακής παρέκκλισης αντιλαμβανόμαστε τη δημιουργία μιας οργανωτικής δομής στην εταιρεία μέσω της οποίας προέκυψαν οι ευκαιρίες ανάπτυξης εγκληματικών συμπεριφορών. Δηλαδή οι επίσημοι στόχοι για αύξηση των κερδών της εταιρείας μέσω αύξησης των πωλήσεων των φαρμάκων της αλλά και η πίεση προς τους υπαλλήλους για επίτευξη συμφωνιών με κυβερνητικούς αξιωματούχους με στόχο την εφαρμογή ευνοϊκών τιμολογιακών πολιτικών από την κυβέρνηση, δείχνουν ότι είχε αναπτυχθεί στη δομή της εταιρείας μια επιχειρησιακή κουλτούρα όπου η παρέκκλιση από τους επίσημους κανόνες ήταν κανονικότητα (Stamouli, Gasparinatos, Kouroutzas, 2023: 283). Σε αυτή την κανονικότητα εντάσσονται και οι λογικές καταπάτησης των νόμων, αλλά και εκλογίκευσης των εφαρμοζόμενων διαδικασιών από τους υπαλλήλους της (ό.π.). Άλλωστε οι πρακτικές δωροδοκιών με στόχο της αύξησης των κερδών της εταιρείας Novartis φαίνεται να ήταν μια παγιωμένη κανονικότητα σε πολλές χώρες, όχι μόνο στην Ελλάδα. Οι συνθήκες που διαμορφώθηκαν στην Ελλάδα λόγω της οικονομικής κρίσης είχαν ως αποτέλεσμα το πάγωμα των πληρωμών των κρατικών αποζημιώσεων προς τις εταιρείες φαρμάκου αλλά και το πάγωμα των εγκρίσεων νέων σκευασμάτων, με αποτέλεσμα να εκλείψουν τα νόμιμα μέσα που διέθετε η εταιρεία για την επίτευξη των στόχων της γεγονός που οδήγησε σε παράνομες πρακτικές, δηλαδή στην υιοθέτηση παράνομων μέσων για την επίτευξη των εταιρικών στόχων διαμορφώνοντας έτσι μια οργανωσιακή κουλτούρα αθέμιτων πρακτικών (Βιδάλη, 2017: 144).

Η αποτυχία του κράτους και των φορέων του να ελέγξουν αλλά και να ρυθμίσουν φαινόμενα διαφθοράς στον τομέα της υγείας αλλά και γενικότερα στο σύνολο της δημόσιας διοίκησης δημιουργεί ένα περιβάλλον ευνοϊκό για την ανάπτυξη κρατικό - εταιρικών εγκλημάτων, με τις παράνομες πρακτικές της εταιρείας Novartis να αναπτύσσονται σε μια συμβιωτική σχέση με τη νομιμότητα (Βιδάλη, 2017: 136). Η διαφθορά στο χώρο της υγείας στην Ελλάδα αποτελεί ένα διαχρονικό φαινόμενο, ιδιαίτερα περίπλοκο, με πολλές πολιτικές και οικονομικές προεκτάσεις, βασικό χαρακτηριστικό του οποίου είναι η διάδραση και αλληλεξάρτηση που υπάρχει ανάμεσα σε οικονομικούς και πολιτικούς φορείς και καταλήγει στην παραγωγή εγκλήματος (Stamouli, Gasparinatos, Kouroutzas, 2023: 281).

Το θεωρητικό σχήμα του κρατικό - εταιρικού εγκλήματος αναδεικνύει τον περίπλοκο χαρακτήρα των πρακτικών διαφθοράς που ανέπτυξε η εταιρεία Novartis αλλά και την αλληλεξάρτηση και αλληλεπίδραση των διαφορετικών επιπέδων δράσης της στο πλαίσιο της πολιτικής οικονομίας που έχει διαμορφώσει ο καπιταλισμός και το οικονομικό περιβάλλον της

παγκοσμιοποίησης (Γασπαρινάτου, Σταμούλη, Κουρούτζας, 2022: 34). Σε αυτό το πλαίσιο ο τρόπος που έχει διαμορφωθεί η λειτουργία της οικονομίας και του πολιτικού συστήματος, ταυτόχρονα με το κυρίαρχο πολιτισμικό μοντέλο και το σύστημα αξιών διαμορφώνει τους στόχους αλλά και τα μέσα που χρησιμοποιούν οι οικονομικοί και πολιτικοί οργανισμοί (Michalowski & Kramer, 2007: 201). Ειδικότερα ο τρόπος που έχει οργανωθεί η αγορά του φαρμάκου, όπου λειτουργεί ένα προβληματικό σύστημα προμηθειών αλλά και ένα ευάλωτο σε φαινόμενα διαφθοράς σύστημα κρατικής αποζημίωσής τους, δημιούργησε ένα πεδίο όπου μπόρεσε να αναπτυχθεί η παράνομη δράση της εταιρείας. Ουσιαστικά οι παράνομες πρακτικές της εταιρείας που οδηγούν σε κοινωνική βλάβη και επηρεάζουν μεγάλο μέρος της κοινωνίας προκύπτουν μέσα από μια διαδικασία όπου υπάρχει ανατροφοδότηση αλλά και αλληλεπίδραση των πρακτικών αυτών από τις εφαρμοζόμενες πολιτικές σε συνδυασμό με την αδυναμία των ελεγκτικών μηχανισμών να εντοπίσουν φαινόμενα αδιαφάνειας (Βιδάλη, 2017: 136).

Στα εγκλήματα των ισχυρών και στην περίπτωση της υπόθεσης Novartis, στα κρατικό - εταιρικά εγκλήματα εντοπίζεται η δημιουργία μιας συμβιωτικής σχέσης ανάμεσα στη νομιμότητα και την παρανομία, όπου σε αυτή την πραγματικότητα νόμιμες και παράνομες δραστηριότητες αλληλοεπιδρούν συνδιαμορφώνοντας μια κατάσταση ανομίας δυσδιάκριτη για τους ποινικό κατασταλτικούς μηχανισμούς (Βιδάλη, 2017: 164-165). Στην περίπτωση Novartis, εντοπίζουμε τη δημιουργία μιας γκρίζας οικονομικής ζώνης, όπου νόμιμες και παράνομες δραστηριότητες αλληλοεπιδρούν με τη σύμπραξη κρατικών φορέων, των οποίων ο θεσμικός τους ρόλος είναι η προάσπιση του δημοσίου συμφέροντος, με την αλληλεπίδραση αυτή να ενδυναμώνεται από ένα διαμορφωμένο πλαίσιο άτυπων δικτύων σχέσεων (Γασπαρινάτου, 2021: 120). Όπως προέκυψε από τα στοιχεία που κατέθεσαν οι προστατευόμενοι μάρτυρες, η εταιρεία Novartis είχε δημιουργήσει δίκτυα διαφθοράς που στηρίχθηκαν στις κοινωνικές σχέσεις που αναπτύσσονται με οριζόντιο και κάθετο τρόπο, όπως ήταν οι σχέσεις τις εταιρείας με τους γιατρούς του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα αλλά και τους κρατικούς αξιωματούχους που προωθούσαν τα συμφέροντα της εταιρείας από τις θέσεις ευθύνης που κατείχαν (Stamouli, Gasparinatos, Kouroutzas, 2023: 271). Στη γκρίζα οικονομική ζώνη που είχε διαμορφωθεί μέσω των δικτύων αυτών παράνομες και νόμιμες δραστηριότητες διαπλέκονται και είναι δύσκολο να γίνουν διακριτές και εν τέλη να διωχθούν ποινικά, οι παράνομες πράξεις (Penny & Ward, 2004). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της διαπλοκής αποτελεί η πρακτική της εταιρείας να χρησιμοποιεί ως όχημα για τις δωροδοκίες

άλλες εταιρείες που είχε συστήσει, όπως ήταν εταιρείες επικοινωνίας, εκδίδοντας εικονικά τιμολόγια για διαφήμιση σε συγκεκριμένα ΜΜΕ εν αγνοία τους (Στάθης, 2019).

Επιπλέον, οι αθέμιτες πρακτικές της εταιρείας, οι οποίες στηρίζονταν σε δίκτυα διαφθοράς που είχε δημιουργήσει, συνέβαλαν στην επίτευξη των επίσημων εταιρικών της στόχων. Αυτό προκύπτει από τα δεδομένα που παρουσίασαν οι προστατευόμενοι μάρτυρες και αποτυπώνονται στο έγγραφο του εξωδικαστικού συμβιβασμού ανάμεσα στη Novartis Hellas και τις αμερικανικές δικαστικές αρχές. (USA Vs Novartis Hellas, Crim. No. 20-538). Τα εταιρικά σχέδια για δωροδοκίες γιατρών αποτυπώνονταν στα επίσημα Σχέδια Δράσης της εταιρείας, τα οποία παρουσιάζονταν σε συναντήσεις του προσωπικού από ανώτερους υπαλλήλους, ενώ έχουν καταγραφεί στην εσωτερική ηλεκτρονική αλληλογραφία της εταιρείας (USA Vs Novartis Hellas, Crim. No. 20-538, pp. 8). Τα χρήματα που δίνονταν για τις δωροδοκίες εγγράφονταν στα έξοδα της εταιρείας ως νόμιμα έξοδα, που αφορούσαν συνήθως διαφημιστικούς σκοπούς και με αυτόν τον τρόπο καλύπτονταν οι παράνομες πρακτικές από τις νόμιμες δραστηριότητες της εταιρείας (USA Vs Novartis Hellas, Crim. No. 20-538, pp. 10). Επιπλέον πρακτική απόκρυψης των παράνομων δράσεων της εταιρείας μέσω νόμιμων δραστηριοτήτων αποτελεί και η εγγραφή των παράνομων πληρωμών ως πληρωμές για την συμμετοχή γιατρών σε ερευνητικά προγράμματα, όπως ήταν το πρόγραμμα “EXACTLY”, μέσω του οποίου η εταιρεία πραγματοποιούσε παράνομες πληρωμές σε γιατρούς του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα, έτσι ώστε να συνταγογραφούν συγκεκριμένο οφθαλμολογικό φάρμακό της, το Lucentis (USA Vs Novartis Hellas, Crim. No. 20-538, pp. 12-13). Η επίσημη πιστοποίηση από κρατικό θεσμό, δηλαδή τον Ε.Ο.Φ., του ερευνητικού αυτού προγράμματος ενώ στις επίσημες εκθέσεις των συμπερασμάτων του υπήρχαν λάθη και ανακολουθίες στα αποδεικτικά στοιχεία που χρησιμοποιήθηκαν στην έρευνα (ό.π.) αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα σύμπραξης δημόσιου και ιδιωτικού τομέα στην παραγωγή εγκλήματος, όπως προκύπτει από τη θεωρία για το κρατικό - εταιρικό έγκλημα. Κι αυτό διότι τα κρατικό - εταιρικά εγκλήματα είναι το αποτέλεσμα παράνομων ή κοινωνικά επιβλαβών πράξεων που προκύπτουν μέσα από τη διάδραση μεταξύ θεσμών πολιτικής διακυβέρνησης και θεσμών οικονομικής παραγωγής και διανομής (Michalowski & Kramer, 2007: 208).

Τα δεδομένα που προέκυψαν κατά τη διερεύνηση της υπόθεσης από τις δικαστικές αρχές αποκαλύπτουν την εμπλοκή ανώτατων κυβερνητικών αξιωματούχων σε πολιτικές που ευνοούσαν την εταιρεία. Ειδικότερα, η τιμολόγηση των φαρμάκων της σε υψηλές τιμές, που ενδέχεται να ήταν αποτέλεσμα δωροδοκιών, υπογραμμίζει τη σχέση αλληλεπίδρασης μεταξύ

των θεσμών πολιτικής διακυβέρνησης και οικονομικής παραγωγής. Ειδικότερα, για την υπόθεση των αυξημένων κερδών της εταιρείας Novartis από τις πολιτικές που εφαρμόστηκαν για το φάρμακο Lucentis ασκήθηκε ποινική δίωξη σε πρώην Υπουργό Υγείας, καθώς επί υπουργίας του το συγκεκριμένο φάρμακο τιμολογήθηκε σε υψηλότερη τιμή από αυτή που έθετε η διαδικασία που προέβλεπε ο νόμος (Documento, 2020). Επιπροσθέτως, οι δικαστικές αρχές στην έρευνα που έκαναν εντόπισαν στοιχεία για χρήματα αδιευκρίνιστης προέλευσης που θα μπορούσε να είχε λάβει ως αντάλλαγμα ο πρώην Υπουργός για να εξυπηρετεί τα συμφέροντα της εταιρείας Novartis (ό.π.). Ακόμα και δικαστικοί λειτουργοί φαίνεται ότι εμπλεκόνταν στις περιπτώσεις δωροδοκιών από την εταιρεία, καθώς υπάρχουν στοιχεία της δικαστικής έρευνας, από τα οποία προκύπτει ότι ο σύζυγός πρώην Εισαγγελέως Διαφθοράς, έλαβε χρήματα από την εταιρεία καθώς συμμετείχε ως γιατρός σε φαρμακευτικές έρευνες, όπως ήταν το “Harvard Project” (ό.π.)

Η σύμπτωση συμφερόντων ανάμεσα στο δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα είναι χαρακτηριστικό των κρατικό - εταιρικών εγκλημάτων και στην περίπτωση της υπόθεσης Novartis εντοπίζεται το φαινόμενο των περιστρεφόμενων θυρών όπου ανώτερα στελέχη εναλλάσσονται σε θέσεις του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα (Γασπαρινάτου, Σταμούλη, Κουρούτζας, 2022: 15). Αυτή η εναλλαγή ρόλων μπορεί να δημιουργήσει σοβαρά ζητήματα σύγκρουσης συμφερόντων, καθώς τα άτομα που περνούν από τη δημόσια διοίκηση στον ιδιωτικό τομέα ενδέχεται να χρησιμοποιούν τις γνώσεις, τις επαφές και την επιρροή που απέκτησαν στον δημόσιο τομέα προς όφελος των νέων εργοδοτών τους. Αντίστροφα, όσοι μετακινούνται από τον ιδιωτικό στον δημόσιο τομέα μπορεί να επηρεάζουν πολιτικές αποφάσεις που εξυπηρετούν τους προηγούμενους ή πιθανούς μελλοντικούς εργοδότες τους. Στην υπόθεση Novartis, αναφέρεται η εμπλοκή πανεπιστημιακού καθηγητή, ο οποίος είχε διατελέσει ανώτερος υπάλληλος του Υπουργείου Υγείας και συνεργάτης Υπουργών στον τομέα της φαρμακευτικής αγοράς. Παράλληλα, είχε αναλάβει ρόλο συνεργάτη και συμβούλου της Novartis σε νομικά ζητήματα που αφορούσαν την αγορά φαρμάκου. Η συγκεκριμένη σχέση αποκαλύπτεται μέσα από εσωτερική αλληλογραφία που κατέθεσαν στις αρχές οι προστατευόμενοι μάρτυρες (Ανδριανόπουλος, 2021).

Η δράση της εταιρείας Novartis, αποτελεί μια υπόθεση κρατικό - εταιρικού εγκλήματος ακριβώς επειδή λαμβάνει χώρα μέσα σε ένα περιβάλλον όπου η διαφθορά αποτελεί συστημικό φαινόμενο, καθώς δεν προκύπτει από μεμονωμένες συμπεριφορές κάποιων υπαλλήλων αλλά αποτελεί το προϊόν μιας σχέσης που έχει διαμορφωθεί ανάμεσα σε διαφορετικούς

κοινωνικούς, πολιτικούς και οικονομικούς θεσμούς (Michalowksi & Kramer, 2007: 209). Με τον ίδιο τρόπο και η δράση της εταιρείας εκπορεύεται αλλά ενισχύει ταυτόχρονα τον συστημικό χαρακτήρα της διαφθοράς στην ελληνική δημόσια διοίκηση. Το κράτος σε αυτή την ανάλυση από την μια πλευρά αποτυγχάνει να ελέγξει τον περίπλοκο και πολυεπίπεδο χαρακτήρα της κοινωνικής βλάβης που έχει προκύψει και από την άλλη ενισχύει την βλάβη αυτή και συμβάλλει στην ανάπτυξή της μέσα από την ίδια τη λειτουργία του και μιας ευρύτερης αντίληψης που δημιουργεί και αναπαράγει μέσα από τον νόμο και την παραγωγή πολιτικής (Tombs & Whyte, 2007: 92-93).

4.2 Χειραγώγηση νομοθετικής και δικαστικής λειτουργίας και πολιτικές παρεμβάσεις στο έργο της διερεύνησης της υπόθεσης Novartis

Τα κρατικό - εταιρικά εγκλήματα, σύμφωνα με την θεωρία των εγκλημάτων των ισχυρών, έχουν ως προϋπόθεση για την ανάπτυξή τους ένα σύστημα εξουσίας που να τα στηρίζει (Βιδάλη, 2017: 130). Το σύστημα εξουσίας αυτό, στην περίπτωση του εγκλήματος της Novartis κατέβαλλε προσπάθειες αποτροπής της εφαρμογής του νόμου μέσα από τις συχνές αλλαγές των νομοθετικών ρυθμίσεων που θα μπορούσαν να το καταπολεμήσουν, ενώ ταυτόχρονα υπήρξε και μια προσπάθεια εξουδετέρωσης της λειτουργίας του μηχανισμού δίωξης τέτοιων εγκλημάτων όπως και εν γένει του επίσημου κοινωνικού ελέγχου (Bezlov & Gounev, 2012: 53).

Όσον αφορά τη χειραγώγηση της νομοθετικής λειτουργίας, κατά τη μελέτη της υπόθεσης στην εργασία μας, προέκυψαν περιπτώσεις αλλαγών στη νομοθεσία που επηρέασαν την διαδικασία διερεύνησης των αθέμιτων πρακτικών της εταιρείας Novartis. Η αλλαγή στη διάρθρωση των ανακριτικών αρχών που είχαν θεσμοθετηθεί για να διερευνούν υποθέσεις διαφθοράς επηρέασε την αποτελεσματική διερεύνηση της υπόθεσης. (Βούλγαρης, 2020). Ειδικότερα, το 2020 και ενώ η έρευνα της Εισαγγελίας Διαφθοράς για την υπόθεση βρισκόταν σε εξέλιξη, με νομοθετική αλλαγή (ν. 4745/2020) καταργείται ο θεσμός του εισαγγελέα διαφθοράς και οι αρμοδιότητές του μεταβιβάζονται στον οικονομικό εισαγγελέα (ό.π.). Η αλλαγή αυτή είχε ως αποτέλεσμα να απομακρυνθεί από τη θέση του ο εισαγγελικός λειτουργός που μέχρι τότε διεξήγαγε την έρευνα γεγονός που συνέβαλλε την καθυστέρησή της και δημιούργησε σοβαρά ερωτήματα για την σκοπιμότητά της. Είχαν προηγηθεί τοποθετήσεις

πολιτικών προσώπων, για τα οποία είχαν προκύψει ενδείξεις εμπλοκής τους στην υπόθεση διαφθοράς και βρισκόταν υπό δικαστική διερεύνηση για τα αδικήματα δωροδοκίας, κατά των ενεργειών του εισαγγελέα διαφθοράς που διεξήγαγε την έρευνα. Όπως ήταν αυτή από τα έδρανα της Βουλής, εν ενεργεία βουλευτή και πρώην Υπουργού, που είχε ζητήσει ευθέως την κατάργηση του θεσμού (Προβολισιάνος, 2019).

Οι καταθέσεις των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος στις αμερικανικές και μετά στις ελληνικές δικαστικές αρχές, ήταν αυτές που εισέφεραν σημαντικά στοιχεία για τη δράση της εταιρείας Novartis στην Ελλάδα και την εμπλοκή σε αυτή αξιωματούχων του δημοσίου τομέα αλλά και πολιτικών προσώπων. Το προβληματικό θεσμικό πλαίσιο προστασίας των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος στην Ελλάδα όπως και οι ποινικές διώξεις που προέκυψαν εναντίον τους μετά από μηνύσεις των υπό δικαστική διερεύνηση πολιτικών προσώπων, έθεσαν σοβαρά εμπόδια στη διερεύνηση της υπόθεσης. Ενώ η Ελλάδα είχε νομοθετικό πλαίσιο προστασίας μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος και συγκεκριμένα τον ν. 4254/2014, βάσει του οποίου τέθηκαν υπό καθεστώς προστατευόμενου μάρτυρα οι τρεις μάρτυρες που κατέθεσαν στις ελληνικές αρχές για την υπόθεση και ξεκίνησε η διερεύνηση το 2018, η νέα κυβέρνηση που σχηματίστηκε το 2019 ψήφισε διάταξη που έθετε σε κίνδυνο το καθεστώς προστασίας τους (Ζαρκάδα, 2024). Ειδικότερα με τον ν. 4855/2021 τροποποιήθηκε το άρθρο 218 του ΚΠΔ, προβλέποντας διαδικασία αποκάλυψης των στοιχείων του προστατευόμενου μάρτυρα σε περίπτωση που κάτι τέτοιο ζητηθεί από τον εισαγγελέα ή από διάδικο ή ακόμα και αυτεπαγγέλτως, (άρθρο 118 ν. 4855/2021). Η νομοθετική αυτή αλλαγή ψηφίστηκε ενώ εκκρεμούσε η ενσωμάτωση ευρωπαϊκής οδηγίας (Οδηγία ΕΕ 2019/1937) που ενίσχυε τα μέτρα προστασίας των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος και την οποία είχε καθυστερήσει να ενσωματώσει στην ελληνική έννομη τάξη η κυβέρνηση (Στυλιανίδου, 2021). Το 2024 τροποποιήθηκε εκ νέου το άρθρο 218 του ΚΠΔ με τον ν. 5090/2024 και πλέον ο αρμόδιος εισαγγελέας μπορεί να ανακαλεί τα μέτρα προστασίας κατά την κρίση του, εφόσον θεωρεί ότι έχουν εκλείψει οι λόγοι επιβολής τους (άρθρο 79 ν. 5090/2024). Αμέσως μετά την ψήφιση της διάταξης αυτής πολιτικά πρόσωπα που είχαν κατηγορηθεί για εγκλήματα διαφθοράς ζήτησαν την άρση της προστασίας των μαρτύρων δημοσίων συμφερόντων στην υπόθεση Novartis (Ζαρκάδα, 2024). Τελικά με απόφαση του οικονομικού εισαγγελέα υπήρξε άρση στο καθεστώς προστασίας των προστατευόμενων μαρτύρων όπως και το καθεστώς προστασίας τους από ποινικές διώξεις (Ζαφειρόπουλος, 2019). Μετά την αποκάλυψη της πραγματικής ταυτότητας των προστατευόμενων μαρτύρων ξεκίνησαν οι διαδικασίες ποινικής τους δίωξης για διάφορα

ποινικά αδικήματα όπως ψευδής κατάθεση αλλά και η διερεύνηση των κινήτρων τους και της τυχόν εμπλοκής και άλλων προσώπων στην υπόθεση των ισχυρισμών που κατέθεσαν στον αρμόδιο εισαγγελέα κατά την περίοδο διερεύνησης της υπόθεσης Novartis και πλέον έχει οριστεί δικάσιμος για το Μάρτιο του 2025 (Efsyn, 2025).

Όσον αφορά τη δικαστική διερεύνηση της υπόθεσης υπήρξαν και εκεί φαινόμενα αναποτελεσματικής λειτουργίας των αρχών αλλά και καταγγελίες δικαστικών λειτουργών για πολιτικές παρεμβάσεις στο έργο τους (Ναυτεμπορική, 2020). Σχετικά με την εισαγγελέα διαφθοράς που ξεκίνησε τη διερεύνηση της υπόθεσης, εκτός από την κατάργηση του ίδιου του θεσμού που είχε ως αποτέλεσμα την απομάκρυνσή της, υπήρξαν και προγενέστερες προσπάθειες να απομακρυνθεί από την υπόθεση. Άλλωστε πριν από αυτή είχε παραιτηθεί από την υπόθεση η πρώτη εισαγγελέας διαφθοράς, καταγγέλλοντας με επιστολή της στους προϊσταμένους της ότι δεν μπορεί να υλοποιήσει το έργο που της έχει ανατεθεί καθώς δεν έχει τη θεσμική κάλυψη που είναι αναγκαία για τη διερεύνηση μιας τέτοιας μεγάλης υπόθεσης διαφθοράς (OCCRP, 2017). Η επόμενη εισαγγελέας που άνοιξε τελικά την έρευνα είχε και αυτή καταγγείλει προσωπικές επιθέσεις και πολιτικές παρεμβάσεις στο έργο της, ενώ είχε υποστεί και ποινικές διώξεις μετά από μηνύσεις και μάλιστα είχε δικαστεί από ειδικό δικαστήριο με κατηγορίες για παράβαση καθήκοντος, από όπου αθώωθηκε (Moskowitz, 2020 και Ζαφειρόπουλος, 2023). Επιπλέον κατά τη διάρκεια των ερευνών από την εισαγγελέα διαφθοράς ανέκυπταν συχνά εμπόδια, όπως το γεγονός ότι ενώ είχε υποβληθεί αίτημα δικαστικής συνδρομής σε όλες της χώρες της Ε.Ε. από την εισαγγελία με σκοπό να γίνει σύγκριση των τιμών της Ελλάδας για να υπολογιστεί τελικά η ακριβής ζημιά του ελληνικού δημοσίου αλλά και το κόστος των υπερτιμολογήσεων των σκευασμάτων της Novartis, με ταυτόχρονη διασταύρωση των στοιχείων που είχαν καταθέσει στις αρχές οι προστατευόμενοι μάρτυρες και να συνταχθεί σχετικό πόρισμα από τους ανακριτικούς υπάλληλους, η διαδικασία μπλοκαρίστηκε και δεν προχώρησε λόγω της κατάργησης του θεσμού (Ψαρρά, 2022).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η δικαστική διερεύνηση της εμπλοκής πολιτικών προσώπων στην υπόθεση, η οποία δεν κατέληξε σε καμία καταδίκη παρά τις αρχικές διώξεις από τις εισαγγελικές αρχές. Οι υποθέσεις αρχειοθετήθηκαν ή παραγράφηκαν μετά από σειρά καθυστερήσεων που συνέβαλλαν σε αυτό το αποτέλεσμα (Τριάντης, 2022). Οι έρευνες των δικαστικών αρχών δεν υπήρξαν αποτελεσματικές ενώ σε κάποιες περιπτώσεις ήταν και προβληματικές ως προς τον τρόπο που εργάστηκαν για τη διερεύνηση της υπόθεσης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η διαδικασία που ακολουθήθηκε για πρώην Υπουργό Υγείας,

όπου ενώ κατά την έρευνα βρέθηκαν χρηματικά ποσά σε προσωπικούς του τραπεζικούς λογαριασμούς αλλά και στενών συγγενικών του προσώπων, που δεν δικαιολογούνταν από την επαγγελματική του δράση, η προέλευσή τους δεν διερευνήθηκε περαιτέρω και η υπόθεση τέθηκε στο αρχείο από τον αρμόδιο εισαγγελέα (Ξυνού, 2022). Ενώ υπήρξαν και καταγγελίες για παραποίηση των εγγράφων που διαβιβάστηκαν στις ελληνικές δικαστικές αρχές από τις αμερικάνικες, όπως ήταν αυτή για παραποίηση του περιεχομένου των εγγράφων ακόμα και με τη διαγραφή ονομάτων πολιτικών προσώπων (OCCRP, 2022). Επιπλέον δεν έχει υπάρξει αποτέλεσμα στη διαδικασία αποζημίωσης του ελληνικού δημοσίου για την οικονομική ζημιά που έχει προκληθεί λόγω των πρακτικών διαφθοράς της εταιρείας Novartis στον τομέα της υγείας και ειδικά του φαρμάκου, καθώς εκκρεμεί προσφυγή του ελληνικού δημοσίου, από το 2022, κατά της εταιρείας με την οποία ζητά 214 εκ. ευρώ για ηθική βλάβη από τις πράξεις της εταιρείας που αφορούν τον χρηματισμό γιατρών, χωρίς κάποιο αποτέλεσμα μέχρι σήμερα (Σάκκουλα, 2024).

4.3 Διαδικασίες συγκάλυψης και ο περιορισμός της ελευθερίας του Τύπου

Οι πληροφορίες που προέκυψαν σχετικά με τη δράση της εταιρείας Novartis στο ελληνικό σύστημα υγείας, έγιναν γνωστές στην ελληνική κοινή γνώμη μέσα από δημοσιεύματα στον Τύπο και ιδιαίτερα μέσα από την ερευνητική δημοσιογραφία. Οι δημοσιογράφοι όμως αντιμετώπισαν εμπόδια στο έργο τους και βρέθηκαν να κατηγορούνται για ποινικά αδικήματα, γεγονός που καταδεικνύει τη στενή διασύνδεση οικονομικής και πολιτικής εξουσίας, αλλά και την επιχειρούμενη φίμωση του Τύπου σε υποθέσεις διαφθοράς (SJP, 2022).

Το φαινόμενο αυτό δεν είναι μεμονωμένο αλλά εντάσσεται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο περιορισμού της ελευθερίας του Τύπου, ιδιαίτερα σε υποθέσεις που θίγουν μεγάλα οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα, που σύμφωνα και με διεθνείς οργανισμούς, υφίσταται στην Ελλάδα (DW, 2023). Οι διώξεις κατά δημοσιογράφων όχι μόνο υπονομεύουν τη διαφάνεια και τη λογοδοσία, αλλά επίσης εγείρουν σοβαρά ζητήματα δημοκρατίας και κράτους δικαίου, καθώς πλήττουν την ερευνητική δημοσιογραφία, έναν από τους βασικούς πυλώνες του δημοκρατικού ελέγχου της εξουσίας. Στην περίπτωση διερεύνησης της υπόθεσης Novartis, μετά από κατηγορίες περί σκευωρίας και πολιτικής σκοπιμότητας που αποδόθηκαν σε συγκεκριμένους δημοσιογράφους – ακόμη και από τον ίδιο τον Πρωθυπουργό κατά τη διάρκεια ομιλίας του

στη Βουλή, όπου τους χαρακτήρισε «υπόκοσμο» (Ανδρουλιδάκης, 2022) – δρομολογήθηκαν διαδικασίες για την ποινική τους δίωξη. Πιο συγκεκριμένα δύο δημοσιογράφοι, που ασχολήθηκαν με την αποκάλυψη λεπτομερειών που αφορούσαν στις καταθέσεις των προστατευόμενων μαρτύρων στις δικαστικές αρχές των Η.Π.Α. και την εμπλοκή πολιτικών προσώπων σε πρακτικές διαφθοράς, αντιμετώπισαν κατηγορίες που αφορούσαν συκοφαντική δυσφήμιση, εκβιασμό, παράβαση καθήκοντος ακόμα και συμμετοχή σε εγκληματική οργάνωση (Δεργιαδές, 2022).

Οι διώξεις αυτές αποτελούν οργανωμένες αγωγές εκφοβισμού (SLAPP) καθώς έθεταν εμπόδια στην ελευθερία του τύπου εκφοβίζοντας τους δημοσιογράφους (IPI, 2022). Οι SLAPPs – Στρατηγικές Νομικές Αγωγές Εναντίον στη Συμμετοχή του Κοινού – είναι αβάσιμες ή υπερβολικές αγωγές και άλλες νομικές μορφές εκφοβισμού που ασκούνται από κρατικούς φορείς, επιχειρηματικές εταιρείες και άτομα με εξουσία εναντίον ασθενέστερων μερών – όπως δημοσιογράφοι, οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, υπερασπιστές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και άλλοι – οι οποίοι εκφράζουν κριτική ή μεταδίδουν μηνύματα που ενοχλούν τους ισχυρούς σε ζητήματα δημόσιου ενδιαφέροντος (Vosyliute, 2020: 4). Οι αγωγές αυτές γίνονται με σκοπό να εκφοβίσουν αλλά και να εξαντλήσουν οικονομικά και ψυχολογικά τους δημοσιογράφους με απώτερο στόχο την φίμωσή τους (ό.π.). Οι διώξεις δημοσιογράφων που εργάστηκαν για την αποκάλυψη της υπόθεσης Novartis, δεν προχώρησαν καθώς με αμετάκλητο βούλευμα δικαστικού συμβουλίου απαλλάχθηκαν από τις κατηγορίες ενώ το σκεπτικό του βουλεύματος στηρίζονταν στο επιχείρημα ότι το σκάνδαλο Novartis, δηλαδή οι πρακτικές δωροδοκίας κρατικών αξιωματούχων υπήρξε υπαρκτή υπόθεση και σωστά το διερευνούσαν οι δικαστικές αρχές, σε αντίθεση με την πρόταση παραπομπής στη δικαιοσύνη των κατηγορουμένων που αναφερόταν σε σκευωρία και σε κατασκευασμένες υποθέσεις για να πληγούν πολιτικά πρόσωπα συγκεκριμένου πολιτικού χώρου (Ψαρρά, 2022).

Οι προσπάθειες περιορισμού της ελευθερίας του τύπου με εκφοβισμό δημοσιογράφων που αποκαλύπτουν περιπτώσεις κρατικό - εταιρικών εγκλημάτων αποτελεί συνήθης πρακτική των κέντρων εξουσίας που επειδή θίγονται τα συμφέροντά τους οργανώνονται με σκοπό την αποδυνάμωση των αντιπάλων τους και την κοινωνική τους εξόντωση έτσι ώστε να επιβιώσουν συνεχίζοντας την εγκληματική τους δράση (Chambliss, 1989: 205).

ΚΑΤΑΛΗΚΤΙΚΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ανάλυση της υπόθεσης Novartis στην παρούσα μελέτη, ανέδειξε τη διαπλοκή, την αλληλεπίδραση και αλληλοεξάρτηση των δράσεων ανάμεσα στον ιδιωτικό και το δημόσιο τομέα, ως διαδικασίες παραγωγής εγκλήματος. Η εγκληματική δραστηριότητα φαίνεται ότι προέκυψε μέσα από το φαινόμενο μιας ισχυρής και συστημικής διαφθοράς, που εξαπλώνεται και ισχυροποιείται στη δημόσια διοίκηση της Ελλάδας, με έμφαση στον κλάδο της υγείας. Ο συστημικός αυτός χαρακτήρας προκύπτει από διάφορους παράγοντες, που σχετίζονται κυρίως με τη συγκρότηση και την εξέλιξη του ελληνικού κράτους, καθώς και με τον τρόπο που το κυρίαρχο δίκτυο σχέσεων εξουσίας εδραιώθηκε και ενσωματώθηκε στη θεσμική κρατική δομή (Γασπαρινάτου, 2021: 121). Μια ιδιαίτερη εκδοχή κλεπτοκρατίας με δημοκρατικά γνωρίσματα, που έχει διαμορφωθεί στο ελληνικό κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό περιβάλλον, ενδυναμώνει τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη κρατικό - εταιρικών εγκλημάτων, μέσω των οποίων αναπαράγονται συγκεκριμένοι κοινωνικοί συσχετισμοί (Γασπαρινάτου, 2021: 125). Η λειτουργία της ελληνικής οικονομίας ως μια γκρίζα ζώνη όπου νόμιμες και παράνομες οικονομικές δραστηριότητες διαπλέκονται και αλληλοεπιδρούν, σε συνδυασμό με την ιδιαίτερη ευαλωτότητα σε φαινόμενα διαφθοράς του ελληνικού συστήματος υγείας, προσέφεραν ένα ευνοϊκό περιβάλλον για να αναπτύξει την παράνομη δράση της η εταιρεία Novartis (Βασιλαντωνοπούλου, 2014: 285).

Η διαφθορά στην ελληνική δημόσια διοίκηση και ειδικά στον τομέα του φαρμάκου οφείλεται σε διάφορους παράγοντες όπως είναι ο τρόπος που έχει οργανωθεί η διοίκηση, η οποία χαρακτηρίζεται από υψηλή γραφειοκρατία αλλά και συχνές αλλαγές στα συστήματα προμηθειών και αποζημίωσης των φαρμάκων (Antonopoulos & Tagaron, 2012: 132). Σημαντικό στοιχείο που αναδεικνύει η παρούσα μελέτη αποτελεί το γεγονός της αλληλοτροφοδότησης φαινομένων χαμηλής και υψηλής διαφθοράς, με την τελευταία να εκφεύγει του επίσημου κοινωνικού ελέγχου.

Χαρακτηριστικό των κρατικό - εταιρικών εγκλημάτων είναι ότι οι περιπτώσεις που αποκαλύπτονται στην κοινή γνώμη, παρουσιάζονται στο δημόσιο λόγο ως σκάνδαλα με αποτέλεσμα κέντρα εξουσίας, των οποίων τα συμφέροντα θίγονται, να οργανώνονται με σκοπό την απονομιμοποίηση των αντιπάλων τους στη κοινή γνώμη (Chambliss, 1989: 204-205). Μέσα από μια διαδικασία αναδιανομής της πολιτικής και οικονομικής εξουσίας αυτά τα κέντρα εξουσίας θέτουν εμπόδια στη διαδικασία διερεύνησης των υποθέσεων αυτών

καθιστώντας αδύνατη την αποκάλυψη των δικτύων διαφθοράς, την αποκάλυψη των βαθύτερων διασυνδέσεων που έχουν με τον κρατικό ιστό όπως και την ανίχνευση της συστημικής σύμπραξης κρατικών φορέων και ιδιωτικού τομέα (Γασπαρινάτου, 2021: 121).

Παρά τις δυσκολίες απόδειξης που προκύπτουν σχετικά με την υπόθεση Novartis ως κρατικό - εταιρικού εγκλήματος, είναι προφανές ότι οι κρατικοί φορείς συνεργάζονται, προωθούν, ενθαρρύνουν, διευκολύνουν ή ανέχονται τις αθέμιτες πρακτικές του κεφαλαίου, είτε στο όνομα ενός άμεσου ανταποδοτικού οφέλους, είτε στο όνομα της οικονομικής ανάπτυξης, η οποία ερμηνεύεται ως αύξηση του οικονομικού κεφαλαίου και του κέρδους, παρά ως βελτίωση της κοινωνικής ευημερίας (Stamouli, Gasparinatu, Kouroutzas, 2023: 285). Συνεπώς, η αδυναμία των ελεγκτικών μηχανισμών του κράτους να ελέγξουν και να καταπολεμήσουν φαινόμενα υψηλής διαφθοράς, που μπορούν να χαρακτηριστούν και ως κρατικό - εταιρικά εγκλήματα, δεν οφείλεται αποκλειστικά σε θεσμικές αδυναμίες και χρόνιες ελλείψεις. Αντιθέτως, η αδυναμία αυτή, αντικατοπτρίζει τη σιωπηρή ανοχή αυτών των φαινομένων, βασισμένη στη σύμπλευση συμφερόντων και κοινών επιδιώξεων.

Ως αποτέλεσμα, οι έρευνες για τέτοιες υποθέσεις δεν φτάνουν ποτέ στην καρδιά του προβλήματος, δηλαδή στη δημόσια έκθεση των άτυπων δικτύων που τις στηρίζουν και των διασυνδέσεών τους με τον κρατικό μηχανισμό. Αυτό συμβαίνει διότι μια τέτοια αποκάλυψη θα προκαλούσε μια γενικευμένη αποσταθεροποίηση του συστήματος και των οικονομικοπολιτικών του δομών. Έτσι, οι έρευνες σταματούν πάντα σε ένα συγκεκριμένο σημείο, γεγονός που στην υπόθεση Novartis αποτυπώθηκε στην αρχειοθέτηση των ανοιχτών ποινικών υποθέσεων που περιλάμβαναν πολιτικά πρόσωπα αλλά και στην μεγάλη καθυστέρηση από το ελληνικό κράτος στη εκκίνηση των διαδικασιών για την αποζημίωση της οικονομικής ζημίας που υπέστη λόγω της δράσης της εταιρείας.

Επιπλέον, με έναν παράδοξο τρόπο, οι κυβερνητικές προσπάθειες για την καταπολέμηση των κρατικό - εταιρικών εγκλημάτων καταλήγουν να νομιμοποιούν ακόμα περισσότερο το σύστημα που τα στηρίζει. Αυτό συμβαίνει επειδή η δημόσια συζήτηση και το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης επικεντρώνονται στην ατομική ευθύνη, αποκρύπτοντας τους μεγαλύτερους μηχανισμούς και δομές που ενισχύουν αυτά τα φαινόμενα (ό.π.). Στην περίπτωση της υπόθεσης Novartis η ελλιπής ποινική διερεύνηση των ευθυνών, που αφορούσε κυρίως τα πολιτικά πρόσωπα, η οποία συνοδεύτηκε από την απουσία ουσιαστικών προσπαθειών ρύθμισης και αντιμετώπισης των φαινομένων διαφθοράς στον τομέα της υγείας

και ειδικά του φαρμάκου συνέβαλλαν τελικά σε μια θεσμική κρίση που καταγράφεται και στις κοινοβουλευτικές διαδικασίες που ακολουθήθηκαν (Βασιλαντωνοπούλου, 2014: 131).

Συμπερασματικά, η ανάλυση των πρακτικών διαφθοράς της εταιρείας Novartis μέσα από το θεωρητικό πλαίσιο των κρατικό - εταιρικών εγκλημάτων μας βοηθά να κατανοήσουμε όχι μόνο τη δομή και τη λειτουργία αυτών των φαινομένων, αλλά και την ευρύτερη κοινωνική τους επίδραση. Επιπλέον η ανάλυση αυτή ανέδειξε το γεγονός οι πρακτικές διαφθοράς, όπως αυτές που ακολούθησε η εταιρεία Novartis, δεν αποτελούν απλώς μεμονωμένα περιστατικά διαφθοράς, αλλά λειτουργούν ως μηχανισμοί αναπαραγωγής της εξουσίας και των ανισοτήτων, συμβάλλοντας στην εμπέδωση ενός καθεστώτος ατιμωρησίας και στην αποδυνάμωση των ελεγκτικών μηχανισμών. Έτσι, το σκάνδαλο της Novartis δεν αφορά μόνο το πεδίο της φαρμακευτικής πολιτικής, αλλά αποτελεί έναν ενδεικτικό μηχανισμό διαπλοκής μεταξύ κράτους και ιδιωτικών συμφερόντων, με συνέπειες που επηρεάζουν την πολιτική σταθερότητα, την οικονομική ισότητα και την κοινωνική συνοχή.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2014). *Λευκά Κολλάρια και Οικονομικό Έγκλημα, Κοινωνική Βλάβη και Αντεγκληματική Πολιτική*. Αθήνα Π. Ν. Σάκκουλας.

Βιδάλη, Σ. (2013). *Εισαγωγή στην Εγκληματολογία*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Βιδάλη, Σ. (2017). *Πέρα από τα Όρια. Η Αντεγκληματική Πολιτική Σήμερα*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Γασπαρινάτου Μ. (2021). *Έγκλημα και εξουσίες στο ελληνικό κράτος: Η γκρίζα ζώνη της νομιμότητας, Αντιγόνη το ερώτημα*, 1(1), σελ. 102-125.

Γασπαρινάτου, Μ. (2019). *Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων* στο: Σ. Βιδάλη, Ν.Κ. Κουλούρης, Χ. Παπαχαραλάμπους, (επιμ.) *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, Αθήνα: Ε.Α.Π.

Γασπαρινάτου, Μ., Σταμούλη, Ε., Κουρούτζας, Χ., (2022). *Η θεσμοποίηση της διαφθοράς στο ελληνικό σύστημα υγείας: ένα διαρκές κρατικά διευκολυνόμενο έγκλημα, Αντιγόνη το ερώτημα*, 3, Τόμος II

Γεωργούλας, Σ. (2019). *Από το έγκλημα του λευκού κολάρου στο κρατικό- επιχειρηματικό έγκλημα* στο: Σ. Βιδάλη, Ν.Κ. Κουλούρης, Χ. Παπαχαραλάμπους, (επιμ.) *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, Αθήνα: Ε.Α.Π.

Κοσμάτος. Κ.- Λαμπάκης, Χ., (2019). *Εστίες Διαφθοράς στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης*, στο Βιδάλη, Σ., Κουλούρης, Ν. και Παπαχαραλάμπους, Χ. (επιμ.) *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, Αθήνα: Εκδόσεις ΕΑΠ

Κουλούρης Ν. (2019). *Διαταξικές και ενδοταξικές διαστάσεις της κοινωνικής κατασκευής του εγκλήματος* στο Βιδάλη, Σ., Κουλούρη Ν., Παπαχαλαράμπους Χ., (επιμ.) (2019). *Εγκλήματα των ισχυρών, Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*. Αθήνα: Εκδόσεις ΕΑΠ.

Κουρούτζας, Χ. (2019). *Το έγκλημα αποδίδει; Κρατικά- εταιρικά εγκλήματα στην Ελλάδα*, , στο Βιδάλη, Σ., Κουλούρης, Ν. και Παπαχαλαράμπους, Χ. (επιμ.) *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*, Αθήνα: Εκδόσεις ΕΑΠ

Χουλιάρας, Α. (2019). *Εγκληματικότητα των ισχυρών: Εγκληματολογική θεωρία και ποινική προβληματική*, στο: Σ. Βιδάλη, Ν.Κ. Κουλούρης, Χ. Παπαχαλαράμπους, *Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα* Αθήνα: Ε.Α.Π.

Peter C. Gotzsche (2015). *Φονικά Φάρμακα και Οργανωμένο Έγκλημα, Πώς οι μεγάλες εταιρείες φαρμάκων έχουν διαβρώσει την Υγεία*, Εκδόσεις Λεβάντες.

Ξενόγλωση

Antonopoulos, G., & Tagarov, N. (2012), *Greece, The politics of Crime*, in Gunev, Ph., Ruggiero, V. (2012). *Corruption and organised Crime in Europe. Illegal Partnership*. London and New York: Routledge, Talyor and Francis Group.

Bezlov, T. & Gounev, Ph. (2012). *Organised Crime, corruption and public bodies*, in Gunev, Ph., Ruggiero, V. (2012). *Corruption and organised Crime in Europe. Illegal Partnership* (pp. 32-54). London and New York: Routledge, Talyor and Francis Group.

Chambliss, W. (1989). *State-Organized Crime*, *Criminology*, Vol 27, pp. 183–208

Chambliss, W. J. (2004). *On the symbiosis between criminal law and criminal behaviour*, Criminology, 42(2)

Chambliss, W.J. (1995). *State-Organized Crime—The American Society of Criminology*, 1988 Presidential Address. In: McCord, J., Laub, J.H. (eds) *Contemporary Masters in Criminology*. The Plenum Series in Crime and Justice. Springer, Boston, MA. https://doi.org/10.1007/978-1-4757-9829-6_3

Della Porta, D., Vannucci A. (2012). *The Hidden Order of Corruption, An Institutional Approach*, London and New York: Routledge, Talyor and Francis Group.

Freidrichs, D. (2007). *White-Collar Crime in Postmodern, Globalized World*. In Pontell, N., Geiss, G., (eds), *International Handbook of White Collar and Corporate Crime* (pp. 163- 184). Spinger.

Green, P. & Ward, T. (2004). *Corruption as State Crime*. In P. Green, & T. Ward, (Eds), *State Crime. Governments, Violence and Corruption* (pp. 12-27). Virginia: Pluto Press.

Michalowski, R., Kramer, R., (2007). *State-Corporate Crime and Criminological Inquiry* in Pontell,N. , Geiss, G., (eds), *International Handbook of White Collar and Corporate Crime*. Spinger.

Ruggiero, V. (2012). *Introduction: the organization of crime*. In Gunev, Ph., Ruggiero, V. (2012). *Corruption and organised Crime in Europe. Illegal Partnership* (pp. 3-14). London and New York: Routledge, Talyor and Francis Group.

Souliotis K, Papageorgiou M, Politi A, Athanasiadis A. (2016). *Pharmaceutical Pricing Policy in Greece: Toward a Different Path*. Front Public Health. Aug 31;4:185. doi: 10.3389/fpubh.2016.00185. PMID: 27630983; PMCID: PMC5005395.

Souliotis, K., Golna, C., Tountas, Y. et al. (2015). *Informal payments in the Greek health sector amid the financial crisis: old habits die last....* Eur J Health Econ 17, 159–170 <https://doi.org/10.1007/s10198-015-0666-0>

Stamouli, E., Gasparinatos, M. & Kouroutzas, C., (2023). *Corruption as state -corporate crime: the example of the health sector in Greece*. Trends Organ Crim 26, 258–292

Sutherland, E., H., (1944). “Is “White collar Crime”, American Sociology Review. Vol. 10, No2, Annual Meeting Papers (Apr. 1945).

Tombs S, Whyte D., (2015). *The Corporate Criminal. Why corporations must be abolished*. Key Ideas in Criminology. Routledge, London

Vosyliute, L. (2020). *SLAPP in the EU context*. EU-CITZEN Ad Hoc Request.

Εκθέσεις

European Commission (2017). Directorate-General for Migration and Home Affairs, Weistra, K., Swart, L., Oortwijn, W., Updated study on corruption in the healthcare sector: final report, Publications Office, 2017, <https://doi.org/10.2837/68580>

European Commission (2024). Citizens’ attitudes towards corruption in the EU in 2024, retrieved from: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/3217> τελευταία ανάκτηση 30.1.2025 , last opened 2.1.2025

OECD/European Observatory on Health Systems and Policies (2021). *Greece: Country Health Profile 2021*, State of Health in the EU, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/4ab8ea73-en>.

USA. Vs NOVARTIS HELLAS S.A.C.I, Criminal N. 20–538, 22/06/2020, retrieved from: <https://www.justice.gov/usao-nj/press-release/file/1289826/download> , last opened 10.9.2024

Transparency International, (2019). *Corruption in the Pharmaceutical Sector: The Nexus between Corruption and the Global Health Crisis*. retrieved from:

[https://www.transparency.org.uk/sites/default/files/pdf/publications/29-06-2016-Corruption In The Pharmaceutical Sector Web-2.pdf](https://www.transparency.org.uk/sites/default/files/pdf/publications/29-06-2016-Corruption%20In%20The%20Pharmaceutical%20Sector%20Web-2.pdf), last opened 26.12.2024

Βουλή των Ελλήνων (2018). *Πόρισμα της Εξεταστικής Επιτροπής της Βουλής για τη διερεύνηση σκανδάλων στον χώρο της Υγείας κατά τα έτη 1997-2014*, Βουλή των Ελλήνων, (2018) Περίοδος ΙΖ' - Σύνοδος Δ', διαθέσιμο στο: https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/510129c4-d278-40e7-8009-e77fc230adef/teliko_porisma.pdf

Βουλή των Ελλήνων, (2018), *Πόρισμα της Ειδικής Κοινοβουλευτικής Επιτροπής «για τη διενέργεια προκαταρκτικής εξέτασης σύμφωνα με την απόφαση της Ολομέλειας της Βουλής που λήφθηκε κατά τη συνεδρίαση της 21ης Φεβρουαρίου 2018 σχετικά με την υπόθεση NOVARTIS»*, Αθήνα, διαθέσιμο στο: <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/510129c4-d278-40e7-8009e77fc230adef/%CE%A0%CE%9F%CE%A1%CE%99%CE%A3%CE%9C%CE%91%CE%91%CE%91.pdf>

Δημοσιεύματα

Alexandra Wrage, (2020), *Global Pharmaceutical Corruption: Lessons From The Novartis Case*, *Forbes*, retrieved from: <https://www.forbes.com/sites/alexandrawrage/2020/07/15/global-pharmaceutical-corruption-lessons-from-the-novartis-case/>, last opened 26.12.2024

CNN, 10.8.2022, *Υπόθεση Novartis: Ομόφωνη απαλλαγή του Ανδρέα Λοβέρδου από την κατηγορία της δωροληψίας*, *CNN GREECE*, διαθέσιμο στο: <https://www.cnn.gr/politiki/story/324075/ypothesi-novartis-omofoni-apallagi-toy-andrea-loverdoy-apo-tin-kategoria-tis-dorolipsias>, τελευταία ανάκτηση 26.12.2024

CNN, 2.6.2022, *Novartis - Καταγγελία Τουλουπάκη: Σβήστηκε όνομα πρώην υπουργού από επίσημα έγγραφα των ΗΠΑ*, διαθέσιμο στο:

<https://www.cnn.gr/politiki/story/314851/novartis-kataggelia-toyloypaki-svistike-onoma-proin-ypoyrgoy-apo-episima-eggrafa-ton-hpa> , τελευταία ανάκτηση 10.1.2025

CNN, 23.1.2023, Ειδικό δικαστήριο: «Δέχτηκα ανελέητο πόλεμο» είπε η Τουλoupάκη στην απολογία της, διαθέσιμο στο: <https://www.cnn.gr/politiki/story/347109/eidiko-dikastirio-dextika-aneleito-polemo-eipe-i-touloupaki-stin-apologia-tis>, τελευταία ανάκτηση 10.1.2025

CNN, 4.4.2023, Ειδικό Δικαστήριο: Αθώοι Παπαγγελόπουλος, Τουλoupάκη για κατάχρηση εξουσίας και ηθική αυτουργία, διαθέσιμο στο: <https://www.cnn.gr/ellada/story/352727/eidiko-dikastirio-athooi-touloupaki-papaggelopoulos-gia-kataxrisis-eksousias-kai-ithiki-aftourgia> τελευταία ανάκτηση 10.1.2025

Corruption Percentage Index, (2023), Transparency International, retrieved from: <https://www.transparency.org/en/cpi/2023>, last opened 26.12.2024

Cressvell F., Myrzabekova A., Prokic, L., (2024), CPI 2023 for Western Europe and EU: Role of Law and Political Integrity Threats to Undermine Action Against Corruption, Transparency International, 2023, retrieved from: <https://www.transparency.org/en/news/cpi-2023-west-europe-european-union-rule-of-law-political-integrity-threats-undermine-action-against-corruption>, last opened 26.12.2024

Dnews, 29.05.2023, “Απαλλαγή Φρουζή και Μανιαδάκη για την υπόθεση Novartis, δίωξη 15 γιατρών για παθητική δωροδοκία και ξέπλυμα», διαθέσιμο στο: <https://www.dnews.gr/eidhseis/politikes-eidhseis/430699/apallagi-frouzi-kai-maniadaki-gia-tin-ypothesi-novartis-dioksi-15-giatron-gia-pathitiki-dorodokia-kai-kseplyma>, τελευταία ανάκτηση 26.12.2024

DW, 3.3.2023, Τι γίνεται με την ελευθερία του Τύπου στην Ελλάδα;, διαθέσιμο στο: <https://www.dw.com/el/%CE%84%CE%B9-%CE%B3%CE%AF%CE%BD%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%B9-%CE%BC%CE%B5-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CF%85%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%B1->

Αφροδίτη Μπαμπάση «Κρατικό - εταιρικό έγκλημα στην Ελλάδα: η υπόθεση Novartis»

[%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%84%CF%8D%CF%80%CE%BF%CF%85-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-](#)

[%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1/a-64229469,](#) τελευταία
ανάκτηση 21.1.2025

Documento, 26.6.2020, Σκάνδαλο Novartis: Εργαλεία χρηματισμού τα αμαρτωλά Lucentis και «Exactly», διαθέσιμο στο <https://www.documentonews.gr/article/ergaleia-xrhmatismoy-ta-amartwla-lucentis-kai-exactly-5ef8e982ab1f8/> , τελευταία ανάκτηση 26.12.2024

Documento, 30.6.2022, Σκάνδαλο Novartis: Κατέρρευσε το κατηγορητήριο κατά Βαξεβάνη – Αθώοι όλοι οι δημοσιογράφοι, διαθέσιμο στο: <https://www.documentonews.gr/article/skandalo-novartis-athooi-oloi-oi-dimosiografoi-katerreysan-ta-stimena-katigoritiria/> , τελευταία ανάκτηση 31.1.2025

Efsyn, 20.1.2024, Novartis: Ποινική δίωξη κατά των δύο πρώην προστατευόμενων μαρτύρων, διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiosyni/460313_novartis-poiniki-dioxi-kata-ton-dyo-proin-prostateyomenon-martyron τελευταία ανάκτηση 10.1.2025

ERT News, 17.6.2022, Novartis: Σε αγωγή προχώρησε το Δημόσιο και ζητά 214 εκατ. ευρώ για ηθική βλάβη – Οι αντιδράσεις του ΣΥΡΙΖΑ, διαθέσιμο στο: <https://www.ertnews.gr/eidiseis/ellada/politiki/novartis-se-agogi-prochorise-to-dimosio-kai-zita-214-ekat-eyro-gia-ithiki-vlavi-oi-antidraseis-toy-syriza/>, τελευταία ανάκτηση 10.1.2025

International Press Institute (IPI), 20.1.2022, Greece: Concern over criminal charges against investigative reporters, retrieved from: <https://ipi.media/greece-concern-over-criminal-charges-against-investigative-reporters/>, last opened 31.1.2025

Kontra Channel, 6.11.2019, «Η Αλήθεια για την Novartis - Ολόκληρο το Ντοκιμαντέρ της Ελβετικής τηλεόραση στο Kontra Channel», διαθέσιμο στο: https://www.youtube.com/watch?v=pGJ2PQZhTjw&t=6176s&ab_channel=KontraChannel, τελευταία ανάκτηση 26.12.2024

Lynch, S., 23.3.2016, " Novartis settles civil charges alleging bribery in China - SEC" retrieved from: <https://www.reuters.com/article/business/novartis-settles-civil-charges-alleging-bribery-in-china-sec-idUSKCN0WP2PO/>, last opened 29.1.2025

Mapping media freedom (MMF), 12.1.2022, Documento publisher Kostas Vaxevanis faces criminal conspiracy charges, retrieved from: <https://www.mapmf.org/alert/24526> , last opened 31.1.2025

Marks S, (2018), 'Drugs scandal roils Greek politics', News Site Politico 30 May 2018, retrieved from: <https://www.politico.eu/article/greece-politics-novartis-scandal-pharmaceutical-whistleblower>, last opened 26.12.2024

Moskowitz, E., 24.10.2020, Greece Top Anti- Corruption Prosecutor faces removal, OCCRP, retrieved from: <https://www.occrp.org/en/news/greeces-top-anti-corruption-prosecutor-faces-removal>, last opened 26.12.2024

OCCRP, 29.3.2017, Greek Corruption Prosecutor Quits Over Pressure in Bribery Investigation, retrieved from: <https://www.occrp.org/en/news/greek-corruption-prosecutor-quits-over-pressure-in-bribery-investigation>, last opened 29.1.2025

Office of Public Affairs, U.S. Department of Justice. (1.7.2020). «Novartis Pays Over \$642 Million to Settle Allegations of Improper Payments to Patients and Physicians», retrieved from: <https://www.justice.gov/opa/pr/novartis-pays-over-642-million-settle-allegations-improper-payments-patients-and-physicians>, last opened 29.1.2025

Pharmaceutical Technology, 23.3.2022 " The problem of manipulated data." Διαθέσιμο στο: <https://www.pharmaceutical-technology.com/features/manipulated-data-novartis-zolgensma/>

Safety Journalists Platform (SJP), 2.9.2022, Journalists Ioanna Papadakou and Kostas Vaxevanis Face Criminal Conspiracy Charges, διαθέσιμο στο: <https://fom.coe.int/en/alerte/detail/107636971> , τελευταία ανάκτηση 31.1.2025

USA v. Novartis Hellas; SEC Release no.89,149 / June 25, 2020, τελευταία ανάκτηση 29.1.2025

U.S. Securities and Exchange Commission, 25.6.2020, Press Release: SEC Charges Novartis AG with FCPA Violations, 2020-144, retrieved from: <https://www.sec.gov/newsroom/press-releases/2020-144>, last opened 12.1.2025

Vouliwatch, 12.02.2018, Δείτε την πρόταση σύστασης προανακριτικής για τη Novartis, διαθέσιμο στο: <https://vouliwatch.gr/news/article/deite-tin-protasi-systasis-proanakritikis-gia-ti-novartis>, τελευταία ανάκτηση 26.12.2024

Ανδριόπουλος, Β., 25.10.2021, , Νίκος Μανιαδάκης, ο «πιο στενός συνεργάτης» Novartis – υπουργών, Documento, διαθέσιμο στο <https://www.documentonews.gr/article/nikos-maniadakis-o-pio-stenos-synergatis-novartis-ypourgon/>, τελευταία ανάκτηση 10.1.2025

Ανδρουλιδάκης Γ., 2.7.2022, Απαλλαγή για όλους δεν υπάρχει σκευωρία, Η Αυγή, διαθέσιμο στο: https://www.avgi.gr/politiki/418834_apallagi-gia-oloys-den-yparhei-skeyoria, τελευταία ανάκτηση 31.1.2025

Βαξεβάνης Κ., 20.01.2019, «Η Novartis σχεδίαζε το “Harvard Project” και οι υπουργοί εκτελούσαν», Documento, διαθέσιμο στο: <https://www.documentonews.gr/article/h-novartis-sxediaze-me-to-harvard-project-kai-oi-ypourgoi-ekteloy-san/>, τελευταία ανάκτηση 29.1.2025

Βούλγαρης Δ., Νοέμβριος 2020, Οι πρόσφατες τροποποιήσεις στα άρθρα 33 επ. ΚΠΔ σχετικά με τους εισαγγελείς ειδικών καθηκόντων, The Art of Crime, διαθέσιμο στο: <https://theartofcrime.gr/%CE%BF%CE%B9%CF%80%CF%81%CF%8C%CF%83%CF%86%CE%B1%CF%84%CE%B5%CF%82CF%84%CF%81%CE%BF%CF%80%CE%BF%CF%80%CE%BF%CE%B9%CE%AE%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82%CF%83%CF%84%CE%B1%CE%AC%CF%81%CE%B8%CF%81%CE%B1-33/>, τελευταία ανάκτηση 10.1.2025

Δεργιαδές Φ., 28.5.2022, Αγωγές SLAPP, η βιομηχανία φίμωσης του Τύπου, Parallaxi, διαθέσιμο στο: <https://parallaximag.gr/epikairotita/agoges-slapp-i-viomichania-fimosis-toy-typou>, τελευταία ανάκτηση 6.2.2025

Εφημερίδα των Συντακτών, 22.2.2018. «Οι τοποθετήσεις των 10 πολιτικών προσώπων στη Βουλή», διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/politiki/141135_oi-topothetiseis-ton-10-politikon-prosopon-sti-boyli, τελευταία ανάκτηση 29.1.2025

Ζαρκάδα Ε., 28.10.2024, Νόμοι εργαλείο για την προστασία των διεφθαρμένων – Πώς μεθοδεύτηκε η νομοθέτηση για την αποκάλυψη των προστατευόμενων μαρτύρων, Documento, διαθέσιμο στο: <https://www.documentonews.gr/article/nomoi-ergaleio-gia-tin-prostasia-ton-dieftharmenon-pos-methodeytike-i-nomothetisi-gia-tin-apokalypsi-ton-prostateyomenon-martyron/>, τελευταία ανάκτηση 10.1.2025

Ζαφειρόπουλος Κ., 25.10. 2024, Η τελευταία πράξη της θεσμικής συγκάλυψης στο σκάνδαλο Novartis, Εφημερίδα των Συντακτών, διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiosyni/451075_i-teleytaia-praxi-tis-thesmikis-syggalypsis-sto-skandalo-novartis τελευταία ανάκτηση 10.1.2025

Η Αυγή, 18.10.2019, Αποκαλυπτική έρευνα της ελβετικής τηλεόρασης για το σκάνδαλο Novartis: Η Στρατηγική της διαφθοράς (Video + υπότιτλοι), διαθέσιμο στο: https://www.avgi.gr/arheio/327787_apokalyptiki-ereyna-tis-elbetikis-tileorasis-gia-skandalo-novartis-i-stratigiki-tis?utm_source=chatgpt.com , τελευταία ανάκτηση 26.12.2024

Η Ναυτεμπορική, 20.3.2018, «Υπόθεση Novartis: Αποχώρηση της αντιπολίτευσης από την Προανακριτική», διαθέσιμο στο: <https://www.naftemporiki.gr/society/184871/ypothesi-novartis-apochorisi-tis-antipolitefsis-apo-tin-proanakritiki/>, τελευταία ανάκτηση 29.1.2025

Η Ναυτεμπορική, 5.6.2020, Προανακριτική: Τι καταγγέλει η Τουλoupάκη, διαθέσιμο στο: <https://www.naftemporiki.gr/society/438052/proanakritiki-ti-katangellei-i-el-touloupaki/>, τελευταία ανάκτηση 10.1.2025

Ξυνού Α., 05.02.2022, «Ο Γεωργιάδης και τα αδιευκρίνιστα μιας αρχειοθέτησης», News247 Magazine, διαθέσιμο στο: <https://www.news247.gr/magazine/o-georgiadis-kai-ta-adiefkrinista-mias-arxeiothetisis/>, τελευταία ανάκτηση 29.1.2025

Παπαδοπούλου Ε., 15.11.2024, Στη Δικαιοσύνη οι τέως προστατευόμενοι μάρτυρες της Novartis, Εφημερίδα των Συντακτών, διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiosyni/453442_sti-dikaiosyni-oi-teos-prostateyomenoi-martyres-tis-novartis, τελευταία ανάκτηση 10.1.2025

Προβολισιάνος Α., 10.11.2018, «#Novartis_Gate: ο Φρουζής διέταξε και ο Άδωνης εκτελούσε (έγγραφο)», Documento, διαθέσιμο στο: <https://www.documentonews.gr/article/h-novartis-sxediaz-me-to-harvard-project-kai-oi-ypoyrgoi-ekteloy-san/>, τελευταία ανάκτηση 29.1.2025

Προβολισιάνος Α., 9.1.2019, Ωμή παρέμβαση Γεωργιάδη στη Δικαιοσύνη: Να καταργηθεί ο θεσμός της Εισαγγελίας Διαφθοράς, Documento, διαθέσιμο στο: <https://www.documentonews.gr/article/wmh-parembash-gewrgiadh-sth-dikaiosynh-na-katarghthei-o-thesmos-ths-eisaggelias-diafthoras-video/>, τελευταία ανάκτηση 29.1.2025

Ρούσος Τ., 07.02.2022, Απόν ο εισαγγελέας στο πάρτι των «αδιευκρίνιστων ποσών», Documento, διαθέσιμο στο: <https://www.documentonews.gr/article/apon-o-eisaggeleas-sto-parti-ton-adieykriniston-poson/>, τελευταία ανάκτηση 29.1.2025

Σάκκουλα, Γ., 30.10.2024, Αλλα λόγια να αγαπιόμαστε για το σκάνδαλο Novartis, Εφημερίδα των Συντακτών, διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/politiki/kybernisi/451561_alla-logia-na-agapiomaste-gia-skandalo-novartis τελευταία ανάκτηση 10.1.2025

Στάθης, Π., 8.4.2019, Άνθρακες ο θησαυρός για τη Novartis : 4 στο αρχείο, 5 υπό έρευνα και ένας καλείται ως ύποπτος (Λοβέρδος), Capital, διαθέσιμο στο: <https://www.capital.gr/politiki/3353347/anthrakes-o-thisauros-gia-ti-novartis-4-sto-arxeio-5-upo-ereuna-kai-enas-kaleitai-os-upoptos-loberdos/>, τελευταία ανάκτηση 29.1.2025

Σταυρόπουλος Λ., 29.10.2019, Προανακριτική: Αποφασίστηκε κατά πλειοψηφία η εξαίρεση Πολάκη και Τζανακόπουλου, Το Βήμα, διαθέσιμο στο: <https://www.tovima.gr/2019/10/29/politics/entasi-stin-proanakritiki-gia-tin-eksairesi-polaki-tzanakopoulou/>, τελευταία ανάκτηση 29.1.2025

Στυλιανίδου Χ., 28.12.2021, Μη ενσωμάτωση της οδηγίας (ΕΕ) 2019/1937 στην ελληνική νομοθεσία, Gownwatch, διαθέσιμο στο: <https://govwatch.gr/finds/mi-ensomatosi-tis-odigias-ee-2019-1937-stin-elliniki-nomothesia/>, τελευταία ανάκτηση 10.1.2025

Τέλλογλου, Τ. 3.2.2022, Υπόθεση Novartis: η πράξη αρχειοθέτησης για τον Άδ. Γεωργιάδη, Η Καθημερινή, διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/politics/561698053/ypothesi-novartis-i-praxi-archeiothetisis-gia-ton-ad-georgiadi/>, τελευταία ανάκτηση 29.1.2025

Τριάντης Β., 12.1.2021, Υπόθεση Novartis: Νέα ποινική δίωξη σε Φρουζή και ακόμη επτά στελέχη της εταιρείας για δωροδοκίες γιατρών, Documento, διαθέσιμο στο: <https://www.documentonews.gr/article/ypothesh-novartis-nea-poinikh-diwxh-se-froyzh-kai-epta-stelexh-ths-etaireias-gia-dwrodokies-giatrwn/>, τελευταία ανάκτηση 29.1.2025

Τριάντης Β., 13.9.2022, Novartis: Η ανακρίτρια των παραγραφών», Documento, διαθέσιμο στο: <https://www.documentonews.gr/article/novartis-h-anakritria-ton-paragrafon/>, τελευταία ανάκτηση 29.1.2025

Τριάντης Β., 26.2.2024, Novartis: Ξεκινά η δίκη Φρουζή για την υπερτιμολόγηση αντιδιαβητικού φαρμάκου, Documento, διαθέσιμο στο: <https://www.documentonews.gr/article/novartis-xekina-i-diki-froyzi-gia-tin-ypertimologisi-antidiavitikoy-farmakoy/>, τελευταία ανάκτηση 10.1.2025

Τριάντης Β., Αναστασίου Σ., 6.5.2019, Ο Φρουζής, τα τρία σακίδια και το ερώτημα του χαμένου εκατομμυρίου, Documento, διαθέσιμο στο: <https://www.documentonews.gr/article/o-froyzhs-ta-tria-sakidia-kai-to-erwthma-toy-xamenoy-ekatommyrioy/>, τελευταία ανάκτηση 29.1.2025

Ψαρρά Α., 15.6.2022, Πώς η «σκευωρία» Novartis ξαναέγινε σκάνδαλο, Εφημερίδα των Συντακτών, διαθέσιμό στο: https://www.efsyn.gr/politiki/344017_pos-i-skeyoria-novartis-xanagine-skandalo , τελευταία ανάκτηση 6.2.2025

Νομοθεσία

Ελληνική Δημοκρατία. (1983). *Νόμος 1316/1983: Ίδρυση, οργάνωση και αρμοδιότητες του Εθνικού Οργανισμού Φαρμάκων (ΕΟΦ), του Κεντρικού Συμβουλίου Υγείας (ΚΕΣΥ) και της Εθνικής Φαρμακοβιομηχανίας και άλλες διατάξεις*. ΦΕΚ Α' 3/11-01-1983.

Ελληνική Δημοκρατία. (2004). *Κανονισμός του Εθνικού Οργανισμού Φαρμάκων (ΕΟΦ)*. ΦΕΚ Β' 798/30-05-2004.

Ελληνική Δημοκρατία. (2005). *Νόμος 3386/2005: Είσοδος, διαμονή και κοινωνική ένταξη υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική επικράτεια*. ΦΕΚ Α' 212/23-08-2005.

Ελληνική Δημοκρατία. (2010). *Νόμος 3846/2010: Εγγυήσεις για την εργασιακή ασφάλεια και άλλες διατάξεις*. ΦΕΚ Α' 66/11-05-2010.

Ελληνική Δημοκρατία. (2012). *Νόμος 4052/2012: Νόμος για την ασφάλιση, την υγεία και την κοινωνική προστασία – Ρυθμίσεις για το φάρμακο και λοιπές διατάξεις*. ΦΕΚ Α' 41/01-03-2012.

Ελληνική Δημοκρατία. (2012). *Νόμος 4058/2012: Παροχή υπηρεσιών ασφαλείας από ένοπλους φρουρούς σε εμπορικά πλοία και άλλες διατάξεις*. ΦΕΚ Α' 63/22-03-2012.

Ελληνική Δημοκρατία. (2014). *Νόμος 4254/2014: Μέτρα στήριξης και ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας στο πλαίσιο εφαρμογής του Νόμου 4046/2012 και άλλες διατάξεις*. ΦΕΚ Α' 85/07-04-2014.

Ελληνική Δημοκρατία. (2014). *Νόμος 4316/2014: Μέτρα για τη στήριξη και ανάπτυξη της δημόσιας υγείας και λοιπές διατάξεις*. ΦΕΚ Α' 270/24-12-2014.

Ελληνική Δημοκρατία. (2020). *Νόμος 4745/2020: Ρυθμίσεις για την επιτάχυνση της εκδίκασης εκκρεμών υποθέσεων του ν. 3869/2010, σύμφωνα με τις επιταγές της παρ. 1 του άρθρου 6 της Ε.Σ.Δ.Α., ως προς την εύλογη διάρκεια της πολιτικής δίκης, τροποποιήσεις του Κώδικα Δικηγόρων και άλλες διατάξεις*. ΦΕΚ Α' 214/06-11-2020.

Ελληνική Δημοκρατία. (2021). *Νόμος 4855/2021: Τροποποιήσεις του Ποινικού Κώδικα, του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας και άλλες επείγουσες διατάξεις*. ΦΕΚ Α' 215/12-11-2021.

Ελληνική Δημοκρατία. (2021). *Νόμος 4865/2021: Στρατηγικές επενδύσεις και βελτίωση επενδυτικού περιβάλλοντος μέσω της επιτάχυνσης διαδικασιών στην ιδιωτική και δημόσια επένδυση*. ΦΕΚ Α' 238/04-12-2021.

Ελληνική Δημοκρατία. (2021). *Νόμος 4868/2021: Κύρωση της Συμφωνίας για την ίδρυση του Διεθνούς Ιδρύματος ΕΕ-ΛΑΚ*. ΦΕΚ Α' 241/04-12-2021.

Ελληνική Δημοκρατία. (2022). *Νόμος 4931/2022: Γιατρός για όλους, ισότιμη και ποιοτική πρόσβαση στις υπηρεσίες του Εθνικού Οργανισμού Παροχής Υπηρεσιών Υγείας και στην Πρωτοβάθμια Φροντίδα Υγείας και άλλες επείγουσες διατάξεις*. ΦΕΚ Α' 94/13-05-2022

Ελληνική Δημοκρατία. (2024). *Υπουργική Απόφαση Δ3(α) 6295/2024: Τροποποίηση διατάξεων τιμολόγησης φαρμάκων*. ΦΕΚ Β' 1100/15-02-2024

Ελληνική Δημοκρατία. (2024). *Νόμος 5090/2024: Παρεμβάσεις στον Ποινικό Κώδικα και τον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας για την επιτάχυνση και την ποιοτική αναβάθμιση της ποινικής δίκης - Εκσυγχρονισμός του νομοθετικού πλαισίου για την πρόληψη και την καταπολέμηση της ενδοοικογενειακής βίας*. ΦΕΚ Α' 30/23-02-2024.

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.